MYNDIGHETEN FÖR
FAMILJERÄTT OCH
FÖRÄLDRASKAPSSTÖD

Skellefteå 28 mars 2022

Obligatoriska informationssamtal

Kunskapsstöd till familjerättsverksamheterna

Innehållsförteckning

1. BAKGRUND 8

2. INLEDNING 9

3. BARNRÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER UTIFRÅN FN:S KONVENTION OM BARNS RÄTTIGHETER 11

BARNKONVENTIONEN INOM RAMEN FÖR OBLIGATORISKA INFORMATIONSSAMTAL 11
SAMTAL MED BARN 11
BARNKONVENTIONEN ÄR SVENSK LAG 11
FYRA GRUNDPRINCIPER 12
Artikel 2 - Alla barn är lika mycket värda och har samma rättigheter. Ingen får diskrimineras 12
Artikel 3 - Vid alla beslut som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa 12
FÖRÄLDRABALKEN 13
Artikel 6 - Barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling. 13
ALLMÄNNA KOMMENTARER 13
Artikel 12 - Barns rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. Hänsyn ska tas till barnets åsikter, utifrån barnets ålder och mognad. 13
ALLMÄNNA KOMMENTARER 14
FÖRÄLDRABALKEN 14
ARTIKLAR RELATERADE TILL KUNSKAPSSTÖDETS RÄTTIGHETSPERSPEKTIV 14
Artikel 9 - Barn ska inte skiljas från sina föräldrar, utom när det är nödvändigt för barnets bästa. 14
Artikel 18 – Barnets föräldrar eller vårdnadshavare, har gemensamt huvudansvar för barnets uppfostran och utveckling med statens stöd. 15
Artikel 19 - Barn ska skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp. 15
ALLMÄNNA KOMMENTARER 16
MFOF:S KUNSKAPSPORTAL OM BARNKONVENTIONEN 16

4. OBLIGATORISKA INFORMATIONSSAMTAL 17

AVSNITTETS INNEHÅLL 17
VAD ÄR ETT INFORMATIONSSAMTAL? 17
DOMSTOLENS ANSVAR 17
Krav på informationssamtal 17
Undantag från krav på informationssamtal 18
OM DET FINNS RISK FÖR ATT BARNET ELLER NÅGON I FAMILJEN FAR ILLA 18
OM DET INTE GÅR ATT NÅ DEN ANDRA FÖRÄLDERN 18
OM FÖRÄLDRARNA NYLIGEN DELTAGIT I SAMARBETSSAMTAL 18
När endast en förälder deltagit i informationssamtal 18
När en förälder inte vill delta i informationssamtal 18
Om föräldrarna är ense när processen inleds 19
Domstolens beslut 19
KOMMUNENS ANSVAR 19
Ansvarig kommun 20

BEGÄRAN OM INFORMATIONSSAMTAL 20
OM BARNET ÄR FOLKBOKFÖRT 20
OM BARNET INTE ÄR FOLKBOKFÖRT 21
SAMTALEN ÄR AVGIFTSFRIA 22
VILKEN KOMPETENS KRÄVS? 22
EN FÖRÄLDER SKA TA INITIATIV TILL SAMTALET 23
Informationssamtal ska hållas så snart som möjligt 23
SÄRSKILDA SKÄL FÖR ATT ERBJUDA SAMTAL SENARE 23
Inom vilken tidsram ska informationssamtalet äga rum? 23
GEMENSAMT SAMTAL ÄR UTGÅNGSPUNKTEN 24
Särskilda skäl för enskilda samtal 24
Om någon begär enskilda samtal 24
Innan ett informationssamtal äger rum 25
Innehållet i informationssamtalet 25
Barnets delaktighet i informationssamtal 26
SAMTALSINTYG 27
HANDLÄGGNING OCH DOKUMENTATION 27
Dokumentationens syfte 28
Information, service och rådgivning omfattas inte av dokumentationsskyldighet 28
Obligatoriskt informationssamtal omfattas av dokumentationsskyldighet 29
Tillåten personuppgiftsbehandling 29
Huvudregel för gallring av handlingar enligt SoL 29

5. INNEHÅLLET I INFORMATIONSSAMTALET 30

5.1 DEN RÄTTSLIGA REGLERINGEN OM VÅRDNAD, BOENDE OCH UMGÄNGE 31

AVSNITTETS INNEHÅLL 31
VAD GÄLLER OM VÅRDNAD 31
Om föräldrarna är gifta 31
Om föräldrarna inte är gifta 31
VÅRDNADSHAVARENS ANSVAR 31
Barnets personliga förhållanden 32
Hänsyn till barnets behov och barnets egna synpunkter 32
ÄLDRE BARN BESTÄMMER MER 32
Underhållsbidrag 32
Underhållsstöd 33
BESTÄMMANDERÄTTEN NÄR FÖRÄLDRARNA HAR GEMENSAM VÅRDNAD 33
Folkbokföring 33
Passansökan m.m. 34
Vardagliga beslut tas av den förälder barnet vistas hos 34
OKLARHETER KRING DAGLIG OMSORG 34
Socialnämndens beslutanderätt om barns möjligheter att få vård och sociala insatser 36
Vårdnadshavares rätt att ta del av uppgifter om barnet 36
NÄR SEKRETESSEN GÄLLER MOT EN VÅRDNADSHAVARE 36
VÅRDNADSHAVARENS RÄTT TA DEL AV UPPGIFTER MINSKAR NÄR BARNET BLIR ÄLDRE 36
Domstolens beslut om vårdnad 37
GEMENSAM VÅRDNAD ELLER ENSAM VÅRDNAD 37

BOENDE 38
Växelvist boende *38*
UMGÄNGE 39
Umgänge på annat sätt än genom ett möte *39*
Umgänge genom kontaktperson eller umgängesstöd *39*
KONTAKTPERSON 39
UMGÄNGESSTÖD 39
Föräldrarna har ett gemensamt ansvar för barnets umgänge *40*
SKYLDIGHET ATT LÄMNA UPPLYSNINGAR SOM KAN FRÄMJA BARNETS UMGÄNGE 40
Domstolens beslut om umgänge *41*
INTE ALLTID LÄMPLIGT MED UMGÄNGE 42
Socialnämnden kan väcka talan om umgänge *42*

5.2 VAD SAMARBETSSAMTAL INNEBÄR 43

AVSNITTETS INNEHÅLL 43
VAD ÄR SAMARBETSSAMTAL 43
Syfte *43*
Mål *43*
Regelverk *43*
SAMARBETSSAMTAL 43
FAMILJERÅDGIVNING 43
SKILLNAD MELLAN SAMARBETSSAMTAL OCH FAMILJERÅDGIVNING 44
KOSTNADSFRIA SAMTAL 44
Allmänna råd om samarbetssamtal *44*
VILKEN INSTANS TILLHANDAHÅLLER SAMTALEN? 44
Vilken kommun ansvarar? *44*
VEM KAN BEGÄRA SAMARBETSSAMTAL? 45
Båda föräldrarna *45*
En förälder *45*
Domstolens beslut *45*
Väntetid *46*
Om samtalen inte leder framåt *46*
ANMÄLNINGSSKYLDIGHET 46
SAMARBETSSAMTALSLEDARENS KOMPETENS 47
En eller två samtalsledare *48*
SAMARBETSSAMTAL ÄR INTE ALLTID LÄMPLIGT 48
SAMTALSSTRUKTUREN 49
Samtal med barnet *49*
Sekretessbestämmelser *50*
Muntliga överenskommelser och skriftliga avtal *51*
Dokumentation *51*
FRIVILLIGA SAMTAL 51
SAMTAL SOM REMITTERATS AV DOMSTOL 51
UPPFÖLJNINGSSAMTAL 52

5.3 AVTAL OM VÅRDNAD BOENDE OCH UMGÄNGE 53

AVSNITTETS INNEHÅLL 53

UPPRÄTTA OCH GODKÄNNA AVTAL 53
Föräldrabalken och socialtjänstlagen *53*
Allmänna råd om avtal *53*
Avgift *53*
Utredarens kompetens *54*
Dom istället för avtal trots samförstånd *54*
VILKEN INSTANS TILLHANDAHÅLLER TJÄNSTEN? 54
Socialnämnden *54*
Familjerådgivning m.m. *54*
Ansvarig kommun *54*
SKYDDADE PERSONUPPGIFTER 55
ANKNYTNING TILL ANNAT LAND 55
SOCIALNÄMNDENS PRÖVNING 55
När kan ett avtal godkännas? *55*
När avtalet inte kan godkännas? *56*
Kan nämndens beslut överklagas? *56*
Vilket underlag behöver socialnämnden för sin bedömning? *56*
Sekretessbestämmelser *56*
UTREDNINGENS INNEHÅLL 56
Kontakten med barnet *57*
Samtal med barnet *57*
AVTALET 58
Giltighet *58*
Nytt avtal ersätter ett tidigare *58*
Avtal under pågående domstolsprocess *59*
Tidsbegränsade avtal *59*
Avtal om växelvist boende *59*
Avtal om umgänge *59*
Resekostnad *60*
SOCIALNÄMNDENS UPPGIFTSSKYLDIGHET 60
DOKUMENTATION OCH FÖRVARING 60
UPPFÖLJNING 61

5.4 VAD EN DOMSTOLSPROCESS KAN ÅSTADKOMMA 62

AVSNITTETS INNEHÅLL 62
DOMSTOLENS BEHÖRIGHET 62
STÄMNINGSANSÖKAN 62
MUNTLIG FÖRBEREDELSE 63
Samförståndslösningar vid domstol *63*
Domstolens beslut om yttrande m.m. *63*
BESLUT OM SAMARBETSSAMTAL 63
Socialnämndens ansvar *64*
BESLUT OM MEDLING 64
Medlarens utbildning *64*
Vad innebär medling *64*
BESLUT ATT BEREDA SOCIALNÄMNDEN TILLFÄLLE ATT LÄMNA UPPLYSNINGAR 65
Socialnämndens ansvar *65*

BESLUT ATT INHÄMTA UPPLYSNINGAR INFÖR ETT INTERIMISTISKT BESLUT 65
Socialnämndens ansvar *66*
Samtal med föräldrarna *66*
Kontakten med barnet *67*
Att lämna upplysningar till rätten *68*
Kommunicering innan upplysningarna överlämnas till domstol *69*
Sekretessbestämmelser *69*
BESLUT ATT INHÄMTA UTREDNING 69
Socialnämndens ansvar *70*
Utredare som hållit i samarbetssamtal *70*
Om en förälder har skyddade personuppgifter *70*
INNEHÅLLET I UTREDNINGEN 71
Barnets bästa *71*
Inledande utredningssamtal med föräldrarna *72*
Samtal med ny partner *73*
Kontakten med barnet *73*
Referenter *73*
Registeruppgifter *73*
UTREDNINGSRAPPORT 74
Kommunicering *75*
HUVUDFÖRHANDLING 76
Bilagor till Information om domstolsprocessen - Hur går den till och vad kan den resultera i ... *77*

5.5 HUR EN FÖRÄLDRAKONFLIKT OCH EN DOMSTOLSPROCESS KAN PÅVERKA BARNET 78

AVSNITTETS INNEHÅLL 78
FAKTORER SOM INVERKAR PÅ BARNET VID FÖRÄLDRARS SEPARATION 78
Föräldrar i kris har ofta svårt att ge barnet stöd *79*
Barnet befinner sig i en varaktig kris när föräldrarna är i konflikt *79*
Barnets livssituation kan definieras som symptom på trauma *79*
Barn utsätts för psykiska övergrepp när föräldrar inte kan samarbeta *80*
En känsla av sammanhang *81*
VÅLD MOT BARN OCH VUXNA 81
FAKTORER SOM INVERKAR PÅ BARNET VID FÖRÄLDRARS TVIST I DOMSTOL 81
En del barn vars föräldrar tvistar vittnar om en vardag fylld av både fysisk och psykisk misshandel och övergrepp *81*
Tvist i domstol innebär ofta ytterligare en långvarig känslomässig påfrestning för barnen *82*
Barn i skolåldern som lever med föräldrar i vårdnadstvist *82*
Barns hälsoproblem i vårdnadstvister *82*
Barn med föräldrar som tidigare varit i tvist *83*
Barn lever med tvistande föräldrar som brister i omsorgen *83*
Verkställighetsmål drabbar barn i hög grad *83*
KUNSKAP OCH KOMPETENS 83
Socialnämnden och domstolarna behöver ha kunskap om våld *83*
Kompetens hos domare som handlägger vårdnadsmål *84*
Barn som lever med föräldrar i vårdnadstvist har behov av relevanta stödinsatser *85*

5.6 VILKEN FORM AV STÖD OCH HJÄLP SOM KAN ERBJUDAS 86

AVSNITTETS INNEHÅLL 86
DOMSTOLSPROCESSENS BEGRÄSNINGAR AV INSATSER 86
KONFLIKTER, SVÅRIGHETER OCH UPPGIFTER OM VÅLD 87
Separationen en känslosam och svår process 87
När föräldrar tvistar är våld vanligt förekommande 87
Barn som lever i familjer med våld 87
EXEMPEL PÅ INSATSER SOM KAN VARA LÄMPLIGA FÖR BARN OCH FÖRÄLDRAR SOM ÖVERVÄGER EN TVIST I DOMSTOL 88
Kommunal familjerådgivning för par och familjer för bearbetning av samlevnadskonflikter 88
Samarbetssamtal för föräldrar att nå enighet 88
Socialnämndens ansvar för tillgång till insatser 88
Kontaktperson eller kontaktfamilj 89
Föräldraskapsstöd 89
Stöd för föräldrar i familjerättsliga konflikter 89
Identifierade behov 89
EXEMPEL PÅ INSATSER RELATERADE TILL VÅLD I NÄRA RELATION 90
Socialnämnden ska särskilt beakta kvinnor som är eller har varit utsatta för våld i nära relation 90
Identifierade brister i arbetet med våldsutsatta 90
Socialnämnden ska särskilt beakta barn som bevittnat våld eller andra övergrepp 90
Exempel på skydd, stöd och hjälp enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer 91
Definition av våld mot barn 91
Modell för barn som upplevt våld i sin familj 91
Identifierade behov 91
Insats för våldsutövare 92
Identifierade behov 92
KOMMUNERNAS BESKRIVNING AV INSATSER SÄRSKILT INSATSER VID VÅLD I NÄRA RELATION 92

REFERENSER 94

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR OCH PROPOSITIONER 94
LAGSTIFTNING M.M. 94
LITTERATUR 95

1. Bakgrund

Den utvärdering som 2014 års vårdnadsutredning gjort av 2006 år vårdnadsreform visar att förändringarna i lagstiftningen i många avseenden fallit väl ut. Barnrättsperspektivet har stärkts, barnet kommer till tals i större utsträckning än tidigare, riskbedömningar görs i högre grad än före reformen, barnets bästa är i fokus och socialnämndens utredare lämnar i mer än 90 procent av målen förslag till beslut.[1]

Det finns dock mer att göra för att hjälpa föräldrar att hitta samförståndslösningar innan tvisten hamnar i domstol. Antalet barn vars föräldrar deltagit i samarbetssamtal har minskat under de senaste åren.[2] Samtidigt har antalet mål i domstol ökat med 48 procent mellan år 2006 och 2015.[3]

I en stor andel av dessa mål når föräldrarna emellertid en samförståndslösning under processens gång.[4] Det har också visat sig att en del föräldrar som är oense i frågor som rör barnet inte alltid känner till vilka hjälp- och stödinsatser som finns i samhället vilket kan medföra att en del domstolsprocesser inleds trots att tvisten kanske hade kunnat lösas på annat sätt.[5]

Det har införts ett krav på att föräldrar som överväger att inleda en tvist om vårdnad, boende och umgänge, innan processen inleds, ska ha deltagit i informationssamtal (6 kap. 17 c § föräldrabalken, FB). Kommunen ansvarar för att dessa samtal kan genomföras och att de kan hållas under sakkunnig ledning (5 kap. 3 a § socialtjänstlagen (2001:453), SoL. Samtalen ska innehålla relevant information som syftar till att föräldrarna ska hitta den lösning som är bäst för barnet (7 § lagen om informationssamtal (2021:530), LoI). Det innebär bland annat att den samtalsledare som håller i ett informationssamtal ska ge föräldrar upplysningar om den rättsliga regleringen av vårdnad, boende och umgänge, vad en domstolsprocess faktiskt kan åstadkomma och hur en sådan process kan påverka barnet. Föräldrarna ska vidare få information om möjligheten att få samarbetssamtal och hjälp att skriva avtal. Föräldrarna ska även erhålla information om andra tillgängliga hjälp- och stödinsatser som finns i samhället med särskilt fokus på insatser vid hot och våld i nära relationer.[6]

Med anledning av dessa ändringar i lagstiftningen har regeringen givit Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, MFoF i uppdrag att ta fram och sprida ett kunskapsstöd som ger närmare vägledning för socialnämndens genomförande av sådana informationssamtal som ska erbjudas föräldrar som inte är överens i frågor om vårdnad, boende och umgänge. I uppdraget har även ingått att ta fram föreskrifter och allmänna råd.[7] Kunskapen ska finnas samlad och lätt tillgänglig för de samtalsledare som ska hålla i informationssamtalen.[8]

1 Prop. 2020/21:150 s. 36
2 Sveriges officiella statistik, Socialtjänst, familjerätt 2020. Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, Skellefteå; 2021.
3 SOU 2017:6 s. 124, Prop. 2020/21:150 s. 36
4 SOU 2017:6 s. 172-173, Prop. 2020/21:150 s. 55
5 SOU 2017:6 s. 229-232
6 Prop. 2020/21:150 s. 164
7 Ju2021/02525
8 Prop. 2020/21:150 s. 69

2. Inledning

Utdragna konflikter mellan föräldrar i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge kan påverka ett barn negativt och utgör en riskfaktor för barnets känslomässiga och sociala utveckling. En tvist i domstol innebär ofta en långvarig känslomässig påfrestning för både barn och föräldrar. En samförståndslösning är i regel bäst och innebär att barnet får bättre förutsättningar till lugn och ro i sin tillvaro. Om föräldrarna själva kommer överens i frågor som rör barnet resulterar det dessutom ofta i en mer hållbar lösning vilket i sin tur främjar barnet. Det finns flera möjligheter att hjälpa föräldrar att nå en överenskommelse innan en domstolsprocess inleds till exempel genom familjerådgivning, samarbetssamtal, hjälp med att träffa avtal om barnets vårdnad, boende och umgänge.

Samtidigt är det viktigt att förstå att det finns situationer där det är olämpligt att försöka få föräldrar att komma överens. Det gäller till exempel när en förälder har utsatt barnet eller någon annan i familjen för våld eller något annat övergrepp.[9] Det har i en nyligen gjord kartläggning framkommit att uppgifter om våld och andra övergrepp förekommer i mål om vårdnad, boende och umgänge men att våldets negativa konsekvenser för barnet sällan lyfts fram i domen.[10]

När en fråga om vårdnad, boende och umgänge når domstolen är föräldrarna ofta sedan en tid djupt oense i frågor om barnet. Vid en domstolsprocess finns en risk för att olika meningsskiljaktigheter förvärras. Domstolsprocessen är begränsad när det gäller möjligheter att möta föräldrars och barns behov av olika sorters hjälp och stödinsatser. Det är därför viktigt att de föräldrar som överväger en tvist i domstol har kunskaper om vad en domstolsprocess faktiskt kan åstadkomma.[11]

Om föräldrarna kan komma överens så tidigt som möjligt skulle det vara av stort värde främst för barnet men även för föräldrarna och samhället i stort. De föräldrar som överväger att inleda en tvist i domstol bör därför redan innan domstolsprocessen inleds, få information som kan underlätta för dem att i ett tidigt skede och utan att en eventuell konflikt förvärras, hitta den lösning som är bäst för barnet.[12]

Kommunen ansvarar numer för att föräldrar genom informationssamtal ska få tillräcklig vägledning så att de kan förstå hur regelverket som rör vårdnad, boende och umgänge är utformat, hur domstolsprocessen går till men också få information om de olika stöd- och hjälpinsatser som kommunen kan erbjuda. Innehållet i informationssamtalet framgår av kapitel 5 (5.1-5.6).

Syftet med kunskapsstödet är att ge samtalsledaren vägledning i genomförandet av informationssamtalet. Samtalsledaren behöver kunna ge all information som finns i kapitel 5 till en förälder som behöver det men alla föräldrar kommer inte att behöva få all information lika detaljerat. Samtalsledaren behöver anpassa informationen till den föräldrar som får den.

Kunskapsstödet innehåller således information om den kunskap som samtalsledaren ska kunna förmedla till föräldrar men det innehåller ingen information om hur samtalsledaren ska genomföra själva samtalet. Den personal som ska hålla i ett informationssamtal förutsätts ha flerårig erfarenhet av hur samtal med barn och föräldrar inom socialtjänsten kan genomföras.[13] Avsikten är att informationssamtalet ska vara motiverande och informerande samt att samtalet i förlängningen ska kunna leda till att föräldrar väljer att nå samförståndslösningar genom samarbetssamtal. Informationssamtalet ska dock vara klart åtskilt från samarbetssamtalet som är ett mer bearbetande samtal med fokus på att föräldrarna ska kunna nå överenskommelser om barnet.

Detta kunskapsstöd innehåller först en redogörelse för de barnrättsliga utgångspunkterna utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. Därefter beskrivs innehållet i den lagstiftning som rör det obligatoriska informationssamtalet samt de föreskrifter och allmänna råd som tagits fram med anledning av lagstiftningen om informationssamtal.

---

[9] SOU 2017:6 s. 230, Prop. 2020/21:150 s. 55
[10] Jämställdhetsmyndigheten. Uppgifter om våld är inget undantag. Redovisning av kartläggning av våld eller andra övergrepp i mål om vårdnad, boende och umgänge. Rapport 2022:1.
[11] Prop. 2020/21:150 s. 55
[12] Prop. 2020/21:150 s. 56
[13] Om kompetens i informationssamtal se HSLF-FS 2022:18

Mot denna bakgrund redogör Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, MFoF för innehållet i informationssamtalet, det vill säga den information som kommunen ansvarar för och som samtalsledaren ska ge föräldrarna i ett informationssamtal. Först återges den rättsliga regleringen av frågor om vårdnad, boende och umgänge, därefter beskrivs vad samarbetssamtal är, hur det går till och vad det kan leda till och vad ett avtal inom ramen för vårdnad, boende och umgänge innebär. Därefter beskrivs hur domstolsprocessen går till inklusive utredningsarbetet hos socialnämnden samt hur en domstolsprocess påverkar barnet. Slutligen kommer ett avsnitt om hjälp- och stödinsatser i kommunen och särskilt insatser som finns för föräldrar och barn som varit utsatta för hot och våld i en nära relation. Där framgår att varje kommun själv behöver ta reda på och sammanställa vilka hjälp- och stödinsatser som finns att tillgå inom kommunen och regionen. I avsnittet ges vägledning för hur sammanställningen kan göras. Därutöver finns två bilagor till kunskapsstödet. Den ena bilagan beskriver rättsprocessen och handläggningen inom familjerätten. Den andra bilagan innehåller information som riktar sig till föräldrar och är en beskrivning av informationssamtalet, samarbetssamtalet och rättsprocessen. Bilagorna kan vara ett stöd i samtalet med föräldrarna.

Utöver detta Kunskapsstöd om informationssamtal och Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd om informationssamtal (HSLF-FS 2022:18) finns ett omfattande material som MFoF tagit fram och som rör utbildning för samarbetssamtalsledare[14] och som i delar kan vara relevant för personal som ska hålla i informationssamtal. Det finns också en handbok som stöd för rättstillämpningen av vårdnad, boende och umgängesfrågor.

[14] Om Samarbetssamtal - Startsida (mfof.se)

3. Barnrättsliga utgångspunkter utifrån FN:s konvention om barns rättigheter

Barnkonventionen inom ramen för obligatoriska informationssamtal

Det här kapitlet handlar om barnrättsliga utgångspunkter utifrån FN:s konvention om barns rättigheter som är relaterade till innehållet i kunskapsstödet om obligatoriska informationssamtal. Syftet med kapitlet är att samtalsledare inom socialnämndernas familjerättsliga verksamheter ska få information om vad delar av barnkonventionen innebär inom ramen för denna kontext.

Samtal med barn

Syftet med informationssamtalet är att skona barn från föräldrars tvister och att föräldrarna i ett tidigt skede ska hitta den lösning som är bäst för barnet. Informationen som lämnas i informationssamtal riktar sig till föräldrar och samtalet i sig ska inte omedelbart påverka barnets situation. [15] Av 6 kap. 2 b § föräldrabalken framgår att barnet ska få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Om ett barn eller en eller båda vårdnadshavarna begär att barnet ska få information eller komma till tals inom ramen för ett informationssamtal, bör socialnämnden erbjuda barnet en tid för samtal. Informationen till barnet bör anpassas till dess individuella förutsättningar.[16]

Barnkonventionen är svensk lag

Barnkonventionen antogs den 20 november 1989 av FN:s generalförsamling. Syftet med konventionen är att stärka barnets rättigheter och den utgör ett komplement till övriga mänskliga rättigheter som gäller för barn och vuxna. Konventionen trädde i kraft den 2 september 1990 sedan den ratificerats av 20 stater. Sverige var en av dessa stater.

Barnkonventionen gäller för alla barn som befinner sig i ett land som har ratificerat den. Rättigheterna i barnkonventionen gäller alla under 18 år eller den myndighetsålder som gäller i landet.

[15] Prop. 2020/21:150 s. 64
[16] HSLF-FS 2022:18

Alla länder som har skrivit under barnkonventionen är ansvariga för att barn också har tillgång till rättigheterna i den. För att kontrollera att länderna följer barnkonvention finns barnrättskommittén, som består av 18 oberoende experter. Vart femte år rapporterar länderna till kommittén. Tillbaka får de rekommendationer för hur de kan förbättra sitt arbete för barns rättigheter. Civilsamhället, som ideella föreningar och nätverk, lämnar också in rapporter till kommittén för att komplettera bilden av hur länderna följer barnkonventionen.[17] I Sverige är det regeringen som har ansvaret för rapporteringen till barnrättskommittén. Barnrättskommitténs rekommendationer och allmänna kommentarer har dock inte folkrättslig status som rättskälla och är inte heller juridiskt bindande för konventionsstaterna.[18]

Barnombudsmannen som är en statlig myndighet sedan 1993 bevakar hur barnkonventionen efterlevs i samhället och driver på genomförandet i kommuner, regioner och myndigheter. Barnombudsmannen ska uppmärksamma brister i tillämpningen av barnkonventionen och föreslå förändringar i lagar och förordningar. Varje år lämnar Barnombudsmannen en rapport till regeringen.[19]

Sedan den 1 januari 2020 är barnkonventionen svensk lag.[20] Barnkonventionen som lag innebär att hårdare krav ställs på socialtjänsten och andra myndigheter att tillämpa konventionen i sina bedömningar och beslutsunderlag.

Fyra grundprinciper

Barnkonventionen innehåller 54 artiklar som fastslår att alla barn upp till 18 års ålder har samma rättigheter. Artikel 2, 3, 6 och 12 kallas för de fyra grundprinciperna. Övriga artiklar ska tolkas i ljuset av de fyra grundprinciperna. De fyra grundprinciperna ska alltid finnas med i arbetet med barns rättigheter.

Nedanstående artiklar kompletteras vid behov av de så kallade allmänna kommentarer om hur olika artiklar och teman i barnkonventionen kan tolkas. Det är FN:s kommitté för barnets rättigheter, barnrättskommittén som publicerar de allmänna kommentarerna. Kommentarerna är som tidigare nämnts inte juridiskt bindande för konventionsstaterna, men de syftar till att ge ett viktigt stöd och viss vägledning vid tolkning och tillämpning av konventionsåtaganden i Sverige. Hittills har barnrättskommittén publicerat 25 allmänna kommentarer som finns publicerade på Barnombudsmannens hemsida. Några artiklar nedan kompletteras även med tillägg från föräldrabalken (FB).

Artikel 2 - Alla barn är lika mycket värda och har samma rättigheter. Ingen får diskrimineras

1. Konventionsstaterna ska respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i barnkonventionen utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, funktionsnedsättning eller börd eller ställning i övrigt.

2. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro.[21]

Artikel 3 - Vid alla beslut som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

---

[17] FN:s kommitté för barnets rättigheter
[18] Barnombudsmannens webb (2021)
[19] Barnombudsmannens webb (2021)
[20] Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.
[21] Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har juridiskt ansvar för barnet, och ska för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder och administrativa åtgärder.

3. Konventionsstaterna ska säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för omvårdnad eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal och lämplighet samt behörig tillsyn.[22]

Föräldrabalken
Av föräldrabalken framgår att barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 2 a § FB). Formuleringen är något skarpare än barnkonventionens uttryck, i första hand/i främsta rummet.

När en bedömning av vad som är det bästa för barnet görs i föräldrabalken ska det fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna (6 kap. 2 a § FB).

I denna bestämmelse markeras att barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Det innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa, till exempel rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders behov av kontakt med barnet. Även om annan hänsyn kan finnas med i övervägandena, är det barnets bästa som slutligen ska vara bestämmande för beslutet. Det gäller såväl för domstolens avgörande som för socialnämndens beslut att godkänna eller inte godkänna ett avtal som föräldrarna träffat om vårdnad, boende eller umgänge.[23]

Artikel 6 - Barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling.

1. Konventionsstaterna erkänner varje barns inneboende rätt till livet.

2. Konventionsstaterna ska till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling.[24]

Allmänna kommentarer

Barnrättskommittén tolkar "hälsa och utveckling" i ett bredare perspektiv än att enbart begränsa de till bestämmelser som definieras i artikel 6 (rätten till liv, överlevnad och utveckling) och artikel 24 (rätten till hälsa) i konventionen. Ett syfte med denna allmänna kommentar är att identifiera vilka grundläggande mänskliga rättigheter som behöver främjas och skyddas för att ungdomar ska få åtnjuta bästa uppnåeliga hälsa, utvecklas på ett balanserat sätt och vara tillräckligt förberedda på att gå in i vuxenlivet och anta en konstruktiv roll i sina samhällsgemenskaper och i samhället i stort. Denna allmänna kommentar bör läsas tillsammans med konventionen och dess två fakultativa protokoll som handel med barn, barnpornografi och barnprostitution samt om barn i väpnade konflikter, och även andra relevanta internationella normer och standarder för mänskliga rättigheter.[25]

Artikel 12 - Barns rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. Hänsyn ska tas till barnets åsikter, utifrån barnets ålder och mognad.

1. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydles i förhållande till barnets ålder och mognad.

---

[22] Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.
[23] Regeringens proposition 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge s. 104, Regeringens proposition 2005/06:99 Nya vårdnadsregler s. 85, Se barnet – Betänkande av 2014 års vårdnadsutredning (SOU 2017:6) s. 277-282, Regeringens proposition 2020/21:150 Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister s.41
[24] Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.
[25] Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 4 (2003) (CRC/GC/2003/4.

2. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.[26]

Allmänna kommentarer

Barnrättskommittén pekar på att konventionsstaterna är skyldiga att säkerställa att rätten att uttrycka sina åsikter genomförs för barn som har svårt att föra fram sina åsikter. Kommittén uttalar till exempel att barn som har en funktionsnedsättning ska förses med de kommunikationsverktyg som behövs för att dessa barn lättare ska kunna uttrycka sina åsikter, och göra det möjligt för barnen att använda dessa verktyg. Ansträngningar måste också göras i konventionsstaterna för att erkänna rätten att uttrycka åsikter för barn som tillhör minoritetsgrupper och ursprungsbefolkningar, flyktingbarn och andra barn som inte talar majoritetsspråket.[27]

Föräldrabalken

En ny bestämmelse har införts i 6 kap. 2 b § FB som tydliggör barnets rätt att komma till tals och även få information i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Barnets rätt att komma till tals förutsätter att barnet får relevant information. Informationen ska inte enbart omfatta faktauppgifter om varför samtalet ska hållas och hur samtalet kommer att genomföras utan även information om vilken betydelse åsikten kan få för exempelvis en utredares förslag till beslut och utgången i ett vårdnadsmål. Bestämmelsen gäller både socialtjänstens hantering av frågorna och domstolens handläggning av mål och ärenden samt medlingsförfaranden enligt 6 kap. 18 a § föräldrabalken.[28]

Barnets rätt till information är en viktig del för att kunna göra sig en egen åsikt. Värt att notera är att denna rättighet inte innebär en skyldighet för barnet att medverka. Det är dessutom av stor vikt för barnet att återkoppling sker efter att beslut har fattats.

Artiklar relaterade till kunskapsstödets rättighetsperspektiv

Ovanstående fyra grundprinciper och nedanstående artiklar bedöms särskilt beröra innehållet i kunskapsstödet som genomsyras av ett barnrätts-, funktionshinders-, jämställdhets- och hbtqi-perspektiv. Artiklar kompletteras även i detta avsnitt vid behov med allmänna kommentarer.

Artikel 9 - Barn ska inte skiljas från sina föräldrar, utom när det är nödvändigt för barnets bästa.

1. Konventionsstaterna ska säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja utom i de fall då behöriga myndigheter, som är underställda rättslig prövning, i enlighet med tillämplig lag och tillämpliga förfaranden, bedömer att ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnet bästa. Ett sådant beslut kan vara nödvändigt i ett särskilt fall, t.ex. vid övergrepp mot eller vanvård av barnet från föräldrarnas sida eller då föräldrarna lever åtskilda och ett beslut måste fattas om var barnet ska bo.

2. Vid förfaranden enligt punkt 1 i denna artikel ska alla berörda parter beredas möjlighet att delta i förfarandet och att lägga fram sina synpunkter.

3. Konventionsstaterna ska respektera rätten för det barn som är skilt från den ena av eller båda föräldrarna att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkta kontakter med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa.

---

[26] Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.
[27] Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (CRC/C/GC/12) p. 21.
[28] Se barnet (SOU 2017:6) s. 310 och s. 314.

4. Då ett sådant åtskiljande är följden av åtgärder som en konventionsstat tagit initiativet till, t.ex. frihetsberövande, fängslande, förvisning, utvisning eller dödsfall (inklusive dödsfall oavsett orsak medan personen är frihetsberövad) som rör den ena av eller båda föräldrarna eller barnet, ska den konventionsstaten på begäran ge föräldrarna, barnet eller, där så är lämpligt, någon annan medlem av familjen väsentliga upplysningar om var den eller de frånvarande familjemedlemmarna vistas, såvida inte lämnandet av upplysningarna skulle vara till skada för barnet. Konventionsstaterna ska vidare säkerställa att framställandet av en sådan begäran inte i sig medför negativa följder för den eller de personer som berörs. [29]

Artikel 18 – Barnets föräldrar eller vårdnadshavare, har gemensamt huvudansvar för barnets uppfostran och utveckling med statens stöd.

1. Konventionsstaterna ska göra sitt bästa för att säkerställa erkännandet av principen att båda föräldrarna har gemensamt ansvar för barnets uppfostran och utveckling. Föräldrar eller, i förekommande fall, vårdnadshavare har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling. Dessa ska låta sig vägledas av vad som bedöms vara barnets bästa.

2. För att garantera och främja de rättigheter som anges i denna konvention ska konventionsstaterna ge lämpligt stöd till föräldrar och vårdnadshavare då de fullgör sitt ansvar för barnets uppfostran och säkerställa utvecklingen av institutioner, inrättningar och tjänster för omvårdnad av barn.

3. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barn till förvärvsarbetande föräldrar har rätt att åtnjuta en barnomsorg som de är berättigade till.[30]

Artikel 19 - Barn ska skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp.

1. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård.

2. Sådana skyddsåtgärder bör, där så är lämpligt, innefatta effektiva förfaranden för såväl upprättandet av sociala program som syftar till att ge barnet och de personer som har hand om barnet nödvändigt stöd, som för andra former av förebyggande och för identifiering, rapportering, remittering, undersökning, behandling och uppföljning av fall av ovan beskrivna sätt att behandla barn illa och, där så är lämpligt, förfaranden för rättsligt ingripande.[31]

[29] Lagen (2028:2297) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
[30] Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
[31] Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter

Allmänna kommentarer

Effektiva förfaranden för rapportering bör enligt artikel 19.2 bland annat vara en del av de skyddsåtgärder som en konventionsstat ska vidta för att skydda ett barn mot alla former av våld. Någon närmare definition av vad som avses med begreppet ges inte. Viss vägledning ges dock av barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13. För rapportering om våld rekommenderar barnrättskommittén starkt att alla konventionsstater tar fram stödmekanismer för barn, deras företrädare och andra. Det kan till exempel handla om avgiftsfria hjälptelefonlinjer dygnet runt, samt annan informations- och kommunikationsteknik. Informationen ska kunna lämnas i förtroende, och stödmekanismerna ska vara säkra och göras allmänt kända. I att inrätta rapporteringsmekanismer ingår: a) att tillhandahålla lämplig information för att underlätta anmälan, b) deltagande i utredningar och domstolsförhandlingar, c) att ta fram lämpliga procedurer för olika omständigheter och göra dessa allmänt kända för barn och allmänhet, d) att inrätta relaterade stödtjänster till barn och familjer, e) att utbilda och ge kontinuerligt stöd till personal för att ta emot och vidarebefordra informationen som mottas genom rapporteringssystemen. Rapporteringsmekanismer måste vara knutna till, och framstå som, hjälpinriktade tjänster som erbjuder folkhälsostöd och socialt stöd, i stället för att utlösa åtgärder som främst är bestraffande. Barnets rätt att bli hörd och få sina åsikter tagna på allvar måste respekteras. I varje land ska rapportering av fall av, misstanke om, eller risk för våld krävas åtminstone av yrkesutövare som arbetar direkt med barn. När anmälningar görs i god tro måste det finnas förfaranden för att säkerställa att yrkesutövaren som anmäler skyddas.[32]

MFoF:s kunskapsportal om barnkonventionen

På MFoF:s hemsida finns en kunskapsportal om barnkonventionen som vänder sig till yrkesverksamma inom bland annat familjerättens verksamheter. Kunskapsportalen om barnkonventionen fokuserar särskilt på de fyra grundprinciperna och här samlas information och möjlighet till fördjupning. Syfte med kunskapsportalen är att öka kunskapen om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter. För mer information, gå till kunskapsportalen.[33]

[32] Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011)
[33] http://www.mfof.se/barnkonventionen

4. Obligatoriska informationssamtal

Avsnittets innehåll

Kapitlet är uppdelat i två delar. Första delen ger en beskrivning av domstolens ansvar och roll när det gäller ett informationssamtal. Den andra delen beskriver kommunens ansvar, vem som har ansvar för att samtal kommer till stånd, gemensamma och enskilda samtal, tidsramar, samtal med barn, innehållet i ett informationssamtal och samtalsintyget. Avsikten är att den som leder ett informationssamtal ska förstå de olika roller domstolen och kommunen har i ett informationssamtal. Den huvudsakliga grunden för avsnittet om kommunens ansvar är socialtjänstlagen (2001:453), SoL, föräldrabalken, FB, lagen (2021:530) om informationssamtal och Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd om informationssamtal (HSLF-FS 2022:18).

Vad är ett informationssamtal?

Informationssamtal är det samtal där kommunen muntligen lämnar information till föräldrar som överväger att inleda en tvist i domstol i frågor om vårdnad, boende och umgänge.[34] Vad samtalet ska innehålla framgår av kapitel 5 (avsnitt 5.1-5.6).

Domstolens ansvar

Krav på informationssamtal

För att rätten, när föräldrar inte är överens ska få ta upp ett yrkande om vårdnad, boende och umgänge till prövning i ett mål enligt 6 kap. 5 §, 14 a § eller 15 a § FB eller i ett mål om äktenskapsskillnad, ska den förälder som framställer yrkandet ha deltagit i ett sådant informationssamtal som avses i 5 kap 3 a § socialtjänstlagen (2001:453), SoL (6 kap 17 c § FB). Det innebär att innan en förälder kan lämna in en stämningsansökan i domstol om vårdnad, boende eller umgänge ska föräldern ha deltagit i ett sådant informationssamtal som tillhandahålls av socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört. Om föräldrarna är ense i alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge, det vill säga om alla yrkanden är otvistiga, gäller inget krav på deltagande i informationssamtal.

Om kravet på deltagande i informationssamtal hindrar att ett yrkande om vårdnad, boende eller umgänge tas upp till prövning, ska rätten avvisa samtliga yrkanden i målet. Det innebär att om det finns både tvistiga och icke tvistiga yrkanden i målet ska samtliga yrkanden avvisas (6 kap 17 c § tredje stycket FB). Anledningen till det är att det för barnets bästa många gånger är angeläget att det görs en samlad bedömning av alla yrkanden som har samband med varandra, oavsett om något yrkande är otvistigt eller inte.

Den förälder som framställer yrkandet ska ha deltagit i ett informationssamtal hos socialnämnden inom ett år före det att yrkandet framställs (6 kap. 17 c § FB). Har det gått längre tid kan ett nytt informationssamtal bli aktuellt. Anledningen är, att när det förflutit en viss tid sedan samtalet ägde rum, kan förutsättningarna för föräldrarna och barnet ha förändrats. Behovet av insatser eller stöd kan se annorlunda ut liksom föräldrarnas förutsättningar för att tillsammans hitta den lösning som är bäst för barnet.[35]

---

[34] 3 § HSLF-FS 2022:18
[35] Prop. 2020/21:150 s. 59

Undantag från krav på informationssamtal

I vissa situationer kan det finnas skäl för domstolen att göra undantag från kravet på att den som först framställer ett tvistigt yrkande om vårdnad, boende och umgänge ska ha deltagit i informationssamtal innan ett yrkande prövas av domstol. Det gäller om det finns särskilda skäl (6 kap. 17 c § andra stycket FB). Bestämmelsen ska tillämpas restriktivt.[36] Det är i samtliga förhållanden domstolen som bedömer om yrkandet kan tas upp till prövning eller om det ska avvisas.

Om det finns risk för att barnet eller någon i familjen far illa

Särskilda skäl för rätten att ta upp ett yrkande utan att ett informationssamtal ägt rum kan exempelvis föreligga om det med beaktande av barnets bästa framstår som särskilt angeläget att få till stånd ett skyndsamt beslut i en fråga om vårdnad, boende eller umgänge. Det kan handla om att det finns en omedelbar risk för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller övergrepp, eller att barnet olovligen förs bort, hålls kvar eller annars far illa.[37]

Om det inte går att nå den andra föräldern

Ett annat förhållande då rätten eventuellt kan bedöma att ett yrkande kan tas upp utan att föräldern deltagit i informationssamtal är när det är fråga om en situation där det inte är möjligt att nå den andra föräldern. Det kan bero på att föräldern befinner sig utomlands, på okänd ort, eller att en förälder är allvarligt sjuk eller av andra skäl inte är tillgänglig, och att en samförståndslösning därför inte är en möjlighet.[38]

Om föräldrarna nyligen deltagit i samarbetssamtal

Ytterligare en situation då det skulle kunna vara motiverat för domstolen att göra undantag från kravet på informationssamtal är om föräldrarna nyligen har deltagit i samarbetssamtal.[39] Även i detta fall är det domstolen som beslutar om ett undantag från kravet på informationssamtal är motiverat och hur nära i tiden samarbetssamtalet i så fall ska ha ägt rum.

När endast en förälder deltagit i informationssamtal

Om endast en förälder deltagit i informationssamtal och den föräldern framställer ett tvistigt yrkande om vårdnad, boende eller umgänge kan den andra föräldern därefter alltid framställa egna yrkanden i målet.[40]

Det har alltså inte ansetts lämpligt att hindra den andre föräldern från att framställa egna yrkanden när ett mål är upptaget till prövning trots att denne inte deltagit i ett informationssamtal. Domstolen kan i det enskilda fallet ändå ha anledning att beakta en förälders ovilja att delta i informationssamtal vid bedömningen av vad som är bäst för barnet.[41]

När en förälder inte vill delta i informationssamtal

Att en förälder av någon anledning inte vill delta i ett informationssamtal tillsammans med den andra föräldern bör normalt inte kunna utgöra särskilda skäl för undantag från kravet på deltagande i samtal. I den situationen kan en förälder i stället delta i ett enskilt samtal (6 § lagen (2021:530) om informationssamtal, LoI).

En förälders ovilja att vare sig gemensamt eller enskilt delta i ett informationssamtal kan dock beaktas vid bedömningen av föräldrarns lämplighet som vårdnadshavare, boendeförälder eller umgängesförälder.[42] En bedömning måste dock alltid göras i det enskilda fallet och domstolen måste också beakta vilka skäl en förälder har haft för att inte alls delta i ett samtal.[43]

---

[36] Prop. 2020/21:150 s. 146
[37] Prop. 2020/21:150 s. 62 och s. 146
[38] Prop. 2020/21:150 s. 62 och s. 146
[39] Prop. 2020/21:150 s. 62 och s. 146
[40] Prop. 2020/21:150 s.145
[41] Prop. 2020/21:150 s.145
[42] Prop. 2020/21:150 s.145, (jfr prop. 1990/91:8 s. 30)
[43] Prop. 2020/21:150 s.145

Om föräldrarna är ense när processen inleds

Kravet på deltagande i informationssamtal gäller inte när ett yrkande om vårdnad, boende eller umgänge redan är upptaget till prövning i målet (6 kap. 17 c § första stycket FB). Det innebär att om föräldrarna är ense när processen inleds men senare under den pågående handläggningen i domstol blir oense gäller inte kravet på informationssamtal.[44]

Om föräldrar i en ansökan om äktenskapsskillnad begär att den gemensamma vårdnaden om barnet ska bestå men i ett senare skede blir oense om frågor om vårdnad, boende och umgänge gäller dock kravet på informationssamtal.[45]

Domstolens beslut

Det är domstolen som beslutar om ett yrkande får tas upp till prövning trots att en förälder inte deltagit i informationssamtal. Domstolens beslut i frågan får inte överklagas (20 kap. 11 § andra stycket FB). Domstolens beslut att avvisa parternas talan på grund av att föräldern inte deltagit i informationssamtal får dock överklagas (49 kap. 3 § RB).

Socialnämnden behöver visserligen känna till regelverket kring informationssamtal men är således inte den instans som avgör om ett informationssamtal behöver äga rum för att rätten ska ta upp ett yrkande om vårdnad, boende eller umgänge. Om en förälder begär informationssamtal, ska socialnämnden erbjuda föräldrarna samtal (1 § andra stycket LoI).

Kommunens ansvar

Som framgår ovan ska föräldrar som överväger att inleda en tvist i domstol i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge vid ett informationssamtal få relevant information som syftar till att hitta den lösning som är bäst för barnet (jfr 7 § LoI). Föräldrarna ska också erbjudas samarbetssamtal enligt 5 kap. 3 § första stycket 1. SoL, om det inte är olämpligt, och efter behov erbjudas eller vägledas till stöd och hjälp i annan form (7 § LoI).

Domstolsprocessen är begränsad när det gäller möjligheten att möta föräldrars och barns behov av olika sorters hjälp- och stödinsatser. Det är därför viktigt att föräldrar som överväger en tvist i domstol får kunskaper om vilket stöd kommunen kan erbjuda dem och att de förstår vad en domstolsprocess innebär, vad den kan åstadkomma samt hur den påverkar barnet. Det innebär att kommunen i ett informationssamtal ska ge föräldrar underlag som kan vara till nytta för deras fortsatta val och agerande. Samtalet ska också bidra till att barnet skonas från föräldrarnas tvister och att föräldrar ska få information som, om möjligt, leder till att de i ett tidigt skede når en överenskommelse utifrån barnets bästa.[46]

Av 5 kap. 3 a § SoL framgår att det är kommunen som ska se till att föräldrar som inte är överens i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge kan erbjudas informationssamtal. Kommunen är inte skyldig att erbjuda informationssamtal inom sin egen organisation. Varje kommun avgör, på samma sätt som när det gäller samarbetssamtal, inom ramen för sina resurser hur skyldigheten ska fullgöras. Det innebär att informationssamtal kan erbjudas inom den egna organisationen, genom att två eller flera kommuner samarbetar eller genom att kommunen på annat sätt förmedlar samtalsledare som kan lämna information.[47] Av 1 § andra stycket LoI framgår att socialnämnden eller någon annan nämnd som kommunfullmäktige bestämt (2 kap. 4 § SoL) ansvarar för att föräldrar erbjuds samtal.

---

[44] Prop. 2020/21:150 s.145
[45] Prop. 2020/21:150 s.145
[46] Prop. 2020/21:150 s. 58 och s. 64
[47] Prop. 2020/21:150 s. 66, jfr prop. 1990/91:8 s. 28 och s. 70.

Ansvarig kommun

Bestämmelser om att den kommun där ett barn är folkbokfört i första hand ska ansvara för att ett informationssamtal kan hållas samt vad som gäller om sekretess råder för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet eller dess föräldrar är folkbokförda finns i 2 - 4 §§ lagen (2021:530) om informationssamtal.[48]

Begäran om informationssamtal

Om en förälder begär att få ett informationssamtal, bör socialnämnden i den kommun som tagit emot begäran genast bedöma om den har ansvar för att samtalet kan hållas. Om inte, bör föräldern snarast informeras om vilken annan eller vilka andra kommuner som har detta ansvar.[49]

Eftersom informationssamtalet ska hållas så snart som möjligt och senast inom fyra veckor (5 § LoI) behöver en begäran om informationssamtal som inkommit till fel kommun behandlas snabbt. Orsaken till en förälders begäran om informationssamtal är i de flesta fall att föräldern överväger en tvist i domstol. Bakom ett sådant övervägande kan finnas allvarliga problem som påverkar barnet. För att en förälder ska kunna bedöma om det är möjligt med en samförståndslösning eller om föräldern ska vända sig till domstol är det därför angeläget att tidsramen för samtalet inte i onödan förlängs.

Om barnet är folkbokfört

Socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört ansvarar för att ett informationssamtal kan hållas (2 § LoI). Om barnet är folkbokfört är det således den kommun som barnet är folkbokfört i som ska se till att föräldrarna erbjuds ett informationssamtal.

Om det finns flera barn i en familj

Om det finns flera barn i en familj och flera kommuner enligt 2 § LoI är behöriga att hålla i ett informationssamtal, bör socialnämnden i den kommun som först tog emot en förälders begäran om ett sådant samtal ansvara för att ett informationssamtal som är gemensamt kan hållas. Det kan exempelvis bli aktuellt om en förälder har barn som är folkbokförda i olika kommuner.[50]

Om personuppgifterna är skyddade

Om en förälder uppger att dennes eller barnets personuppgifter är skyddade, bör socialnämnden kontrollera den saken i folkbokföringsregistret.[51] Kravet för att visa att det kan antas att sekretess råder för en uppgift bör inte ställas alltför högt.[52] Om kontrollen i folkbokföringsregistret inte ger något resultat, bör nämnden från föräldern begära in handlingar som styrker att förälderns eller barnets personuppgifter är skyddade.[53]

Om barnet har skyddade personuppgifter

Om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet är folkbokfört, ansvarar även socialnämnden i en kommun där någon av föräldrarna är folkbokförda för att informationssamtal kan hållas (3 § första stycket LoI). Det innebär alltså att i de fall barnet har skyddade personuppgifter ansvarar den kommun eller de kommuner där föräldrarna är folkbokförda för informationssamtalet.[54] Om föräldrarna vänder sig till olika kommuner och begär informationssamtal bör socialnämnden i den kommun som först tog emot en förälders begäran om samtal ansvara för att ett samtal som är gemensamt kan hållas.[55]

Om ett gemensamt informationssamtal inte kan hållas och flera kommuner är ansvariga för att ett informationssamtal kan genomföras, bör socialnämnden i den kommun som föräldern väljer ansvara för att ett informationssamtal som är enskilt kan hållas.[56]

---

[48] 4 § HSLF-FS 2022:18
[49] HSLF-FS 2022:18
[50] HSLF-FS 2022:18
[51] HSLF-FS 2022:18
[52] Prop. 2020/21:150 s. 162
[53] HSLF-FS 2022:18
[54] Prop. 2020/21:150 s. 161
[55] HSLF-FS 2022:18
[56] HSLF-FS 2022:18

Om även föräldrarna har skyddade personuppgifter
Detsamma gäller om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet och en förälder är folkbokförda och den andra föräldern inte är folkbokförd i landet (3 § andra stycket LoI). Om föräldrarna vänder sig till olika kommuner och begär informationssamtal bör socialnämnden i den kommun som först tog emot en förälders begäran om informationssamtal ansvara för att ett gemensamt samtal kan hållas.[57]

Om ett gemensamt informationssamtal inte kan hållas och flera kommuner är ansvariga för att ett informationssamtal kan genomföras, bör socialnämnden i den kommun som föräldern väljer ansvara för att ett informationssamtal som är enskilt kan hållas.[58]

Om barnet inte är folkbokfört

Om barnet inte är folkbokfört i landet men talan om vårdnad, boende och umgänge trots det kan föras i svensk domstol ansvarar socialnämnden i den kommun där någon av föräldrarna är folkbokförda för att informationssamtalet kan hållas (4 § första stycket LoI). Det innebär att föräldrarna själva bestämmer vilken av föräldrarnas folkbokföringskommuner de ska vända sig till och den kommunen är skyldig att erbjuda informationssamtal om ett gemensamt informationssamtal ska hållas. Om föräldrarna vänder sig till olika kommuner och begär informationssamtal bör socialnämnden i den kommun som först tog emot en förälders begäran om informationssamtal ansvara för att ett samtal som är gemensamt kan hållas.[59]

Om ett gemensamt informationssamtal inte kan hållas och flera kommuner är ansvariga för att ett informationssamtal kan genomföras, bör socialnämnden i den kommun som föräldern väljer ansvara för att ett informationssamtal som är enskilt kan hållas.[60]

Om personuppgifterna är skyddade

Om barnet inte är folkbokfört i landet och sekretess råder för de uppgifter som behövs för att avgöra var en eller båda föräldrarna är folkbokförda och socialnämnden i flera kommuner enligt 4 § andra stycket LoI är ansvariga för att informationssamtal kan hållas, bör nämnden i den kommun som först tog emot en förälders begäran om samtal ansvara för att ett informationssamtal som är gemensamt kan hållas.[61] Föräldern kan således vända sig till en kommun där han eller hon är bosatt men också till en annan kommun och den kommunen är då skyldig att hålla i samtalet.[62] Om föräldrarna vänder sig till olika kommuner och begär informationssamtal bör socialnämnden i den kommun som först tog emot en förälders begäran om informationssamtal ansvara för att ett gemensamt samtal kan hållas.[63]

Om ett gemensamt informationssamtal inte kan hållas och flera kommuner är ansvariga för att ett informationssamtal kan genomföras, bör socialnämnden i den kommun som föräldern väljer ansvara för att ett informationssamtal som är enskilt kan hållas.[64]

---

[57] HSLF-FS 2022:18
[58] HSLF-FS 2022:18
[59] HSLF-FS 2022:18
[60] HSLF-FS 2022:18
[61] HSLF-FS 2022:18
[62] Prop. 2020/21:150 s. 162
[63] HSLF-FS 2022:18
[64] HSLF-FS 2022:18

Samtalen är avgiftsfria

Kommuner och regioner får ta ut avgifter för tjänster och nyttigheter som de tillhandahåller. För tjänster eller nyttigheter som de är skyldiga att tillhandahålla får dock avgifter endast tas ut om det följer av lag eller annan författning vilket framgår av 2 kap 5 § kommunallagen (2017:725), KL. Informationssamtal nämns inte särskilt i socialtjänstlagen som en tjänst där kommunen får ta ut avgift. Inte heller i lagen om informationssamtal framgår att informationssamtal är en sådan tjänst som kommunen kan ta ut avgift för. Ytterligare ett skäl som lyfts fram för att samtalen bör vara avgiftsfria för föräldrarna är att domstolsprocessen är avgiftsbelagd och deltagande i informationssamtal som regel är en förutsättning för att få ett tvistigt yrkande om vårdnad, boende eller umgänge prövat.[65]

Vilken kompetens krävs?

Av 3 kap. 3 § SoL framgår vilka krav som ställs på den som ska utföra socialnämndens uppgifter. Där framgår att insatser inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet och att det för utförande av uppgifter inom socialtjänsten ska finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet. Dessutom ska kvaliteten i verksamheten systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.

Den personal som ska hålla i ett informationssamtal bör ha svensk socionomexamen eller annan relevant högskoleexamen.[66] Annan relevant examen skulle exempelvis kunna vara en jur.kand. examen kompletterad med socialt arbete, psykologi, socialrätt och barnrätt.[67]

Den personal som självständigt ska hålla i ett informationssamtal bör dessutom ha arbetat minst två år inom området vårdnad, boende och umgänge.[68]

Den personal som ska hålla i ett informationssamtal bör vidare ha teoretiska kunskaper och praktiska erfarenheter av

- lagstiftning och praxis som gäller inom det familjerättsliga området,
- utredningar och upplysningar enligt 6 kap. 19 och 20 §§ föräldrabalken,
- samarbetssamtal,
- att pröva om avtal om vårdnad, boende och umgänge kan godkännas,
- att samtala med föräldrar och barn,
- barns behov i samband med föräldrars separation,
- kriser och konflikter som kan förekomma i samband med separationer,
- vad det innebär för ett barn att bevittna våld, samt
- konsekvenser av våld och hot i nära relationer, beroendeproblematik samt psykisk ohälsa i familjen.[69]

En samtalsledare behöver anpassa innehållet i informationssamtalet till en förälders behov. En förälder ska efter informationssamtalet förstå vad en tvist kan innebära för både barnet och föräldrarna. Utifrån den information som lämnats ska föräldrarna kunna bedöma om en samförståndslösning är möjlig eller om en tvist i domstol är ett bättre alternativ. För att detta ska vara möjligt erfordras att samtalsledaren har en gedigen erfarenhet och kunskap om familjerättsligt arbete som inbegriper att samtala med föräldrar i kris och att kunna motivera en förälder till lämpliga insatser.

---

[65] Prop. 2020/21:150 s. 66
[66] HSLF-FS 2022:18
[67] Jfr 3 kap. 2 § HSLF-FS 2017:79 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om behörighet att utföra vissa arbetsuppgifter i socialtjänstens barn- och ungdomsvård.
[68] HSLF-FS 2022:18
[69] HSLF-FS 2022:18

En förälder ska ta initiativ till samtalet

Socialnämndens ansvar för att informationssamtal kan hållas uppkommer när en förälder vänder sig till socialnämnden och begär att få ett informationssamtal. Även om det endast är en förälder som begär ett informationssamtal ska socialnämnden erbjuda båda föräldrarna samtal (1 § andra stycket LoI). Det finns inget formkrav för hur en kallelse till ett informationssamtal ska se ut vilket innebär att socialnämnden kan kalla en förälder till samtal på det sätt den anser lämpligt.[70] Det kan alltså ske muntligt eller skriftligt exempelvis genom telefonsamtal, brev, mail eller på något annat sätt som kan vara lämpligt i det enskilda fallet.

Informationssamtal ska hållas så snart som möjligt

Informationssamtal ska hållas så snart det är möjligt och senast inom fyra veckor från det att en förälder begärt att få samtal (5 § LoI). Tiden räknas således från den dag socialnämnden fått förälderns begäran om informationssamtal. Socialnämnden bör inom en vecka från en förälders begäran om informationssamtal erbjuda föräldrarna en tid för ett gemensamt informationssamtal.[71]

Särskilda skäl för att erbjuda samtal senare

Om det finns särskilda skäl får socialnämnden erbjuda en senare tid för informationssamtalet (5 § LoI). Även i sådana fall bör samtalet hållas så snart som möjligt och endast kortare fördröjningar bör komma ifråga. Ett exempel på när särskilda skäl kan föreligga är om föräldrarna är överens om att ett gemensamt informationssamtal kan hållas vid en senare tidpunkt. I dessa fall bör socialnämnden erbjuda dem en tid enligt deras önskemål.[72]

Det kan inträffa att socialnämnden inte lyckas nå den andra föräldern eller att samtalet av andra skäl, exempelvis på grund av avbokningar, inte kommer till stånd inom fyra veckor. Om något hinder av ett tillfälligt slag föreligger, såsom sjukdom eller kortare utlandsvistelse, bör socialnämnden erbjuda föräldrarna tid för ett gemensamt informationssamtal vid en senare tidpunkt än inom fyra veckor.[73] Utrymmet för att senarelägga samtalet är större om det är den förälder som har begärt ett samtal som har förhinder.[74]

Om hindret är mer långvarigt och ett gemensamt informationssamtal inte kan genomföras, bör socialnämnden erbjuda den förälder som inte är förhindrad ett enskilt informationssamtal.[75] Om det trots försök från socialnämndens sida inte är möjligt att genomföra ett gemensamt samtal inom fyra veckor kan det vara lämpligt att socialnämnden i stället håller ett enskilt samtal med den förälder som är beredd att delta.[76] Att en förälder i ett sent skede begärt ett enskilt samtal kan också utgöra särskilda skäl för att ett informationssamtal hålls senare med den föräldern.[77]

Inom vilken tidsram ska informationssamtalet äga rum?

Informationssamtalet ska ha ägt rum inom ett år före det att yrkandet framställts (6 kap. 17 c § FB). Om en förälder begär ett nytt informationssamtal, bör föräldern därför få det när ett år passerat sedan det första samtalet ägde rum.[78] Det finns dock inget som hindrar att nämnden i ett tidigare skede ger ett nytt informationssamtal om föräldern begär det och nämnden bedömer att det är lämpligt. Ett sådan situation då det skulle kunna bli aktuellt är när en förälder begär att få ett gemensamt informationssamtal med en förälder till ett barn som inte tidigare varit föremål för övervägande om tvist i domstol. Ett annat skäl skulle kunna vara att föräldern behöver förtydligande av innehållet i något avsnitt av informationssamtalet.

---

[70] Prop. 2020/21:150 s. 160-161
[71] HSLF-FS 2022:18
[72] HSLF-FS 2022:18
[73] HSLF-FS 2022:18
[74] Prop. 2020/21:150 s.163
[75] HSLF-FS 2022:18
[76] Prop. 2020/21:150 s.162-163
[77] Prop. 2020/21:150 s.163
[78] HSLF-FS 2022:18

Gemensamt samtal är utgångspunkten

Utgångspunkten är att socialnämnden ska erbjuda föräldrarna ett gemensamt informationssamtal (6 § första stycket LoI). Om en förälder i sin kontakt med socialnämnden framstår som tveksam till ett gemensamt samtal, bör nämnden framhålla fördelarna med att föräldrarna deltar samtidigt i ett sådant samtal och i de flesta fall ändå verka för att ett gemensamt samtal äger rum.[79] Det kan till exempel ske genom att föräldrarna uppmärksammas på att ett gemensamt samtal ofta ökar förutsättningarna för att föräldrarna och barnet kan ges adekvat hjälp och stöd vilket i sin tur ofta ökar förutsättningarna för att föräldrarna ska nå en överenskommelse som är förenlig med barnets bästa. Utifrån omständigheterna i det enskilda fallet får socialnämnden bedöma vilka ansträngningar som bör göras för att försöka få till stånd ett gemensamt samtal. Socialnämnden bör också på ett lämpligt sätt informera föräldrarna om att det finns möjlighet till enskilda samtal.[80]

Särskilda skäl för enskilda samtal

Om det finns särskilda skäl, får socialnämnden erbjuda enskilda informationssamtal (6 § första stycket LoI). En förälder bör i kallelsen till informationssamtalet eller på något annat sätt upplysas om möjligheten att, om det finns särskilda skäl, begära ett enskilt informationssamtal[81] och att föräldrarna då kommer att erbjudas ett enskilt samtal.[82]

Särskilda skäl kan exempelvis vara situationer där det framförs uppgifter om att en förälder har utsatt den andra föräldern för våld eller andra former av övergrepp och det därmed är olämpligt att verka för gemensamma samtal.[83] Om en förälder framför uppgifter om våld eller andra övergrepp, hot, missbruk, psykisk ohälsa eller andra problem i familjen eller om sådana uppgifter har framkommit på något annat sätt, bör samtalsledaren överväga om föräldrarna ska erbjudas enskilda informationssamtal.[84]

Särskilda skäl för enskilda samtal kan också vara, som tidigare nämnts, att en förälder har ett långvarigt hinder mot att delta i samtal. Det är angeläget att socialnämnden är lyhörd för föräldrarnas eventuella synpunkter inför samtalen.[85]

Ett annat skäl för enskilda samtal skulle kunna vara när en förälder behöver betydligt mer anpassning av informationen jämfört med den andre föräldern, som exempelvis vid en intellektuell funktionsnedsättning.[86]

Om någon begär enskilda samtal

Om någon av föräldrarna begär enskilda samtal, ska socialnämnden erbjuda dem det (6 § andra stycket LoI). En förälder som är tydlig med att han eller hon inte vill delta i samtalet tillsammans med den andra föräldern ska inte pressas till det.[87]

Det finns inget hinder mot att samtal som inletts enskilt i undantagsfall kan fortsätta gemensamt om föräldrarna vill det.[88] Inte heller finns det några hinder mot att ett gemensamt samtal fortsätter som ett enskilt samtal om en eller båda föräldrarna önskar det.

---

[79] HSLF-FS 2022:18
[80] Prop. 2020/21:150 s.163
[81] HSLF-FS 2022:18
[82] Prop. 2020/21:150 s.163
[83] Prop. 2020/21:150 s.163
[84] HSLF-FS 2022:18
[85] Prop. 2020/21:150 s.163
[86] Springer L. (2005-2021)
[87] Prop. 2020/21:150 s.163
[88] Prop. 2020/21:150 s.164

Innan ett informationssamtal äger rum

En förälder bör innan ett informationssamtal genomförs, uppmanas av socialnämnden att visa upp en godkänd identitetshandling.[89] Hur föräldern identifierat sig antecknas i "Samtalsintyg för informationssamtal" (bilaga 1).[90] Vilka identitetshandlingar som kan godtas är inte reglerat i lag. Som utgångspunkt gäller att det är den socialnämnd som en identitetshandling visas upp för, som måste ta ställning till om den aktuella handlingen kan godtas som bevis för en persons identitet. I betänkandet Ett säkert statligt ID-kort – med e-legitimation, SOU 2019:14 nämns fem svenska identitetshandlingar som allmänt accepteras som bevis på innehavarens identitet.[91] LMA-kortet är inte ett ID-kort. LMA-kort utfärdas av Migrationsverket för asylsökande. Kortet visar endast att innehavaren är asylsökande under det namn som anges på kortet.

Innehållet i informationssamtalet

Av 5 § LoI framgår att innehållet i ett informationssamtal ska bidra till att konflikter mellan ett barns föräldrar i förlängningen kan förebyggas och dämpas och leda till att de med utgångpunkt från barnets bästa kommer överens. Informationssamtalet ska innehålla relevant information och anpassas till den enskilda familjens behov och förutsättningar.[92]

Att föräldrarna ska få relevant information innebär att de ska upplysas om den

- rättsliga regleringen rörande frågor om vårdnad, boende och umgänge,
- vad en domstolsprocess faktiskt kan åstadkomma,
- hur en föräldrakonflikt och en domstolsprocess påverkar barnet,
- vad samarbetssamtal innebär,
- vad juridiskt bindande avtal innebär,
- vilken form av stöd och hjälp som kan erbjudas, samt
- vilka särskilda insatser som finns vid våld eller hot i en nära relation.[93]

Att informationen ska anpassas till familjen innebär att föräldrarna under informationssamtalet ska få information om samtliga punkter ovan.[94] Föräldrarnas förkunskaper kan dock variera och alla föräldrar behöver därför inte lika omfattande information om varje punkt. Det är därför viktigt att vara lyhörd för föräldrarnas behov och önskemål om information. Avsikten är emellertid att vid samtalets slut ska föräldrarna, för att ha ansetts fått relevant information, ha kunskaper om samtliga områden.

Att informationen ska anpassas till familjen innebär att informationen ska ges på ett sådant sätt att föräldern kan förstå det som sägs. En förälder behöver dessutom förstå syftet med samtalet och få tillräckligt med kunskaper för att kunna bedöma om en samförståndslösning kan vara aktuell. Det innebär att föräldern förstår hur en separation och en domstolsprocess kan påverka barnet. Det innebär också att föräldern har fått kunskaper om skillnaden mellan en domstolsprocess och en samförståndslösning och förstår vad dessa kan åstadkomma i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.

Informationssamtalet medför även att föräldrarna ska erbjudas eller vägledas till stöd och hjälp i annan form. Med stöd eller hjälp i annan form avses insatser såväl inom som utanför kommunens verksamhet. Det kan till exempel innebära stöd genom olika typer av föräldragrupper eller

---

[89] HSLF-FS 2022:18
[90] HSLF-FS 2022:18
[91] https://www.regeringen.se/4961ec/contentassets/689f5a032b4f4abe92f7ce73efa1d410/ett-sakert-statligt-id-kort--med-e-legitimation-sou-2019-14.pdf
[92] 6 och 7 §§ HSLF-FS 2022:18
[93] 7 § HSLF-FS 2022:18, Prop. 2020/21:150 s. 164
[94] Se kapitel 5 avsnitt 5.1-5.6 i dokumentet

familjestödsverksamheter. Vid behov bör även föräldrar få kontaktuppgifter till verksamheter som riktar sig direkt till barn. I de fall det finns behov av det bör familjen även hänvisas till att söka hjälp inom hälso- och sjukvården.[95] Föräldrar och barn kan även behöva få information om övriga insatser som finns i kommunen, alltså sådana insatser som inte direkt riktar sig till separerade barn och föräldrar.[96]

Barnets delaktighet i informationssamtal

Informationen som lämnas i ett informationssamtal riktar sig till föräldrar och avsikten är inte att informationssamtalet i sig ska omedelbart påverka barnets situation. Vid tidpunkten för informationssamtalet är det ovisst om en process över huvud taget kommer att inledas. Med hänsyn till att samtalet skulle kunna leda till onödig oro har det inte ansetts motiverat att barnet deltar i samtalet eller att information måste ges till barnet redan i detta skede.[97] I lagen om informationssamtal saknas därför reglering om barns delaktighet. Men ett informationssamtal handlar ändå till stor del om hur frågorna i framtiden ska ordnas för barnet och barnet har enligt lagen om barnkonventionen och föräldrabalken rätt att få information och komma till tals i frågor som rör det.

Principen om barnets rätt till delaktighet är som konstaterats tidigare i kunskapsstödet en grundläggande princip i barnkonventionen. Av artikel 12 i barnkonventionen framgår att det barn som är i stånd att bilda egna åsikter har rätt att uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid åsikterna ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad innebär att hänsyn ska tas i högre grad till äldre barns åsikter än yngre barns. Enbart ålder kan dock inte utgöra vikten av ett barns åsikter. Hur mycket ett barn förstår är inte enbart knutet till barnets ålder utan även till mognad. Mognad avser förmågan att förstå och bedöma konsekvenserna av en särskild fråga varvid den fortlöpande utvecklingen av barnets förmågor måste beaktas.[98]

Rätten till information är central för att ett barn ska kunna utöva sin rätt till delaktighet. Det går därför inte att ange någon bestämd ålder för när ett barn bör ges information och möjlighet att framföra sina åsikter. Informationen till barn ska inte enbart omfatta faktauppgifter om varför samtalet ska hållas och hur samtalet kommer att genomföras utan även information om vilken betydelse åsikten kan få. Informationen till barnet bör anpassas till dess individuella förutsättningar.[99] Det innebär att informationen behöver anpassas till barnets ålder och mognad. En del barn kan exempelvis behöva enkla språkliga förklaringar andra barn kan behöva specifika hjälpmedel för förståelsen av informationen.

Även av 6 kap. 2 b § FB framgår att barnet ska få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad, boende och umgänge samt att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Det innebär således att barnets rätt till delaktighet inte enbart gäller utredningar och upplysningar som görs på uppdrag av domstolen eller på initiativ av socialnämnden utan det gäller alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.

Det är dock viktigt att komma ihåg att barnets rätt att framföra sina åsikter är en möjlighet för barnet att komma till tals men ingen skyldighet. Om ett barn inte vill få information eller möjlighet att framföra sina åsikter ska det respekteras. Barnet får inte pressas på vare sig delaktighet eller synpunkter. Huruvida det är lämpligt för det enskilda barnet att få information och möjlighet att lämna sina synpunkter i samband med informationssamtal får bedömas från fall till fall.

Om ett barn eller en eller båda vårdnadshavarna begär att barnet ska få information eller komma till tals inom ramen för ett informationssamtal, bör socialnämnden erbjuda barnet en tid för samtal.[100] Det innebär att den som håller i informationssamtalet behöver informera den förälder som är vårdnadshavare om barnets möjlighet att få information och rätten att komma till tals. En tid för samtal erbjuds först när barnet eller föräldern begärt att barnet ska få information.

---

[95] Prop. 2020/21:150 s. 164
[96] Se kapitel 5 avsnitt 5.6 i dokumentet
[97] Prop. 2020/21:150 s. 58
[98] Prop. 2020/21:150 s. 46 och Prop. 2015/16;180 s. 134
[99] HSLF-FS 2022:18
[100] HSLF-FS 2022:18

Innan samtalet äger rum bör socialnämnden även informera barnet och den förälder som är vårdnadshavare om att ett samtal med barnet innebär att återkoppling kan bli aktuellt till båda föräldrarna om barnet framför uppgifter som bedöms ha relevans för föräldrarnas fortsatta ställningstagande i vårdnads-, boende- och umgängesfrågan.[101] Syftet med informationssamtalet är att föräldrarna i förlängningen ska kunna nå en samförståndslösning. Om barnets synpunkter kan ha betydelse för deras framtida beslut behöver föräldrarna få vetskap om barnets åsikter. Men barnet behöver också vara delaktig i beslutet om vilka uppgifter som kommer att föras vidare till föräldrarna.

Samtalsintyg

Syftet med intyget är att en förälder ska kunna visa domstolen att han eller hon har deltagit i ett informationssamtal vilket som huvudregel är en förutsättning för att domstolen ska ta upp yrkanden om vårdnad, boende och umgänge.[102] Det är därför viktigt att domstolen på ett enkelt sätt kan kontrollera att en förälder deltagit i ett informationssamtal.[103]

När en förälder deltagit i ett informationssamtal ska socialnämnden i den kommun som hållit i samtalet därför utfärda ett samtalsintyg vilket framgår av 8 § Lol. Av samma paragraf framgår vilka uppgifter som ska framgå av intyget. Intyget ska också innehålla information om vilken kommun som ansvarat för samtalet och vem som varit ansvarig samtalsledare.[104] Föräldrarnas ställningstagande i sak, i fråga om vårdnaden om barnet, boendet eller umgänge, ska inte framgå av intyget.[105] Efter ett informationssamtal ska samtalsledaren, i direkt anslutning till att samtalet har genomförts, utfärda ett samtalsintyg till varje förälder.[106] Av intyget ska framgå om informationssamtalet hållits enskilt eller gemensamt med den andre föräldern. Förutsättningen för intygets utfärdande är att föräldern erhållit information om samtliga punkter i 7 § Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd om informationssamtal (HSLF-FS 2022:18). Skulle informationssamtalet avbrytas innan fullständig information ägt rum kan inget intyg utfärdas. Socialnämnden kan däremot erbjuda föräldern ett nytt samtal för att komplettera informationen.

Intyget ska skrivas på blanketten "Samtalsintyg för informationssamtal " (bilaga 1).[107] Socialnämnden bör snarast överlämna samtalsintyget till den förälder som deltagit i ett informationssamtal. Om samtalet sker via videosamtal kan intyget skickas per post till föräldern. En kopia av samtalsintyget bör bevaras av socialnämnden i den kommun som har utfärdat samtalsintyget.[108]

Handläggning och dokumentation

I förvaltningslagen (2017:900) FL, finns grundläggande regler om hur förvaltningsmyndigheter i stat och kommun ska handlägga sina ärenden. Med handläggning av ett ärende avses alla åtgärder som vidtas från det att ett ärende aktualiseras till dess att det avslutas genom ett beslut. Det innebär att en myndighet ska se till att kontakten med enskilda blir enkel och smidig (6 § FL). Kraven på smidighet och enkelhet avser den enskildes rätt till ett positivt bemötande från myndighetens sida. Kravet på enkelhet innebär också att den enskilde inte behöver ha någon särskild sakkunskap innan den kontaktar en myndighet i en viss fråga. Utgångspunkten är att servicenivån måste anpassas till förutsättningarna i det enskilda fallet.[109]

---

[101] HSLF-FS 2022:18
[102] Prop. 2020/21:150 s. 164
[103] Prop. 2020/21:18 s. 68-69
[104] 8 § HSLF-FS 2022:18
[105] Prop. 2020/21:150 s. 165
[106] 9 § HSLF-FS 2022:18
[107] 9 § HSLF-FS 2022: 18 bilaga 1
[108] Prop. 2020/21:150 s. 164
[109] JO 1997/98 s. 460

Av 6 § FL framgår även att myndigheten ska lämna den enskilde sådan hjälp att han eller hon kan ta till vara sina intressen. Hjälpen ska ges i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet. Den ska ges utan onödigt dröjsmål. Bestämmelsen innebär även en skyldighet att hjälpa den som har vänt sig till fel instans genom att hänvisa till rätt myndighet. En myndighet är skyldig att hjälpa en enskild inom ramen för sin serviceskyldighet när en framställan är ofullständig eller oklar. Hjälpen ska ges så snabbt som möjligt.[110] Förvaltningslagen innehåller förutom allmänna krav på handläggningen bland annat, frågor om partsinsyn, tolk och översättning, kommunikation och dokumentation.

När det gäller socialtjänstens dokumentation finns även regler i 11 kap. 5 och 6 §§ SoL. Bestämmelserna har kompletterats med Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2014:5). För att underlätta tillämpningen av det regelverk som gäller på området har Socialstyrelsen tagit fram en handbok, Handläggning och dokumentation. Handbok för socialtjänsten.[111]

Dokumentationens syfte

För att socialtjänsten ska kunna förbättras och utvecklas och för att det ska gå att systematiskt undersöka om arbetet bedrivs på föreskrivet sätt är det en grundläggande förutsättning att verksamheten dokumenteras på ett tillfredsställande sätt.[112] Att insatser som ges med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS dokumenteras och följs upp på ett tillfredsställande sätt är också en förutsättning för att systematiskt kunna undersöka om de leder till resultat som innebär förbättringar för den enskilde och för verksamheten. Det innebär att dokumentationen ska tillgodose flera syften. Dokumentation ska kunna användas av socialtjänsten personal som ett arbetsinstrument för den individuella planeringen, för handläggningen av ärendet, för genomförandet och för uppföljning.[113] Av primärt intresse för den enskilde är att få en korrekt handläggning av ärendet.[114]

Enligt 27 § FL ska en myndighet som får uppgifter på något annat sätt än genom en handling snarast dokumentera dem, om de kan ha betydelse för ett beslut i ärendet. Det ska framgå av dokumentationen när den har gjorts och av vem. Det innebär att en myndighet är skyldig att dokumentera uppgifter som den får muntligt eller genom egna iakttagelser.[115] En förutsättning för att en myndighet ska vara skyldig att dokumentera en uppgift är att uppgiften kan ha betydelse för ett beslut i ärendet. Det innebär att dokumentationsskyldigheten inte bara gäller slutliga beslut.[116]

Information, service och rådgivning omfattas inte av dokumentationsskyldighet

Av 3 kap. 1 § SoL följer att socialnämnden ska svara för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det. Bestämmelsen ger socialnämnden stöd för att arbeta förebyggande med allmänna insatser som kan inriktas på olika sätt. Socialnämnden får således enligt bestämmelsen erbjuda allmänna insatser till enskilda i form av service utan behovsprövning. Det finns ingen entydig definition av begreppet service. I den praktiska tillämpningen används dock begreppet ofta för att beskriva sådan verksamhet inom socialtjänsten där rådgivning och stöd till enskilda ges i form av generellt utformade insatser som är öppna för alla, dvs. när dessa insatser tillhandahålls utan föregående individuell behovsprövning.[117]

Information och rådgivning som ges enskilt eller i grupp omfattas inte av dokumentationsskyldighet.[118] Till sådan verksamhet hör bl.a. familjerådgivning och alkoholrådgivning i traditionell bemärkelse. Att dessa verksamheter är undantagna från dokumentationsskyldigheten sammanhänger med möjligheten att få vara anonym. Risken finns annars att den enskilde avstår från att vända sig till sådana verksamheter.[119]

---

[110] Prop. 2016/17:180 s. 66 f.
[111] Handläggning och dokumentation. Socialstyrelsen; 2021. Om handläggning och dokumentation finns även att läsa i Handboken Vårdnad, boende och umgänge www.mfof.se
[112] Prop. 1996/97:124 s. 149 och prop. 2004/05:39 s. 27
[113] Prop. 1996/97:124 s. 182 och prop. 2004/05:39 s. 53.
[114] Prop. 2004/05:39 s. 19 och prop. 1979/80:1 s. 401 f
[115] 5 kap. 1 §, SOSFS 2014:5
[116] Handläggning och dokumentation. Socialstyrelsen; 2021
[117] SOU 2020:47 s. 671 f.
[118] Prop. 1996/97:124 s. 152
[119] SOU 1995:86 s. 123

Obligatoriskt informationssamtal omfattas av dokumentationsskyldighet

Med obligatoriska informationssamtal avses visserligen en insats som innehåller både information och rådgivning men enligt MFoFs uppfattning är den av det slag som omfattas av dokumentationsskyldighet. Skälet för det är att föräldrars möjlighet att väcka talan om vårdnad, boende och umgänge omfattas av krav på deltagande i obligatoriska informationssamtal (6 kap. 17 c § FB). Det innebär att en förälder som begär att få insatsen ska också ha rätt att få den. Ansvaret för att en förälder kan få insatsen vilar på kommunens socialnämnd. Utgångspunkten är att gemensamma informationssamtal ska hållas med föräldrarna. Ytterligare skäl för dokumentationsskyldighet är att det framgår av 1 § LoI att när en förälder begär informationssamtal, ska båda föräldrarna erbjudas samtal vilket innebär att socialnämnden behöver personuppgifter avseende både den förälder som begärt ett informationssamtal och den andre föräldern som ska erbjudas informationssamtal. Oavsett om samtalen kommer att ske gemensamt eller enskilt ska den andre föräldern erbjudas informationssamtal. Slutligen bör den förälder som erhåller relevant information[120] kunna identifiera sig eftersom samtalsledaren ska utfärda ett samtalsintyg[121] som kan bifogas ett yrkande till domstol. I de fall informationssamtalet ägt rum via videolänk kommer samtalsintyget dessutom att behöva skickas per post.

Tillåten personuppgiftsbehandling

I förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, SoLPuF regleras bl.a. ändamålen för behandling av personuppgifter. En kommunal myndighet får enligt 12 § 1. och 2. SoLPuF behandla personuppgifter för handläggning av ärenden om bistånd och annat stöd samt genomförande av beslut om bistånd, stödinsatser, vård och behandling samt annan social service som följer av bestämmelserna i SoL och 2 kap. 7 § befogenhetslagen. Av 12 § 10. SoLPuF framgår dessutom att en kommunal myndighet får behandla personuppgifter för tillsyn, uppföljning, utvärdering, kvalitetssäkring och administration av verksamheten.

Huvudregel för gallring av handlingar enligt SoL

Enligt huvudregeln i 12 kap. 1 § första stycket SoL ska anteckningar och andra uppgifter i en personakt hos socialnämnden gallras fem år efter det att sista anteckningen gjordes i akten. Uppgifterna får dock inte gallras så länge uppgifter om samma person finns kvar i en sådan sammanställning av personuppgifter, som avses i lagen (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, SoLPuL, hos nämnden. Uppgifter i en sådan sammanställning ska enligt 12 kap. 1 § andra stycket SoL gallras fem år efter det att de förhållanden som uppgifterna avser har upphört. I praktiken innebär detta att en uppgift i ett register som avser t.ex. placering av en vuxen i ett hem för vård eller boende, inte ska gallras förrän fem år efter det att placeringen har upphört. Gallring som sker med stöd av ovan redovisade bestämmelser ska vara avslutad senast kalenderåret efter det att gallringsskyldigheten inträdde. Detta framgår av 12 kap. 1 § tredje stycket SoL.

Enligt Riksarkivets numera upphävda allmänna råd fanns följande rekommendationer. I de fall handlingar om en och samma person finns i mer än en akt inom samma myndighet och samma verksamhetsgren bör gallringen av dessa samordnas så att den verkställs fem år efter senaste anteckningen i den senast aktuella akten. Om socialtjänsten är organiserad i flera nämnder är det viktigt att varje nämnd räknar gallringstiden utifrån kontakten med den egna nämnden.[122]

Till handlingar som kan gallras hör också rapporter och anmälningar som inte tillhör ett ärende och inte ger upphov till något ärende. Dessa handlingar omfattas inte av reglerna om gallring i 12 kap. 1 § SoL. Det ankommer på kommunfullmäktige att besluta om regler för förvaring och gallring av sådana handlingar (16 § arkivlagen). Det är vanligt att sådana handlingar sätts in i en pärm i kronologisk ordning och att handlingarna i pärmen gallras efter en av kommunfullmäktige fastställd tidsperiod.

---

[120] 7 § HSLF-FS 2022:18
[121] 8 och 9 §§ HSLF-FS 2022:18
[122] Se RA-FS 2002:3 s. 12.

5. Innehållet i informationssamtalet

Som framgår av tidigare kapitel ska föräldrarna få relevant information som syftar till att de ska hitta den lösning som är bäst för barnet i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge 7 § LoI. Vad relevant information är framgår av 7 § HSLF:18. Där framgår att samtalsledaren ska kunna informera föräldrarna om;

5.1 den rättsliga regleringen av frågor om vårdnad, boende och umgänge,

5.2 vad samarbetssamtal innebär,

5.3 vad juridiskt bindande avtal om vårdnad, boende och umgänge innebär

5.4 vad en domstolsprocess kan åstadkomma,

5.5 hur en föräldrakonflikt och en domstolsprocess kan påverka barnet samt

5.6 vilken form av stöd och hjälp som kan erbjudas samt vilka särskilda insatser som finns vid våld eller hot i en nära relation.

Kapitlet är således uppdelat i sex olika avsnitt som utgör innehållet i själva samtalet som samtalsledaren ska förmedla. Varje avsnitt kan läsas för sig och innehåller all information samtalsledaren behöver för det aktuella området. Det innebär att viss information upprepas i de olika avsnitten.

Som framgår av tidigare avsnitt behöver alla föräldrar inte informeras lika ingående om alla områden. Samtalsledaren kan under informationssamtalet i samråd med föräldrarna bedöma vilken information som är mest relevant och om informationen i vissa delar behöver vara mer ingående. När samtalet avslutas ska föräldrarna dock ha kunskaper om samtliga områden. Det innebär att föräldrarna ska veta hur regelverket kring vårdnad, boende och umgänge ser ut, hur en domstols-process går till och vad den kan åstadkomma samt hur den påverkar barnet. De ska också känna till vilket stöd som finns att få för samförståndslösningar utanför domstolen samt vilka hjälp och stödinsatser i övrigt som finns för barn och föräldrar i den kommun de är bosatta i.

Det finns en bilaga som kan underlätta beskrivningen av samarbetssamtal, avtal och domstols-processen samt en bilaga som kan överlämnas till föräldrarna och som i ord beskriver processen. Denna bilaga finns översatt till olika språk samt i en lätt läst version.

5.1 Den rättsliga regleringen om vårdnad, boende och umgänge

Avsnittets innehåll

Avsnittet innehåller information om den rättsliga regleringen av frågor om vårdnad, boende och umgänge. Avsikten är att den som håller i informationssamtalet ska kunna ge tillräckligt med information så att föräldrarna förstår hur regelverket kring vårdnad, boende och umgänge är utformat och vad rätten har möjlighet att besluta om.

Vad gäller om vårdnad

Ett barn står under vårdnad av båda sina föräldrar (gemensam vårdnad) eller en av föräldrarna (ensam vårdnad), alternativt en eller två andra personer som utsetts av domstol till särskilt förordnade vårdnadshavare eller tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 2 § första stycket FB, se även 6 kap. 7–9 §§ FB). Föräldrar som är vårdnadshavare är också barnets förmyndare (10 kap. 2 § FB). Dock kan en omyndig vårdnadshavare inte vara förmyndare för sitt barn (10 kap. 1 § FB).

Om föräldrarna är gifta

Om föräldrarna är gifta med varandra vid barnets födelse har föräldrarna gemensam vårdnad. I annat fall är modern ensam vårdnadshavare. Om föräldrarna senare gifter sig får de gemensam vårdnad om barnet. Om föräldrarna skiljer sig har de fortsatt gemensam vårdnad såvida inte den gemensamma vårdnaden upplöses (6 kap 3 § FB). För att den gemensamma vårdnaden ska upplösas vid en skilsmässa krävs att en eller båda föräldrarna begär det.

Om föräldrarna inte är gifta

Föräldrar som inte är gifta med varandra kan erhålla gemensam vårdnad efter anmälan från dem båda till socialnämnden i samband med att nämnden ska godkänna en faderskaps- eller föräldraskapsbekräftelse (6 kap. 4 § andra stycket 1. FB). Detta gäller alla föräldrar under förutsättning att barnet är folkbokfört i Sverige. Anmälan skickas till Skatteverket som prövar om anmälan ska godkännas (6 kap. 4 och 16 §§ FB). I ett senare skede kan föräldrarna som är överens erhålla gemensam vårdnad genom en anmälan till Skatteverket, Försäkringskassan eller domstolen (6 kap. 4 § första stycket FB, 6 kap. 4 § andra stycket 2. FB och 6 kap. 16 § andra stycket FB). En anmälan om gemensam vårdnad till Skatteverket förutsätter dock att beslut om vårdnaden inte tidigare meddelats. Föräldrarna kan också hos socialnämnden skriva ett avtal om gemensam vårdnad (6 kap. 6 § FB). Föräldrar som inte är gifta med varandra men har gemensam vårdnad om barnet fortsätter att ha gemensam vårdnad om barnet även efter separationen.

Vårdnadshavarens ansvar

Den som har vårdnaden om ett barn är vårdnadshavare och har rätt och skyldighet att bestämma om barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran blir tillgodosedda (6 kap. 2 § andra stycket FB). Det innebär att vårdnadshavaren har det rättsliga ansvaret för barnets person samt för att barnet får sina grundläggande behov tillgodosedda.[123]

[123] Prop. 1981/82:168 s. 60 f

Ansvaret för barnets grundläggande behov innebär inte att vårdnadshavaren behöver tillgodose dem personligen, utan den faktiska vården kan utövas av någon annan, till exempel en umgängesförälder som inte är vårdnadshavare eller en familjehemsförälder.[124] Vanligast är dock att vårdnadshavaren också har ansvaret för själva vården av barnet.

Barnets personliga förhållanden

Vårdnadshavaren har således ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran enligt 6 kap. 1 § FB blir tillgodosedda (6 kap. 2 § andra stycket FB). I rätten till omvårdnad ingår inte endast rätten för barnet att få sina materiella behov tillfredsställda. Minst lika viktig är den del som kan hänföras till barnets psykiska behov. I barnets rätt till trygghet ligger bland annat att få leva i ett stabilt förhållande och att ha någon att lita på. Till en god vård och fostran hör att barnet får känna att det behövs och att barnet får pröva sin förmåga och utveckla sina inneboende resurser för att efter hand frigöra sig från sitt beroende av vårdnadshavarna. I en god fostran ligger också att barnet får lära sig att sätta gränser för sitt handlande och ta ansvar.[125]

Hänsyn till barnets behov och barnets egna synpunkter

Enligt den inledande bestämmelsen i kapitel 6 i föräldrabalken om vårdnad ska barn behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (6 kap. 1 § FB). Vårdnadshavarna ska alltså ta hänsyn till och visa respekt för de individuella egenskaper och de särdrag som ett barn har. Barn har med stigande ålder rätt till ett allt starkare integritetsskydd. Barnets rätt till ett privatliv och skydd mot insyn kan dock av naturliga skäl inte vara absolut.[126] Vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Barnets vårdnadshavare svarar för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder och utveckling och övriga omständigheter samt bevakar att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. Vårdnadshavaren ska se till att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas, i syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan (6 kap. 2 § andra stycket FB).

Äldre barn bestämmer mer

Vårdnadshavaren ska i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål (6 kap. 11 § FB). Det innebär att vårdnadshavarens beslutanderätt inte är oinskränkt, utan barnet har rätt att självt bestämma i flera personliga frågor. I vissa fall finns uttryckliga bestämmelser som reglerar detta. Det gäller till exempel arbetsavtal (6 kap. 12 § FB). I andra fall anses barnet kunna bestämma i personliga angelägenheter om det har tillräckligt omdöme. I princip gäller emellertid att barnet ska följa vad vårdnadshavaren beslutar, men denna ska, i takt med barnets stigande ålder och utveckling, ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål (6 kap. 11 § FB). Bestämmanderätten flyttas således successivt över på den unga, men detta får inte leda till att vårdnadshavaren lägger sitt ansvar som beslutsfattare på barnet genom att låta det självt bestämma i en omfattning som barnet inte är moget för. En vårdnadshavares ansvar och bestämmanderätt kvarstår tills barnet fyller 18 år.

Underhållsbidrag

En förälder med vårdnadsansvar har liksom en förälder som inte har del i vårdnaden ett ansvar för underhåll åt barnet efter vad som är skäligt med hänsyn till barnets behov och föräldrarnas samlade ekonomiska förmåga. Föräldrarna ska sinsemellan ta del i kostnaderna för barnets underhåll, var och en efter sin förmåga. Underhållsskyldigheten upphör när barnet fyller 18 år eller barnets gymnasieutbildning är avslutad, dock längst tills barnet fyller 21 år, (7 kap. 1 § FB).[127]

---

[124] Prop. 1981/82:168 s. 61
[125] Prop. 1981/82:168 s. 59
[126] Prop. 1981/82:168 s. 60
[127] I Kunskapsdokumentet om Barns försörjning och resekostnader kan du läsa mer om underhållsbidrag och underhållsstöd. Se samarbetssamtalsutbildningen. www.mfof.se

Underhållsstöd

Om föräldrarna inte kan komma överens om underhållsbidrag eller den ena föräldern inte kan eller vill betala, eller på något annat sätt inte fullgör sin underhållsskyldighet kan den förälder barnet bor hos ansöka om underhållsstöd. Frågor om underhållsstöd administreras av Försäkringskassan och regleras i 18 kapitlet i Socialförsäkringsbalken.

Bestämmanderätten när föräldrarna har gemensam vårdnad

Om föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet gäller bestämmanderätten dem båda tillsammans. Om en av vårdnadshavarna på grund av frånvaro, sjukdom eller någon annan orsak är förhindrad att ta del i sådana beslut rörande vårdnaden som inte utan olägenhet kan uppskjutas, bestämmer den andra ensam. Denna får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det (6 kap. 13 § FB). När situationen är brådskande kan, om en eller båda vårdnadshavarna motsätter sig en åtgärd inom främst hälso- och sjukvården, allmänna principer om nöd, inskränka vårdnadshavarnas rätt att bestämma över barnet.[128]

Om en vårdnadshavare i strid mot gällande bestämmelser trots allt fattar beslut ensam, kan den andre vårdnadshavaren i vissa fall hävda att beslutet inte ska gälla medan det i andra fall inte går att rubba de förhållanden som har ändrats genom beslutet.[129]

Det finns i lagstiftningen några ytterligare möjligheter för en vårdnadshavare att ensam få till stånd ett beslut utan att upplösa den gemensamma vårdnaden. Det gäller exempelvis ansökan om skyddad folkbokföring och ansökan om pass.

En utomstående person måste i allmänhet kunna utgå ifrån att den förälder som hon eller han har att göra med handlar i samförstånd med den andra föräldern, om det inte finns någon särskild anledning att anta att det finns meningsskiljaktigheter mellan föräldrarna.[130] Myndigheter, förskolor och skolor har dock skyldighet att kontrollera om en eller båda föräldrarna är vårdnadshavare (jfr11 och 13 §§ FB).

Folkbokföring

Av 30 § första stycket folkbokföringslagen (1991:481), FOL framgår att en anmälan om flyttning för ett barn som inte har fyllt 16 år ska göras av barnets vårdnadshavare. Om barnet har två vårdnadshavare ska de göra flyttningsanmälan gemensamt, utom i vissa undantagsfall (30 § andra stycket FOL). Det gäller exempelvis om syftet med ansökningen är att skydda barnets folkbokföring mot den andre vårdnadshavaren (30 § andra stycket FOL).[131] Som framgår av paragrafen kan även socialnämnden i vissa fall ansöka om en ändring av ett barns folkbokföring (30 § tredje stycket FOL). Om ett barn står under vårdnad av två vårdnadshavare, får ett beslut om barnets folkbokföring även överklagas av en av dem ensam. Om en socialnämnd har ansökt om skyddad folkbokföring enligt 30 § tredje stycket, får beslutet även överklagas av nämnden (40 § första stycket FOL).

---

[128] Prop. 2009/10:192 Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tal med barn s 21
[129] Prop. 2009/10:192 s. 22
[130] Prop. 1975/76:170 s.178, Walin G. (2011)
[131] Information om skyddad folkbokföring finns här
https://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning/edition/2020.9/330545.html, och här
https://mfof.se/faderskap-och-foraldraskap/mfof-informerar/mfof-informerar-20196---skyddade- personuppgifter---okat-skydd-for-hotade-och-forfoljda-personer.html

Passansökan m.m.

Utgångspunkten är att en ansökan om pass kräver medgivande från båda vårdnadshavarna. Finns inte medgivande från båda vårdnadshavarna ska ansökan avslås. Undantag gäller om det finns synnerliga skäl för att ändå utfärda pass (7 § andra punkten passlagen (1978:302). Av förarbetena till lagstiftningen framgår att synnerliga skäl för att göra undantag från huvudregeln kan föreligga t.ex. om en av föräldrarna vistas i annat land och det är uppenbart att dennes medgivande annars skulle ha lämnats. För att kunna bedöma om synnerliga skäl föreligger ska passmyndigheten inhämta ett yttrande från den nämnd som fullgör uppgifter inom socialtjänsten (jfr 3 § passförordningen (1979:664).

Står det klart för passmyndigheten att vårdnadshavaren direkt motsätter sig att pass utfärdas för barnet bör det givetvis endast under helt speciella omständigheter komma i fråga att pass ändå utfärdas.[132]

JO har i ett yttrande angivit att man måste förstå lagstiftningen som att synnerliga skäl innebär att pass bara får utfärdas i yttersta undantagsfall, och att just barnets ålder, vilja, och behov har betydelse vid bedömningen.[133]

Vardagliga beslut tas av den förälder barnet vistas hos

Normalt krävs således gemensamma beslut när det finns två vårdnadshavare. Bestämmelsen i 6 kap. 13 § första stycket FB ska dock inte tolkas så att båda vårdnadshavarna ska delta i alla beslut som måste fattas när det gäller vårdnaden om barnen. Båda vårdnadshavarna kan inte förutsättas delta i alla vardagliga avgöranden som måste fattas när det gäller barnet. Det ligger därför i sakens natur att bestämmanderätten utövas än av den ena och än av den andra föräldern, beroende på vilken av dem som för tillfället är till hands eller på hur föräldrarna har organiserat vården. Om föräldrarna inte sammanbor måste det med nödvändighet bli så att den som har barnet hos sig till stor del kommer att fatta de vardagliga besluten i fråga om vårdnaden.[134]

Oklarheter kring daglig omsorg

Om föräldrarna är överens står det dem fritt att själva besluta hur de ska fördela ansvaret och i vilka frågor de ska samverka, utom när lagstiftningen ställer krav på ett gemensamt handlande (till exempel ansökan om pass, ändring av folkbokföring). Det kan många gånger vara svårt för föräldrar att veta vad som ska ingå i den dagliga omsorgen och hur ansvaret ska fördelas dem emellan. Dessa frågor kan ofta ge upphov till oenighet och konflikter. I förarbetena till 6 kap. 13 § FB uttalas dock att frågor om bland annat barnets mat och kläder, sovtider och hur barnet ska tillbringa sin fritid hör till den dagliga omsorgen. Däremot undantas beslut av mer ingripande betydelse för barnets framtid, till exempel frågor som rör barnets skolgång och var barnet ska bo.[135]

För den förälder som barnet bor hos är frågan om hur barnomsorgen ska ordnas och var barnet ska gå i förskola viktig för att vardagen ska fungera. Huruvida detta är en fråga som ingår i den dagliga omsorgen är emellertid inte helt klart. Det finns stöd för att val av barnomsorg som regel är att hänföra till den dagliga omsorgen, liksom för den motsatta uppfattningen. JO har i några beslut utvecklat sin syn på frågan om valet av barnomsorg ingår i den dagliga omsorgen eller inte. I ett beslut har JO bland annat uttalat att det är mycket som talar för att frågan om vilken förskola som ska väljas för ett barn i normalfallet bör kunna hänföras till den dagliga omsorgen.[136] Den vårdnadshavare som barnet bor hos skulle därmed ha beslutanderätten i den frågan.

---

[132] Prop. 1977/78:156 Med förslag till passlag s. 43-44, RÅ 1987 ref 127
[133] JO 2008/09 s 107 jfr Kammarrätten i Stockholm, mål nr 3606-07
[134] Prop. 1975/76:170 Faderskap och vårdnad s. 178
[135] Prop. 1975/76:170 s 178
[136] JO 1999/2000 s 283

Samtidigt uttalar JO att rättsläget i frågan verkar vara något oklart och att det finns ett behov av ett klargörande av vad som ska anses höra till den dagliga omsorgen. I ett annat beslut har JO tagit ställning till ytterligare ett fall som gäller barnomsorg.[137] Även här anser JO att det är mycket som talar för att frågan om vilken förskola som ska väljas för ett barn i normalfallet bör kunna hänföras till den dagliga omsorgen, men menar att avståndet mellan förskolan och bosättningskommunen kan vara en sådan omständighet som gör att det inte längre är fråga om ett sådant normalfall som får anses innefattas i begreppet daglig omsorg. Det skulle därmed enligt huvudregeln i 6 kap. 13 § FB krävas att beslutet fattas av vårdnadshavarna gemensamt. I departementspromemorian Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar uttalas att barnomsorgen normalt sett är en sådan fråga som bör anses ingå i den dagliga omsorgen. När det gäller val av barnomsorg med någon särskild inriktning, till exempel religiös eller pedagogisk, är det mer tveksamt.[138]

2002 års vårdnadskommitté har argumenterat för att beslut om var barnet ska gå i förskola måste fattas av föräldrarna gemensamt, om de har gemensam vårdnad. Skälet till att frågan om val av förskola inte ska anses ingå i den dagliga omsorgen är enligt kommittén att det pedagogiska perspektivet förtydligats och att valet av inriktning kan få betydelse för barnets fortsatta skolgång. Kommittén betonade också att förskolan hade blivit en egen skolform.[139]

Skolinspektionen har ansett att en kommun haft rätt att placera barn vid en förskola utan att söka samtycke från båda vårdnadshavarna. Ärendet rörde en förälder som hade fått umgänge med barnen 10 dagar per månad och som hade begärt att barnen skulle få förskoleplats även i umgängesförälderns kommun. Den andre vårdnadshavaren som var boendeförälder motsatte sig detta [140] (se även JO:s beslut med dnr 3923-2010 som bekräftar boendeförälderns beslutanderätt).

När det gäller beslut av mer genomgripande betydelse för barnets framtid, till exempel frågor som rör barnets skolgång och bosättning, måste båda föräldrarna delta, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver att ett beslut fattas trots att den ena av föräldrarna är förhindrad att medverka.[141] Ju mer genomgripande ett beslut är för barnet, desto viktigare är det att båda vårdnadshavarna medverkar i det. Som ovan har redovisats ansåg 2002 års vårdnadskommitté att beslut om var barnet ska gå i förskola måste fattas av föräldrarna gemensamt om de har gemensam vårdnad.[142]

Också val av skola vid placering i förskoleklass liksom beslut om huruvida barnet ska gå i förskoleklass eller ej har av Skolverket ansetts vara av så ingripande betydelse för barnet att ett gemensamt beslut av vårdnadshavarna krävs.[143] JO har instämt i denna bedömning.[144] Att beslut om bostadsort för barnet kräver båda föräldrarnas medverkan har givetvis sin grund i att en flyttning kan påverka barnets umgänge med den förälder som det inte bor hos. Mot detta kan dock invändas att det inte finns något som hindrar att umgängesföräldern flyttar och på så sätt försvårar umgänget.[145] Vårdnadstvistutredningen övervägde att införa en bestämmelse som begränsade en ensam vårdnadshavares möjligheter att flytta inom Sverige.[146] Tanken avvisades emellertid av det skälet att det skulle kunna ses som en form av "kommunarrest". Samma invändning skulle kunna anföras vid gemensam vårdnad, särskilt om den gemensamma vårdnaden meddelats mot boendeförälderns vilja.[147]

---

[137] JOs beslut 2002-01-24, dnr 3285-2000
[138] Ds 1999-57 s. 79
[139] Vårdnad- boende-umgänge. Barnets bästa, förälders ansvar. Betänkandet av 2002 års vårdnadskommitté (SOU 2005:43) Del A s. 129
[140] Skolinspektionens beslut den 9 mars 2010 (dnr 41-2009-3395) och JO (dnr 3923-2010)
[141] Prop. 1975/76:170 s. 178
[142] SOU 2005:43 s. 129
[143] Skolverkets beslut 2003-12-14 (dnr 51-2002:3774)
[144] JO 2004/05 s. 342, JO 2005/06 s. 371
[145] Ds 1999:57 s. 80
[146] SOU 1995:79 s. 102
[147] SOU 1995:79 s. 80

Socialnämndens beslutanderätt om barns möjligheter att få vård och sociala insatser

Av 6 kap. 13 a § FB framgår att om föräldrar har gemensam vårdnad och den ena vårdnadshavaren inte samtycker till en åtgärd till stöd för barnet, får socialnämnden besluta att åtgärden ändå får vidtas om det krävs med hänsyn till barnets bästa. Möjligheten gäller för psykiatrisk och psykologisk utredning och behandling enligt hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), HSL, liksom för behandling i öppna former efter biståndsbeslut enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) SoL samt utseende

av kontaktperson eller familj som avses i 3 kap. 6 b § första stycket SoL. Vidare omfattas insatser enligt 9 § 4, 5 eller 6 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, det vill säga biträde av kontaktperson, avlösarservice i hemmet och korttidsvistelse utanför det egna hemmet.

Socialnämndens beslut gäller omedelbart. Beslutet kan överklagas till allmän förvaltningsdomstol (6 kap. 13 a § FB). Om ingen av vårdnadshavarna samtycker, kan bestämmelsen inte tillämpas.[148] Paragrafen tillämpas inte heller när vårdnadshavarnas samtycke inte behövs för att barnet är tillräckligt gammalt att självt bestämma.[149]

Vårdnadshavares rätt att ta del av uppgifter om barnet

I OSL stadgas att sekretess till skydd för en enskild gäller, om den enskilda är underårig, även i förhållande till dennas vårdnadshavare. För att vårdnadshavarna ska kunna fullgöra sitt vårdnadsansvar måste de emellertid kunna få del av viss information om barnet. Det gäller exempelvis information från skola, hälsovård och socialtjänst. Sekretessen gäller därför inte i den utsträckning vårdnadshavaren enligt 6 kap. 11 § FB har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör den underårigas personliga angelägenheter (12 kap. 3 § första stycket OSL).

När sekretessen gäller mot en vårdnadshavare

Till den sistnämnda bestämmelsen finns emellertid två undantag. Sekretess gäller mot en vårdnadshavare även om det gäller vårdnadsansvaret om det kan antas att den underåriga lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren (första stycket 1). Sekretess gäller också om det annars anges i OSL (första stycket 2). Det är alltså vårdnadshavaren som, i sin egenskap av den ungas ställföreträdare i personliga angelägenheter, normalt utövar den ungas befogenheter när det gäller rätten att ta del av och förfoga över uppgifter som omfattas av sekretess till skydd för barnet.

Vårdnadshavarens rätt ta del av uppgifter minskar när barnet blir äldre

Denna rätt tunnas emellertid ut i takt med att barnet blir äldre och bestämmanderätten flyttas över på den unga själv. När barnet har nått en viss mognad och utveckling i övrigt anses vårdnadshavaren inte längre kunna ta del av personliga förhållanden rörande barnet, till exempel vad det har berättat för en kurator, läkare eller socialsekreterare.[150] Någon åldersgräns finns inte angiven, eftersom hänsyn måste tas till barnets mognad och utveckling. Även om en vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör den underårigas personliga angelägenheter har som ovan nämnts en undantagsregel tagits in i 12 kap. 3 § första stycket första punkten OSL. Enligt den bestämmelsen gäller sekretess mot en vårdnadshavare, om det kan antas att den underåriga lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren. Bestämmelsen avser således situationer där vårdnadshavaren i princip har dispositionsrätt över den ungas sekretess (JO 1998/99 s. 464). Den avser alltså inte situationer där den unga självständigt förfogar över sekretessen. Det krävs att det men som kan befaras vid utlämnande ska vara betydande, till exempel genom att den unga kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas. Det torde i praktiken betyda att det i det enskilda fallet ska finnas speciella skäl som tyder på att en uppgift om den underåriga kan komma att missbrukas av vårdnadshavaren i något avsevärt avseende.[151] Om en förälder upphör att vara vårdnadshavare för sitt barn upphör också föräldern möjlighet att ta del av och förfoga över uppgifter som omfattas av sekretess till skydd för barnet.

---

[148] Prop. 2011/12:53 s. 26
[149] Prop. 2011/12:53 s. 9
[150] Prop. 2008/09:150 s. 370
[151] Prop. 2008/09:150 s. 370 f

Domstolens beslut om vårdnad

Om föräldrarna inte är eller kan komma överens i vårdnadsfrågan får den förälder som vill ha en ändring i vårdnaden väcka talan vid domstolen (6 kap. 5 § FB). Om barnets föräldrar har gemensam vårdnad eller en av föräldrarna är ensam vårdnadshavare och någon av dem vill få en ändring i vårdnaden, ska domstolen på talan av en av föräldrarna eller båda, efter vad som är bäst för barnet besluta om gemensam vårdnad eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna (6 kap. 5 § första och tredje styckena FB). Domstolen kan döma till gemensam vårdnad även om båda föräldrarna motsätter sig det om det bedöms vara till barnets bästa (6 kap. 5 § FB).[152]

Gemensam vårdnad eller ensam vårdnad

När domstolen ska ta ställning till om vårdnaden ska vara gemensam eller anförtros åt en av föräldrarna ska rätten fästa avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och ta ett gemensamt ansvar i frågor som rör barnet (6 kap. 5 § andra stycket FB). Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 2 a § FB).

Barnets bästa[153]

Att barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa, till exempel rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders behov av kontakt med barnet. Även om andra hänsyn naturligtvis kan finnas med i övervägandena, är det barnets bästa som till slut ska vara bestämmande för frågan.[154] Det gäller såväl för domstolens avgörande som för socialnämndens beslut att godkänna eller inte godkänna ett avtal som föräldrarna träffar om vårdnad, boende eller umgänge.[155]

Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. Bedömningen ska bygga på kunskap och beprövad erfarenhet i kombination med att barnet självt får komma till tals. Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas. Den uppräkning av barnets grundläggande rättigheter som görs i 6 kap. 1 § FB kan vara till hjälp vid bedömningen. Ett barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran och ska behandlas med aktning för sin person och egenart. Kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling får inte förekomma. Hänsyn ska vid bedömningen av barnets bästa även tas till barnets åsikter. Domstolen bör, för att kunna beakta barnets bästa, i alla frågor som har betydelse för barnet vara lyhörd för vad parterna anför och vad som kan framgå av den utredning som finns tillgänglig i målet eller ärendet.[156]

I 6 kap. 2 a § andra stycket FB anges några särskilda omständigheter som domstolen ska beakta vid bedömningen av vad som är barnets bästa, även om det inte är en uttömmande uppräkning.[157] Där står angivet att det ska fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risken för att barnet far illa har lyfts fram som särskilt viktigt. Vid alla beslut om vårdnad, boende och umgänge ska barnet få information och de åsikter barnet framför ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (6 kap. 2 b § FB).

---

[152] Se barnet (SOU 2017:6) s.202-203, Prop. 2020/21:150
[153] I Kunskapsdokumentet om Barnets bästa och barnets rätt att komma till tals kan du läsa om FN:s konvention om barns rättigheter. Se samarbetssamtalsutbildningen. www.mfof.se
[154] Prop. 2005/05:99 s. 85
[155] Prop. 1997/98:7 s.104
[156] Prop. 2020/21:150 s. 129-130
[157] Prop. 1997/98:7 s. 104 f

Förmågan att sätta barnet behov främst

Vid domstolens bedömning av om vårdnaden ska vara gemensam eller anförtros åt en av föräldrarna ska avseende fästas särskilt vid föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och ta ett gemensamt ansvar i frågor som rör barnet (6 kap. 5 § andra stycket FB). Gemensam vårdnad kräver fortfarande i viss utsträckning ett fungerande samarbete mellan föräldrarna eftersom det är nödvändigt för att de ska kunna ta ett gemensamt ansvar i frågor om barnet. Formerna för samarbetet kan emellertid se olika ut, och omfattningen av kontakterna mellan föräldrarna variera. Det viktiga är att föräldrarna kan hantera frågor som uppkommer och att ett bristande samarbete eller bristande gemensamt ansvarstagande inte går ut över barnet på ett sådant sätt att det är bättre att en förälder har ensam vårdnad. Fokus ska vara på barnet och konsekvenserna för barnet av föräldrarnas agerande. Avgörande ska alltså inte vara hur föräldrarnas kontakter ser ut, utan i vilken mån de kan lösa frågor på ett för barnet bra sätt utan att deras agerande påverkar barnet på ett negativt sätt.[158]

Att föräldrarna tar ett gemensamt ansvar innebär att de tillsammans kan lösa frågor som rör barnet och som omfattas av vårdnadsansvaret. Det kan till exempel handla om att fatta beslut om skolval eller omsorg för barnet. Det kan också handla om att säkerställa att barnet får tillgång till olika stöd- och hjälpinsatser som barnet kan behöva och som kräver båda vårdnadshavarnas samtycke. Det kan göras genom omfattande eller få kontakter mellan föräldrarna och kontakterna kan vara muntliga eller skriftliga. Det är alltså möjligt att ha gemensam vårdnad trots ett i praktiken mycket begränsat samarbete. Det handlar om att bedöma föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och – när det krävs – tillsammans fatta beslut som är till barnets bästa.[159]

Boende

Med begreppet boende avses, i detta sammanhang, barnets faktiska bosättning, det vill säga där barnet normalt bor. Att barnet är tillfälligt borta med anledning av till exempel ferier saknar betydelse.[160]

Om föräldrarna har gemensam vårdnad kan de själva besluta vem av föräldrarna barnet ska bo tillsammans med, utan inblandning av vare sig domstol eller socialnämnd. Om föräldrarna inte kan enas, eller när de vill få sin överenskommelse om barnets boende fastställd av domstolen, kan domstolen besluta i frågan på talan av en av föräldrarna eller båda under förutsättning att föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet (6 kap. 14 a § första stycket FB). Föräldrar som har gemensam vårdnad och är överens kan träffa avtal om barnets boende (6 kap. 14 a § andra stycket FB). Avtalet ska vara skriftligt och godkänt av socialnämnden för att vara giltigt och möjligt att verkställa.

Växelvist boende

Såväl föräldrar som domstol kan besluta att barnet ska bo växelvist hos föräldrarna. Med växelvist boende menas vanligen att barnet bor ungefär lika mycket hos båda föräldrarna. Barnet kan bara vara folkbokfört hos en av föräldrarna. Om de har gemensam vårdnad kan de dock själva komma överens om hos vem av dem det ska vara folkbokfört (7 a § FOL). Vid växelvist boende kan inte umgänget regleras genom ett domstolsavgörande eller i ett avtal om umgänge som godkänts av socialnämnden eftersom en reglering av umgänget förutsätter att barnet inte bor tillsammans med den föräldern (6 kap. 15 § första stycket FB). Däremot kan boendet regleras på det sätt föräldrarna bedömer vara bäst för barnet.

---

[158] Prop. 2020/21:150 s. 133
[159] Prop. 2020/21:150 s. 133
[160] Prop. 1997/98:7 s. 57

Umgänge

Av 6 kap. 15 § första stycket FB framgår att barn har rätt till umgänge med den förälder som det inte bor tillsammans med. Umgänget är i första hand till för barnet och det är barnets intressen och behov som ska vara avgörande. Barnets rätt till umgänge innebär dock inte att föräldern kan tvingas att umgås med sitt barn. Det finns inte heller någon absolut rätt för en förälder att få umgås med barnet. Det finns i princip ingen plikt för ett barn att umgås med föräldern men i praktiken kan ett barn inte motsätta sig umgänge om sådant bedöms vara till barnets bästa. En dom om umgänge kan verkställas mot ett yngre barns vilja och, med vissa inskränkningar, även mot äldre barns vilja om det bedöms vara till barnets bästa att träffa den andra föräldern.

Umgänge på annat sätt än genom ett möte

Som framgår av 6 kap. 15 § första stycket FB kan ett umgänge mellan barnet och förälder inte bara ske genom att de träffar varandra utan också genom exempelvis telefon, sms, videosamtal m.m. Det kan bli aktuellt när den ena föräldern bor långt ifrån barnet, när förälderns rörelsefrihet är begränsad till följd av långvarig sjukhusvistelse eller när barn och förälder ska återuppta en kontakt som varit bristfällig eller bruten.[161] Även ett sådant umgänge kan beslutas av domstol eller fastställas i ett avtal mellan föräldrarna.

Umgänge genom kontaktperson eller umgängesstöd[162]

Kontaktperson

En kontaktperson är en frivillig insats som nämnden kan bevilja föräldrar eller barn som har behov av det. Insatsen kan ges antingen om barnet har behov av det eller om en förälder behöver stöd och hjälp (3 kap. 6 b § första stycket SoL).

I socialnämndens övergripande ansvar (2 kap. 1 § och 5 kap. 1 § SoL) för barns och ungdomars behov av stöd och hjälp ligger en skyldighet att medverka till ett barns umgänge med den förälder som barnet inte stadigvarande bor tillsammans med. Beslut om att tillsätta kontaktperson fattas med stöd av 4 kap. 1 § SoL. Denna kontaktperson kan vara ett stöd för föräldrar och barn och underlätta kontakten dem emellan, till exempel vid hämtning och lämning i samband med umgängestillfällena. Ibland kan kontaktpersonen behövas för att barnet ska slippa bevittna föräldrarnas gräl om dessa är i konflikt med varandra.

Är föräldrarna överens kan socialnämnden således utse en särskild person att närvara vid barnets umgänge med en förälder. En kontaktperson är till skillnad från umgängesstöd en frivillig insats och kan aldrig utses mot den enskildas vilja.[163] Även en vårdnadshavare eller en umgängesförälder kan beviljas kontaktperson om någon av dem anser att han eller hon behöver stöd och hjälp vid exempelvis lämning och hämtning av barn (4 kap. 1 § och 3 kap. 6 b § första stycket SoL). Om föräldrarna är överens kan de enligt 6 kap. 17 a § FB träffa avtal om att en person ska närvara vid umgänget.

Umgängesstöd

Ett umgängesstöd är en person som medverkar vid umgänget när barnet har behov av det (6 kap. 15 c § FB). Det är endast rätten som kan besluta om umgängesstöd. Beslutet utgör en del av umgängesbeslutet vilket innebär att det för verkställighet krävs att den person som nämnden utsett till umgängesstöd medverkar till umgänget på det sätt som rätten beslutat.[164] Det är inte möjligt att träffa avtal om umgängesstöd.

---

[161] Prop. 2005/06:99 s. 55
[162] Mer information om kontaktperson och umgängesstöd finns i Handboken Vårdnad, boende och umgänge. www.mfof.se
[163] Prop. 2009/10:192 s. 10
[164] Prop. 2009/10:192 s. 29

När rätten beslutar om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med, får rätten, om barnet har behov av det, besluta att en person som socialnämnden utser ska medverka vid umgänget (umgängesstöd) (6 kap. 15 c § första stycket FB). Vid bedömningen av om det enskilda barnet har behov av umgängesstöd ska rätten pröva både ändamålet med stödet och formen för medverkan av en person. Rätten kan alltså besluta om umgängesstöd om barnet behöver trygghet eller stöd under umgänget. Det är inte en umgängesförälders behov av stöd eller den andra förälderns tveksamheter till umgänget som ska ligga till grund för bedömningen av om umgängesstöd behövs eller ej. Dessa faktorer kan ändå ha betydelse vid bedömningen av barnets behov av stöd och hjälp vid umgänget med en förälder.[165]

Syftet med umgängesstödet är att det ska bidra till trygghet när barnet saknar en nära relation till föräldern, när något umgänge inte ägt rum under lång tid eller när barnet av något annat skäl känner oro eller inte har tillit till föräldern. Den förälder barnet bor hos kan känna oro över att ett umgänge ska ske och, oavsett om oron är befogad eller ej, överföra sin oro till barnet. Det kan också finnas behov av umgängesstöd när umgängesförälderns omsorgsförmåga i något avseende brister. Ytterligare skäl kan vara att en person behöver medverka vid hämtning och lämning för att barnet ska slippa uppleva konfliktfyllda konfrontationer.[166]

Det är således barnets behov som är avgörande för om umgänget ska ske med umgängesstöd eller ej. Det går inte att förutsätta att umgängesstödet är en garant mot skadliga åtgärder från en förälders sida. Umgängesstödet är inte heller en person med särskilda mandat att fysiskt förhindra att barnet bortförs eller kränks. Om barnet inte kan anses vara tryggt utan sådant skydd är umgängesstöd inte något alternativ.[167] Allt detta måste vägas in när domstolen beslutar om umgängesstöd är en lämplig lösning för barnet.

Rättens beslut om umgängesstöd är en tillfällig åtgärd för att få umgänget att fungera och ska gälla en begränsad tid. I allmänhet bör umgänget kunna normaliseras inom det närmaste året. En viss flexibilitet har dock ansetts nödvändig eftersom det inte kan uteslutas att det kan finnas enskilda fall med särskilda omständigheter som gör att umgängesstödet bör pågå något längre än ett år.[168]

Föräldrarna har ett gemensamt ansvar för barnets umgänge

En vårdnadshavare har enligt 6 kap. 1–2 §§ FB ett ansvar för barnets personliga förhållanden och för att barnet får sina grundläggande behov tillfredsställda. Reglerna om umgänge utgår från samma synsätt, det vill säga att vårdnadshavaren ska se till att barnet får sitt behov av umgänge med olika personer tillgodosett. Av 6 kap. 15 § andra stycket FB följer att det är föräldrarnas gemensamma ansvar att barnets behov av umgänge med den förälder som det inte bor tillsammans med tillgodoses, oberoende av om föräldrarna har gemensam vårdnad eller inte. Den förälder som barnet bor tillsammans med har ett ansvar för att underlätta för barnet och uppmuntra barnet att besöka den andra föräldern.[169] Föräldern får inte motverka att umgänge kommer till stånd genom att underblåsa en mer eller mindre tillfällig viljeyttring från barnets sida att inte träffa den andra föräldern. Även den förälder som barnet inte bor tillsammans med har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med henne eller honom blir tillgodosett.[170]

Skyldighet att lämna upplysningar som kan främja barnets umgänge

Oavsett om föräldrarna har gemensam vårdnad eller inte ska den förälder som barnet bor tillsammans med, till den andra föräldern lämna sådana upplysningar som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det (6 kap. 15 § fjärde stycket FB). Skäl för att inte lämna upplysningar kan vara att ett äldre barn i förtroende lämnat uppgifter som det inte vill ska komma fram, eller att vårdnadshavaren har flyttat med barnet för att komma undan den andra förälderns trakasserier och därför inte vill uppge barnets, och därmed sin egen, adress.[171] Skälet till att ett barns bostadsadress inte kan lämnas ut kan också vara att föräldern har skyddad adress i form av sekretessmarkering eller skyddad folkbokföring.

---

[165] Prop. 2009/10:192 s. 10 f. och s. 29
[166] Prop. 2009/10:192 s. 10 f. och s. 29
[167] Prop. 2009/10:192 s. 10 f. och s. 29
[168] Prop. 2009/10:192 s. 29 f.
[169] Prop. 1981/82:168 s. 75 och prop. 1990/91:8 s.61
[170] Prop. 1997/98:7 s. 61
[171] Prop. 1990/91:8 s. 42

Även om barnet ska umgås med någon annan person som står barnet nära, ska vårdnadshavaren lämna upplysningar om barnet som kan främja detta umgänge (6 kap. 15 § fjärde stycket FB). Det gäller också att upplysa till exempel socialtjänsten, om den biträder med praktiska arrangemang för umgänget med förälder eller annan.[172] Skyldigheten gäller frågor av mera ingripande eller betydelsefull karaktär och inte varje händelse som inträffar i barnets liv. I förarbetena uttrycks att bestämmelsen om att lämna upplysningar syftar till att ge ett pedagogiskt stöd för att främja ett fungerande umgänge; den är inte en reglering av en exakt informationsskyldighet.[173] En umgängesförälder kan alltså inte med stöd av bestämmelsen kräva information om alla händelser som inträffar i barnets liv.

Upplysningsskyldigheten gäller frågor med påtaglig effekt för umgänget, till exempel längre tids vistelse utomlands eller flyttning till annan ort. Om information lämnas på ett tidigt stadium till den förälder som inte är vårdnadshavare kan det underlätta när det gäller att utforma och praktiskt genomföra umgänge mellan barnet och föräldern. Likaså är det viktigt att lämna information om barnets hälso- och sjukdomstillstånd för att undvika svårigheter och obehag under umgängesperioderna, vilka i sin tur kan leda till att umgänget försvåras.[174] För att umgängesföräldern på ett naturligt sätt ska bli delaktig i barnets vardag och ta en mer aktiv del kan det även vara viktigt att upplysa om frågor av mer vardaglig karaktär. Det kan gälla sådant som till exempel barnets aktiviteter, skolgång, kamratrelationer, mobbningsproblem eller fritidsintressen.[175] Den förälder som ska lämna upplysningarna får ytterst bestämma vilken information den andra föräldern ska få. Ovilja att lämna upplysningar som kan främja umgänget kan i vissa fall likställas med ovilja att främja kontakten mellan barnet och den andra föräldern, vilket i sin tur kan vara ett tecken på att vårdnadssituationen bör omprövas.[176]

Domstolens beslut om umgänge

På talan av en förälder som vill umgås med sitt barn får rätten besluta om umgänge mellan barnet och den föräldern. En sådan talan får också föras av socialnämnden (6 kap. 15 a § första stycket FB). Detta innebär dock inte att varje förälder som vill umgås med sitt barn ska kunna få umgängesfrågan reglerad av domstol, utan det gäller bara föräldrar som inte bor tillsammans med sitt barn. Umgänget kan inte regleras om barnet bor tillsammans med båda föräldrarna. På talan av socialnämnden får rätten även besluta om umgänge mellan barnet och någon annan än en förälder, 6 kap. 15 a § andra stycket FB).

Umgänge kan fastställas även om barnets föräldrar har gemensam vårdnad. Vanligtvis kommer föräldrar med gemensam vårdnad överens om umgänget, men det kan finnas behov av att också reglera umgänget när domstolen beslutar om gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja.[177] Domstolen får också besluta om villkor för umgänget. Detta gäller även om vårdnaden har anförtrotts åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Ett beslut om umgänge ska grunda sig på vad som är bäst för barnet. Denna prövning ska göras med beaktande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Hänsyn måste tas till bland annat barnets ålder och mognad, barnets anknytning till umgängesföräldern och föräldrarnas förhållande till varandra. Om umgänget blir en konfliktskapande faktor mellan föräldrarna finns det stor risk för att barnet tar skada. Domstolen får i sådana fall göra en avvägning mellan å ena sidan barnets behov och intresse av att få umgås med föräldern och å andra sidan barnets behov av trygga uppväxtförhållanden.[178]

Det umgänge som fastställs av domstolen är inte någon absolut gräns för det umgänge som bör eller får förekomma. Det står föräldrarna fritt att komma överens om att utvidga eller inskränka umgänget, efter vad som är lämpligt för barnet. Barnets egen önskan ska också tillmätas betydelse i takt med dess ålder och mognad. Ett beslut av domstol eller ett av socialnämnden godkänt avtal mellan föräldrarna om barnets umgänge kan ändras vid behov om föräldrarna är överens om det. Är de inte överens är det endast domstolen som kan besluta i frågan.

---

[172] Prop. 1990/91:8 s. 63
[173] Prop. 1990/91:8 s. 41
[174] Prop. 1990/91:8 s. 63
[175] Prop. 1990/91:8 s. 63
[176] Prop. 1990/91:8 s. 64
[177] Prop. 1997/98:7 s. 116
[178] Prop. 1981/82:168 s. 75

Inte alltid lämpligt med umgänge

Även om utgångspunkten för umgänge är att det är viktigt för ett barn att ha nära och goda relationer till båda föräldrarna är det inte alltid bäst för barnet att umgås med den förälder som det inte bor tillsammans med. Det är barnets bästa och inte förälderns behov som ska vara avgörande, och det måste göras en individuell prövning med utgångspunkt från vad som är bäst för barnet.[179] Ibland är det bäst att det inte sker något umgänge alls eller att det får vänta tills barnet blir äldre.[180]

Umgängets omfattning

Det finns inga bestämmelser om hur ofta och hur omfattande umgänge som bör förekomma. Det är viktigt att umgänget anpassas efter vad som är bäst för barnet. I förarbeten till lagstiftningen betonas att umgängesfrågan måste bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet samt att umgänget behöver vara individuellt anpassat och flexibelt. Högsta domstolen har tagit avstånd från schablonmässigt bestämda umgängestider och framhållit betydelsen av att prövningen görs utifrån omständigheterna i varje enskilt fall.[181]

Om det är möjligt är det värdefullt om barnet får såväl vardags- som helgkontakt med den förälder som det ska umgås med. För små barn är det till exempel viktigt med ett tätt umgänge för att bilden av föräldern inte ska vara svår att hålla kvar. Även för äldre barn är det oftast viktigt med en regelbunden kontakt, för att kunna utveckla relationen till båda föräldrarna.[182]

Socialnämnden kan väcka talan om umgänge

På talan av en förälder som vill umgås med sitt barn får rätten besluta om umgänge mellan barnet och förälder. En sådan talan får också föras av nämnden (6 kap. 15 a § FB) som därigenom har därigenom ytterligare ett verktyg för att på bästa sätt kunna ta hand om barnets behov och intressen. Även om talerätten i huvudsak är motiverad av fall där det kan finnas anledning att få till stånd ett mindre omfattande umgänge, är den inte begränsad till detta utan gäller generellt.[183] Det innebär att nämnden även får väcka talan i ärenden där ett barn bedöms ha behov av ett mer omfattande umgänge än barnet har med en förälder. I detta avseende skiljer sig socialnämndens rätt att väcka talan om umgänge alltså från vad som gäller nämndens talerätt om vårdnad (jfr 6 kap. 7 § FB). Om socialnämnden i en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL kommer fram till att barnet mår dåligt eller riskerar att fara illa om umgänget fortsätter i den ordning och omfattning som gäller kan det finnas anledning att väcka talan. Det gäller således både om barnet behöver mer umgänge med den andre föräldern eller ett mindre omfattande umgänge.

---

[179] Prop. 1990/91:8 s. 38 prop. 1997/98:7 s. 48 och s. 114 f
[180] NJA 1981 s. 1225
[181] Prop. 1997/98:7 s. 63, NJA 1988 s. 559
[182] Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpningen och handläggningen inom socialtjänstens familjerätt. Socialstyrelsens 2012.
[183] Prop.2005/06:99 s. 56

5.2 Vad samarbetssamtal innebär

Avsnittets innehåll

Avsnittet beskriver vad ett samarbetssamtal är och hur det går till, vem som tillhandahåller det samt den rättsliga regleringen av samarbetssamtal. Avsikten är att samtalsledaren ska ge föräldrar tillräckligt med information så att de kan ta ställning till om samarbetssamtal kan vara till stöd och hjälp för att hitta en gemensam lösning för barnet. Om det inte är olämpligt, ska föräldrar i samband med ett informationssamtal erbjudas samarbetssamtal (jfr 7 § LoI).

Vad är samarbetssamtal

Samarbetssamtal är strukturerade samtal under sakkunnig ledning med föräldrar som är oeniga om hur de ska lösa frågor kring vårdnad, boende eller umgänge och frågor som rör barnets försörjning.[184] Samtalen kan ske i samband med eller efter en separation men också med föräldrar som inte alls levt tillsammans.

Syfte

Syftet med samarbetssamtal är att hjälpa föräldrar att göra överenskommelser kring barnet, utifrån barnets behov och eventuella önskemål. När separerade föräldrar behöver hjälp att hantera svårigheter, problem och konflikter i sitt föräldraskap är samarbetssamtal en väg att gemensamt komma fram till vad som är till barnets bästa. Samtalen ska underlätta samförståndslösningar så att föräldrarna kan lösa sina tvister utanför domstol.[185]

Mål

Målet är att föräldrarna dels ska kunna enas i frågor kring barnen, dels förbättra sin förmåga att samarbeta som föräldrar.[186]

Regelverk

Samarbetssamtal

Frågan om föräldrars möjlighet att genom kommunens samarbetssamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge och barnets försörjning regleras i 5 kap. 3 § första stycket 1punkten socialtjänstlagen (2001:453), SoL. Samarbetssamtal kan begäras av föräldrar själva men domstolen kan också uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetssamtal (6 kap. 18 § FB).

Familjerådgivning

Kommunen ska också erbjuda familjerådgivning åt dem som begär det (5 kap. 3 § tredje stycket SoL). Med familjerådgivning avses en verksamhet som består av samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer.

---

[184] Jfr 5 kap. 3 § första stycket 1. FB
[185] Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt. Socialstyrelsen; 2012.
[186] Ibid.

Skillnad mellan samarbetssamtal och familjerådgivning

Samarbetssamtal och familjerådgivningssamtal har delvis olika fokus. I båda samtalsformerna tas i regel frågor upp som har med föräldrars relation att göra. I familjerådgivningssamtal fokuseras på relationen mellan parterna och problem och konflikter inom relationen. I samarbetssamtal diskuteras positiva och negativa aspekter av föräldrarnas relation, men inte för att bearbeta relationen i sig, utan för att undersöka och förbättra förutsättningarna för ett fungerande samarbete och kommunikation kring barnen efter en separation.

Kostnadsfria samtal

Samarbetssamtalen är kostnadsfria. Det gäller även samarbetssamtal som bedrivs inom ramen för familjerådgivningen.[187] Kommunen får ta ut avgift för tjänster eller nyttigheter som den är skyldig att tillhandahålla bara om det är särskilt föreskrivet (2 kap. 5 § kommunallagen (2017:725), KL). Samarbetssamtal nämns inte särskilt i socialtjänstlagen som en tjänst där kommunen får ta ut avgift (8 kap. 1 – 2 §§ SoL). För familjerådgivning får kommunen ta skäliga avgifter (8 kap. 2 § första stycket SoL).

Allmänna råd om samarbetssamtal

I Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad boende och umgänge (HSLF-FS 2017:51) klargörs hur regelverket bör tillämpas. Det handlar om hur nämnden bör agera om endast en av föräldrarna vänder sig till socialnämnden, om väntetider, när det finns allvarlig problematik i familjen, ramen för samtalen, samtal med barnet, när samtalen bör avbrytas och uppföljning av de överenskommelser som gjorts. Där finns också allmänna råd som rör kompetensen hos en samarbetssamtalsledare. De allmänna råden kompletteras med en handbok.[188]

Vilken instans tillhandahåller samtalen?

Som tidigare nämnts är det kommunens ansvar att tillhandahålla samtalen men det finns inget krav på att kommunen ska erbjuda samtalen inom sin egen organisation även om de flesta kommuner idag gör det. Varje kommun avgör således själv hur skyldigheten att erbjuda samtal ska fullgöras. Det kan ske inom kommunens verksamhet, genom samarbete mellan kommuner eller genom att kommunen på annat sätt sörjer för att föräldrar kan erbjudas samtal.[189]

Vilken kommun ansvarar?

Varje kommun svarar för socialtjänsten inom sitt område, och har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver (2 kap. 1 § SoL). Det finns ingen bestämmelse som särskilt reglerar vilken kommun som ska åta sig ett samarbetssamtal när föräldrarna bor i olika kommuner.

Bosättningskommunen ansvarar för de stöd och hjälpinsatser som den enskilda behöver oavsett om han eller hon vistas i bosättningskommunen eller tillfälligt i en annan kommun (2 a kap. 3 § SoL). Med bosättningskommun avses normalt sett den kommun där den enskilda är stadigvarande bosatt. Om den enskilda är stadigvarande bosatt i en kommun men har sin starkaste anknytning till en annan kommun, kan bosättningskommunen också vara den sistnämnda kommunen, eller om den enskilda saknar stadigvarande bostad, den kommun till vilken han eller hon har sin starkaste anknytning.

Det innebär enligt MFoFs bedömning att den kommun som mottar en begäran om frivilliga samarbetssamtal ansvarar för ärendet under förutsättning att det är den initiativtagande förälderns bosättningskommun. I annat fall är det viktigt att socialnämnden hjälper den enskilda föräldern till rätt kommun.

---

[187] Jfr 8 kap. 2 § första stycket Sol.
[188] Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt. Socialstyrelsen; 2012.
[189] Regeringens proposition Vårdnad och umgänge 1990/91:8 s. 28

När domstolen uppdrar åt socialnämnden att anordna samarbetssamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna framgår det av beslutet vilken kommun som är ansvarig. Det är därmed den kommunen som har ansvar för att föräldrarna erbjuds samarbetssamtal. Domstolens möjlighet att få till stånd samarbetssamtal förutsätter inte samtycke från föräldrarnas sida. Det finns dock ingen skyldighet för en förälder att delta i samarbetssamtal och det finns inte heller någon sanktionsmöjlighet för att förmå en förälder att delta i samtal.

Kommunen är även skyldig att erbjuda föräldrar hjälp med att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge (5 kap. 3 § första stycket 2. SoL). Det är viktigt att komma ihåg att om samarbetssamtalet utmynnar i ett avtal så ska den kommun där barnet är folkbokfört pröva om avtalet kan godkännas. Vissa undantag från detta finns. Se avsnittet 5.3 om avtal. [190]

Vem kan begära samarbetssamtal?

Båda föräldrarna

Om föräldrarna själva begär att samarbetssamtal ska äga rum är kommunen skyldig att se till att sådana samtal kommer till stånd. Samarbetssamtal är således inte en insats som föräldrarna behöver ansöka om och som socialnämnden ska utreda och besluta huruvida den ska beviljas eller avslås.

En förälder

Om endast en av föräldrarna till ett barn vänder sig till socialnämnden med begäran om samarbetssamtal, bör nämnden verka för att den andra föräldern samtycker till att samtal kan komma till stånd, om sådana samtal bedöms vara till barnets bästa.[191]

Om föräldern inte själv kan kontakta den andre föräldern kan socialnämnden ta kontakt med honom eller henne och informera om samarbetssamtal och syftet med dem. Många gånger kan en förälder vara hjälpt av att få information direkt från en samarbetssamtalsledare. Föräldern får möjlighet att ställa konkreta frågor som kan underlätta bedömningen av om samarbetssamtal skulle kunna bidra till en lösning för barnet.

Domstolens beslut

Kommunen är även skyldig att se till att samtal kommer till stånd när domstolen beslutat om dem. Men föräldrarna är inte skyldiga att delta. En negativ inställning till samarbetssamtal kan vara en faktor som, tillsammans med andra, kan tala emot en förälders lämplighet i rättsprocessen. Det kan dock finnas godtagbara skäl till att en förälder inte vill delta i samarbetssamtal. Föräldern kan till exempel ha tidigare negativa erfarenheter från familjerådgivning eller familjerätt, eller att det förekommit våld, hot eller annat oacceptabelt beteende från den tidigare partnerns sida.[192]

---

[190] Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd. Samarbetssamtalsutbildning. www.mfof.se Kunskapsdokument om Avtal om vårdnad, boende och umgänge.
[191] Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds (MFoF) allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge. (HSLF-FS 2017:51)
[192] Regeringens proposition Vårdnad och umgänge 1990/91:8 s. 30

Väntetid

Det är viktigt att samarbetssamtalen inleds så snart det är möjligt efter det att de har aktualiserats.[193] Det har visat sig att ju tidigare samarbetssamtalen kommer till stånd desto större är i regel möjligheterna att föräldrarna når fram till en överenskommelse.[194] Den person som ska vara samtalsledare bör erbjuda barnets föräldrar ett första samtal så snart det är möjligt och alltid inom två veckor från det att föräldrarna har kontaktat socialnämnden eller nämnden har fått ett uppdrag från domstolen att anordna samarbetssamtal.[195] Genom att snabbt kunna erbjuda föräldrar i kris och oenighet en tid för reflektion och diskussion om vad som kan vara bäst för barnet kan en låst position och en domstolsprocess i vissa fall undvikas. En domstolsprocess begränsar många gånger konflikten till vad som är juridiskt relevant och parterna förlorar i viss mån möjligheten att påverka lösningen till vad de själva tycker är väsentligt.[196] JO har uttalat att värdet av att föräldrarna når en samförståndslösning är så stort att man får godta att vårdnadsfrågan därmed kan ta längre tid att lösa.[197] Samtidigt betonar JO vikten av att samarbetssamtalen är planerade, målinriktade och koncentrerade.

Om samtalen inte leder framåt

Vårdnadstvistutredningen framhöll att det är viktigt att samarbetssamtal inte fortsätter om hoppet att föräldrarna ska nå fram till en överenskommelse är litet.[198] Samarbetssamtal som sträcker sig över flera månader utan påtagliga framsteg kan i allmänhet inte sägas uppfylla dessa krav. Om samtalsledaren bedömer att fortsatta samtal inte kan hjälpa föräldrarna att lösa frågorna om vårdnad, boende eller umgänge, bör de informeras om detta och samtalen avslutas.[199] Om samtal har inletts efter en remiss från domstolen, ska socialnämnden underrätta domstolen om att samtalen har avslutats. Om samtalen avslutas, bör föräldrarna informeras om möjligheten till stöd och hjälp i annan form, både för sig själva och för barnet. Ett sådant stöd kan vara familjerådgivning, föräldragrupper, familjestödsverksamheter eller barngrupper m.m.[200]

Anmälningsskyldighet

Om föräldrar eller barn under samarbetssamtalen lämnar sådan information som talar för att barnet kan behöva stöd, skydd eller annan insats har samtalsledaren ett ansvar för att informationen lämnas vidare till ansvarig enhet inom socialtjänsten.

Anmälningsskyldigheten i 14 kap. 1 § andra stycket SoL riktar sig inte formellt till anställda inom den egna nämnden. Personalen vid den egna myndigheten har likväl skyldighet att informera den enhet eller handläggare som handlägger barnavårdsärenden när de fått information om att ett barn kan behöva nämndens insatser.[201] Ett sådant exempel är när socialtjänstens familjerätt i samband med samarbetssamtal eller utredningsarbete kommer i kontakt med familjer där barnet har, eller misstänks ha, bevittnat våld. Dessa uppgifter ska lämnas vidare till den enhet som handlägger barnavårdsutredningar som genast ska göra en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd. Beslut om att inleda eller inte inleda utredning ska i de flesta fall fattas inom fjorton dagar, 11 kap. 1 a § SoL.

---

[193] Regeringens proposition Vårdnad, boende och umgänge 1997/98:7 s. 42
[194] Prop. 1997/98:7 s. 44
[195] HSLF-FS 2017:51
[196] Nordhelle G. (2006), Norman J. (1999) och Öberg & Öberg (2006).
[197] JO 1982/83 s. 189
[198] Vårdnad, boende och umgänge (SOU 1995:79) s.63
[199] HSLF-FS 2017:51
[200] HSLF-FS 2017:51
[201] JO 1993/94 s. 264

Att samarbetssamtal äger rum eller att en vårdnadstvist pågår vid domstol och att en vårdnads-, boende- eller umgängesutredning aktualiserats vid socialtjänstens familjerätt fråntar således inte socialnämnden ansvaret att göra en barnavårdsutredning för samma barn,[202] eftersom utredningarna har olika syften. Det är viktigt att det sker ett samarbete mellan familjerätten och den enhet som utreder barnet. Det är av grundläggande betydelse att det finns en fungerande intern samverkan och organisation så att vidarebefordran av information om barn som far illa eller riskerar att fara illa hanteras korrekt.[203]

Samarbetssamtalsledarens kompetens

Att insatser inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet följer av 3 kap. 3 § SoL där framgår också att det ska finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet för utförandet av socialnämndens uppgifter. Kravet på god kvalitet gäller både privat och offentlig verksamhet inom socialtjänsten samt såväl myndighetsutövning som övriga insatser.[204] Samarbetssamtal ska erbjudas under sakkunnig ledning (5 kap. 3 § SoL).

Av Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds (MFoF) allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (HSLF-FS 2017-51) framgår vidare att personalen bör ha minst ett års yrkeserfarenhet inom områdena vårdnad, boende och umgänge för att självständigt arbeta med att

- leda samarbetssamtal,
- enligt 6 kap. 19 och 20 §§ föräldrabalken i mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge till rätten lämna upplysningar eller utreda och lämna förslag till beslut, och
- pröva om avtal om vårdnad, boende och umgänge kan godkännas.

Personalen bör också ha kunskaper om

- lagstiftning och praxis inom det familjerättsliga området,
- kriser och konflikter som kan förekomma i samband med separationer, och
- problemen med våld, hot och missbruk samt psykisk ohälsa i familjen.

Personal som leder samarbetssamtal bör dessutom ha kunskaper om olika modeller för konfliktlösning.

Det är av stor vikt att samarbetssamtalen bedrivs av kompetent personal med adekvat utbildning.[205] Samarbetssamtalen kräver en särskild kompetens hos socialtjänstens personal. Kommunerna ansvarar för att all personal har adekvat kompetens och lämplighet för arbetsuppgifterna samt att personalen får fortlöpande kompetensutveckling vilket framgår av 3 kap. 3 § SoL.

---

[202] JO 2004/05 s. 205
[203] Se även Anmäla oro för barn Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare. Socialstyrelsen; 2014.
[204] Regeringens proposition Ändring i socialtjänstlagen 1996/97:124 s. 51 f.
[205] Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m. Delbetänkande av utredningen om barnens rätt (SOU 1979:63) s. 96 f.

En eller två samtalsledare

I flera sammanhang har diskuterats om samtalen ska bedrivas med en eller två samtalsledare – och i det senare fallet med personer av olika kön.[206] I regeringens proposition Vårdnad, boende och umgänge uttalades att det kan finnas anledning att undersöka om det i större utsträckning går att arbeta med en samtalsledare, till exempel när föräldrarna själva är motiverade och tar kontakt med kommunen.[207] I komplicerade ärenden kan det många gånger kännas som en trygghet att vara två samtalsledare. Det kan även vara en fördel att vara två samtalsledare när en av föräldrarna eller båda på grund av svårigheter att förstå, minnas eller uttrycka sig kan behöva extra stöd och hjälp med förtydliganden. Frågan om antalet samtalsledare måste emellertid avvägas i varje enskilt fall. Det finns fördelar med att vara två personer som kan se, agera och diskutera sinsemellan. Det ger till exempel mer perspektiv på samtalen och föräldrarna, och det minskar samtidigt risken för att samtalsledarna dras in i dynamiken mellan föräldrarna.

Samarbetssamtal är inte alltid lämpligt

Innan samarbetssamtal inleds bör samtalsledaren genom föräldrarna, i regel genom enskilda samtal, ta reda på om det har förekommit våld eller andra övergrepp, hot, missbruk, psykisk ohälsa eller andra problem i familjen. Om så är fallet, bör samtalsledaren noga överväga om det är lämpligt att påbörja samtal.[208]

Handläggaren kan till exempel redan i det första telefonsamtalet fråga om det är något som den ena eller andra parten inte vill eller vågar prata om vid gemensamma samtal med den andra föräldern. Det är också möjligt att fråga hur parterna brukar hantera konflikter, för att sedan gå in på frågan om det har förekommit våld eller andra problem i familjen som kan påverka förutsättningarna för samarbetssamtal. Många gånger kan det vara nödvändigt att ha enskilda samtal med föräldrarna för att kunna bedöma om, och i så fall hur, samtalen ska planeras för att söka nå en överenskommelse om barnet. Det enskilda samtalet kan bl.a. ägnas åt att kartlägga våld, andra problem som finns i relationen samt hur det påverkar barnens situation.[209]

Om samarbetssamtal påbörjas, bör föräldrarna underrättas om under vilka former dessa samtal kommer att genomföras och om särskilda åtgärder behöver vidtas i anslutning till samtalen.[210] En säkerhetsplan kan exempelvis göras i samråd med den utsatta föräldern. I en sådan kan ingå att föräldrarna inte ska komma och gå samtidigt eller att tider för enskilda samtal inte bokas i anslutning till varandra.

Samtalsledaren bör ta reda på i vilken utsträckning barnet har bevittnat våld, andra övergrepp eller kränkande behandling och hur barnet har reagerat. Vidare bör samtalsledaren ta reda på om barnet själv har blivit utsatt och om barnet kan behöva stöd.[211] I MFoFs samarbetssamtalsutbildning finns ytterligare information samt ett Kunskapsdokument för bedömning av samarbetssamtalens lämplighet.[212]

Om en förälder uppger att det förekommit våld eller andra problem behöver samtalsledaren bedöma vilka säkerhetsåtgärder som kan behöva vidtas, om samtal ska hållas. Bedömningen görs dels utifrån den våldsutsattas upplevelser och beskrivning - det vill säga hur hon eller han bedömer risker och skyddar sig – dels en riskbedömning av den våldsbenägne, utifrån kända riskfaktorer. En säkerhetsplan görs upp i samråd med den utsatta föräldern. I en sådan kan t.ex. ingå att föräldrarna inte ska komma och gå samtidigt eller att tider för enskilda samtal inte bokas i anslutning till varandra. Det måste också finnas möjlighet att vänta i olika rum. Den utsatta föräldern kan också ha någon som följer med, möter eller ha möjlighet att gå ut en annan väg.[213]

---

[206] Se bl.a. SOU 1995:79 s. 64
[207] Prop. 1997/98:7 s. 42
[208] HSLF-FS 2017:51
[209] Våld - Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer, Socialstyrelsen 2016.
[210] HSLF-FS 2017:51
[211] HSLF-FS 2017:51
[212] Se även Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, Samarbetssamtalsutbildning (2022). www.mfof.se Kunskapsdokument om Kartläggning och bedömning av risk.
[213] Våld - Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer, Socialstyrelsen, 2016.

Det kan även finnas andra situationer då samtalsledaren behöver fundera över om det är lämpligt att ha samarbetssamtal eller om de behöver ske under särskilda former. Ett exempel är när en förälder har kognitiva svårigheter eller andra funktionsnedsättningar. Samtalsledaren behöver bedöma hur ett lämpligt samtal kan ske både med utgångspunkt i den förälder som har svårigheter men också med hänsyn till hur den andre föräldern kan komma att förhålla sig under samtalet. Om det inte finns en förståelse eller respekt hos den andre föräldern kan förutsättningarna för konstruktiva samtal vara begränsade.[214]

Om samtal kan äga rum, kan det behöva ske i en långsammare takt. Det kan också krävas enklare ord, flera exempel och upprepningar. Ibland behöver samtalsledaren använda olika hjälpmedel för att underlätta förståelsen. Samtalsledaren har ansvaret för att samtalet sker på rätt nivå men också skyldighet att säkerställa att den andre föräldern respekterar ett upplägg som för den kanske kan upplevas påfrestande.[215]

Samtalsstrukturen

Samtalsledaren bör klargöra syftet med samarbetssamtalen och informera om samtalens inriktning och karaktär. Vidare bör samtalsledaren informera om vilken sekretess som kommer att gälla för uppgifterna från samtalen. (Se avsnittet om sekretessbestämmelser nedan).

Samarbetssamtalen bör ha en tydlig struktur och inriktas på

- hur barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna bäst tillgodoses,
- barnets behov i övrigt,
- framtiden,
- föräldrarnas samarbetsförmåga och
- att en lösning nås.

Samtalsledaren bör vara särskilt uppmärksam på om destruktiva anklagelser förekommer mellan föräldrarna och i så fall sätta stopp för dem.[216]

Samtalsledaren bör också ta reda på i vilken utsträckning barnet har bevittnat våld, andra övergrepp eller kränkande behandling och hur barnet har reagerat. Vidare bör samtalsledaren ta reda på om barnet självt har blivit utsatt och om barnet kan behöva stöd.[217]

Om föräldrarna närmar sig en samförståndslösning som inte är förenlig med barnets bästa, bör samtalsledaren redovisa följderna och verka för en lösning som bättre tillgodoser barnets behov.[218]

Samtal med barnet[219]

I förarbetena till lagstiftningen om samarbetssamtal har regeringens uppfattning om barnets roll i samarbetssamtal förändrats under åren. Av förarbetena till 1991 års lagändringar framgår att samarbetssamtalen i huvudsak är till för föräldrarna, och att barnets behov av att tala med någon utomstående om sin situation i första hand får tillgodoses på annat sätt.[220]

---

[214] Springer L. (2005-2021)
[215] Springer L. (2005-2021)
[216] HSLF-FS 2017:51
[217] HSLF-FS 2017:51
[218] HSLF-FS 2017:51
[219] Se även Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, Samarbetssamtalsutbildning (2022). www.mfof.se Kunskapsdokumentet Barnets bästa och barnets rätt att komma till tals.
[220] Prop. 1990/91:8 s. 27 f.

I förarbetena till 1998 års lagändringar ansåg man däremot att barnet, om det inte är olämpligt, på något stadium måste komma med i samtalen.[221] Bedömningen av om det är lämpligt att tala med barnet i samband med föräldrarnas samarbetssamtal bör göras utifrån, förutom barnets ålder och mognad, barnets eget behov av att få information och att få berätta om sin situation. Samtalsledaren bör, om det inte är olämpligt, ta med barnet i något skede av samtalen dels för att med utgångspunkt i barnets egna behov och rättigheter ge information och låta barnet berätta om sin situation, dels för att ge barnet möjlighet att förmedla sin inställning.[222]

Samma hållning intar regeringen år 2006. När det gäller barns rätt att komma till tals är utgångspunkten att hänsyn ska tas till barnets vilja inte enbart vid domstolars bedömning utan även generellt vid socialnämndens hantering av frågor om vårdnad, boende och umgänge. Även om någon uttrycklig reglering inte finns i fråga om samarbetssamtal mellan föräldrarna, gäller samma princip där. Visserligen är samarbetssamtalen i första hand ett sätt för föräldrarna att gemensamt och i samråd enas om vårdnadsfrågor men samtalen handlar naturligtvis ändå till stor del om hur frågorna skall ordnas i framtiden. Om det inte är olämplig bör barnet därför på något stadium komma med i samtalen.[223]

Av 11 kap 10 § SoL framgår att när en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.[224]

En ny bestämmelse har införts i 6 kap 2 b § FB som tydliggör barnets rätt att komma till tals och även rätt att få information i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Barnets rätt att komma till tals förutsätter att barnet får relevant information. Informationen ska inte enbart omfatta faktauppgifter som varför samtalet ska hållas och hur samtalet kommer att gå till, utan även information om vilken betydelse åsikten kan få för t.ex. en utredares förslag till beslut och utgången i målet. Det är också viktigt att det finns en uppföljning av utgången i målet. Bestämmelsen gäller både socialtjänstens hantering av frågorna och domstolens handläggning av mål och ärenden samt medlingsförfaranden.[225]

Enligt 6 kap 20 a § FB får socialnämnden i ett förfarande om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kapitlet, höra ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Mer information om samtal med barn finns i MFoFs samarbetssamtalsutbildning.[226]

Sekretessbestämmelser

Sekretessen inom socialtjänstens område finns reglerad i 26 kap. OSL. Sekretess inom socialtjänsten gäller för uppgifter om enskildas personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgifterna kan röjas utan att den enskilda eller någon närstående lider men (socialtjänstsekretess 26 kap. 1 § OSL). Med socialtjänst avses bland annat verksamhet som enligt lag handhas av socialnämnden. Socialtjänstsekretess gäller vid exempelvis vårdnads-, boende- och umgängesutredningar. Inom den kommunala familjerådgivningen gäller sekretess för uppgifter som en enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen (familjerådgivningssekretess 26 kap. 3 § OSL). Sekretessen är i dessa fall absolut, vilket innebär att uppgifterna är hemliga, oavsett om det skulle vara till men eller inte för den enskilda att de kom ut.[227] Det innebär alltså att sekretesskyddet inom familjerådgivningen är starkare än inom socialtjänsten.

---

[221] Prop. 1997/98:7 s. 43
[222] HSLF-FS 2017:51
[223] Regeringens proposition Nya vårdnadsregler 2005/06:99 s. 47 f.
[224] Frågan om barns rätt till information har tidigare även behandlats i promemorian Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser (Ds 2002:13). I promemorian föreslogs flera lagändringar i 6 kap. FB som syftade till att ge barnet information. Förslagen ledde inte till lagstiftning.
[225] Se barnet (SOU 2017:6) s. 310 och 314, Prop. 2020/21:150 s. 39-52
[226] Se även Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd. Samarbetssamtalsutbildning (2022). www.mfof.se Kunskapsdokumenten om samtal med barn.
[227] Prop. 1997/98:7 s. 93 f.

Ett undantag från familjerådgivningssekretessen är emellertid anmälningsskyldigheten i 14 kap. 1 § tredje stycket SoL, som innebär att den som är verksam inom familjerådgivningen är skyldig att genast anmäla till socialnämnden om den får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet. Vilken sekretess som gäller vid ett samarbetssamtal beror på samtalets karaktär. Om samtalet har karaktär av familjerådgivning bör den strängare familjerådgivningssekretessen gälla, medan det i andra fall är tillräckligt med s.k. socialtjänstsekretess.[228] Samtalsledaren bör klargöra syftet med samarbetssamtalen och informera om samtalens inriktning och karaktär. Samtalsledaren bör också informera om vilken sekretess som kommer att gälla för uppgifterna från samtalen.[229] Det ska göras tydligt för föräldrarna om samtalsledaren i ett senare skede kan komma att göra en utredning om vårdnad, boende eller umgänge.[230] Många kommuner lämnar skriftlig information om vilken sekretess som gäller i samarbetssamtalen. Ibland får föräldrarna skriva under att de tagit del av informationen. Om samtalen sker under familjerådgivningssekretess innebär det i praktiken att samtalsledaren inte kan delta i vårdnads- eller umgängesutredning i samma ärende, såvida inte den enskilda efterger sekretessen (12 kap. 2 § OSL). Motsvarande hinder finns inte för en samtalsledare som fört samarbetssamtal under socialtjänstsekretess.

Muntliga överenskommelser och skriftliga avtal

Samarbetssamtal kan, men behöver inte, leda till ett avtal mellan föräldrarna enligt 6 kap. 6 §, 14 a § och 15 a § tredje stycket FB.[231] Samtalen kan i stället resultera i en muntlig överenskommelse. En sådan ska inte godkännas av socialnämnden och kan inte heller verkställas av domstol.

Dokumentation

Frivilliga samtal

Handläggning av ärenden som rör enskilda ska dokumenteras (11 kap. 5 § SoL). Med handläggning av ett ärende menas alla åtgärder från det att ett ärende anhängiggörs tills det avslutas med beslut. Av detta följer att det inte finns någon skyldighet att dokumentera rådgivning. Även samarbetssamtal hör därmed till de verksamheter som socialnämnden inte har någon skyldighet att dokumentera. Det finns dock ingen bestämmelse som hindrar socialtjänsten från att dokumentera ett ärende om samarbetssamtal. Många gånger skulle det antagligen underlätta uppföljning och utvärdering av samtalen. De samarbetssamtal som föräldrar själva begär registreras i allmänhet inte. Vissa arbetsanteckningar kan dock vara nödvändiga, till exempel när samtalen påbörjades och avslutades, hur många samtal man haft, vilka som deltagit och om samtalen lett fram till det som avsågs. Dessa anteckningar, som inte förs in i något register kan underlätta utvärdering av samtalen.

Samtal som remitterats av domstol

De samtal som remitterats av domstol registreras, precis som andra ärenden som kommer in till socialtjänsten. I dessa ärenden förs journalanteckningar i form av datum för möten, vilka som deltagit samt resultatet av samtalen. En redovisning skickas till rätten om resultatet, oavsett om det är positivt och föräldrarna gjort överenskommelser eller om föräldrarnas samtal inte nått sitt syfte. Någon redogörelse av samtalens innehåll görs däremot inte till rätten. Handlingarna i ärendet arkiveras på sedvanligt sätt. JO har uttalat att information om parternas ståndpunkter under samtalen inte bör lämnas till domstolen.[232]

---

[228] Prop. 1997/98:7 s. 97
[229] HSLF-FS 2017:51
[230] Vårdnad, boende och umgänge (1997/98:LU 12) s. 23
[231] Se även Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd. Samarbetssamtalsutbildning (2022). www.mfof.se Kunskapsdokument Avtal om vårdnad, boende och umgänge.
[232] JO 1994/95 s. 506

Uppföljningssamtal

Socialnämnden har skyldighet att erbjuda uppföljande samtal. Av 5 kap. 1 § 9. SoL framgår att socialnämnden i sin omsorg om barn och ungdom ska tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge avgjorts. Det innebär att socialnämnden har ett särskilt ansvar att vid behov erbjuda råd, stöd och annat bistånd till familjer som behöver det. Det gäller även i de ärenden föräldrar kommit överens och det gäller såväl föräldrar som barn. Om föräldrarna når enighet, bör de erbjudas ytterligare ett samtalstillfälle för uppföljning av att överenskommelsen om vårdnad, boende och umgänge fungerar och är till barnets bästa eller om någon förändring behövs.[233] Om det inte är olämpligt kan även barnet behöva en tid för att berätta hur överenskommelsen fungerat. En tid för uppföljningssamtal kan också fungera som ett stöd för att hålla överenskommelsen. Uppföljningar kan vara särskilt viktiga för föräldrar med kognitiva svårigheter. Det finns då möjlighet att se om föräldrarna uppfattat överenskommelsen på samma sätt och rätta till eventuella missförstånd.[234] Slutligen är det ett sätt för socialtjänsten att följa upp resultaten av samarbetssamtalen. Om föräldrarna, när tiden närmar sig, tycker att samtalet är onödigt kan de avboka tiden.

[233] HSLF-FS 2017:51
[234] Springer L. (2005-2021)

5.3 Avtal om vårdnad boende och umgänge

Avsnittets innehåll

Avsnittet beskriver vad ett avtal om vårdnad, boende och umgänge innebär, vilken kommun som kan hjälpa till med avtal och vad som krävs för att avtalet ska ha samma dignitet som ett domstolsavgörande. Avsikten är att samtalsledaren i ett informationssamtal ska ge föräldrarna information om vad ett samarbetssamtal kan leda till men också att möjligheten finns för föräldrarna att själva eller med stöd upprätta ett avtal.

Upprätta och godkänna avtal

Föräldrar som nått en samförståndslösning kan få hjälp att upprätta avtal om vårdnad, boende och umgänge. Skyldigheten att hjälpa föräldrar att träffa avtal om umgänge omfattar även fördelningen av resekostnader som kan uppkomma i samband med umgänget.[235]

Möjligheten att få hjälp att upprätta avtal om vårdnad, boende och umgänge gäller alla föräldrar som är överens oavsett om de varit gifta med varandra eller inte. För att avtalet ska gälla krävs att det godkänns av behörig socialnämnd (6 kap. 17a § andra stycket FB). Nämnden kan godkänna avtalet om det är skriftligt, undertecknat av båda föräldrarna och förenligt med barnets bästa. Ett godkänt avtal kan verkställas på samma sätt som ett domstolsavgörande som har vunnit laga kraft.

Föräldrabalken och socialtjänstlagen

Frågor om avtal regleras i 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket, 15 a § tredje stycket, 17 a och 17 b §§ föräldrabalken, FB samt 5 kap. 3 § första stycket 2. socialtjänstlagen (2001:453), SoL.

Allmänna råd om avtal

I Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad boende och umgänge (HSLF-FS 2017:51) klargörs hur regelverket bör tillämpas. Det handlar om att nämnden bör ha ett personligt sammanträffande med parterna, vad utredaren behöver vara uppmärksam på och ta reda på, föräldrar som har anknytning till ett annat land, kontakten med barnet, avtalets utformning, innehållet i den utredning som ligger till grund för bedömningen av om avtalet ska godkännas samt uppföljningen av om avtalet har fungerat. Där finns också allmänna råd som rör kompetensen hos en samarbetssamtalsledare och utredare. De allmänna råden kompletteras med en handbok.[236]

Avgift

Kommunen får bara ta betalt för tjänster eller nyttigheter som kommunen är skyldig att tillhandahålla om det är särskilt föreskrivet (2 kap. 5 § kommunallagen (2017:51), KL). Skyldigheten att hjälpa till med avtal nämns inte särskilt i socialtjänstlagen som en tjänst där kommunen får ta ut avgift (8 kap. 1–2 §§ SoL). Det innebär att ingen avgift får tas ut.

---

[235] Regeringens proposition 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge s. 71 och 119 f. Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd. Samarbetssamtalsutbildning. www.mfof.se Kunskapsdokument om Resekostnader.
[236] Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt, Socialstyrelsen 2012.

Utredarens kompetens

Enligt 3 kap. 3 § SoL ska det för utförande av socialnämndens uppgifter finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet. För att självständigt pröva om ett avtal avseende vårdnad, boende och umgänge kan godkännas bör personalen ha minst ett års yrkeserfarenhet inom områdena vårdnad, boende och umgänge.[237] Personalen bör också ha kunskaper om lagstiftning och praxis inom det familjerättsliga området, kriser och konflikter som kan förekomma i samband med separationer och problemen med våld, hot och missbruk samt psykiska ohälsa i familjen.[238]

Dom istället för avtal trots samförstånd

Avtalsmöjligheten innebär dock inte att möjligheten att få ett domstolsutslag beträffande vårdnad, boende och umgänge har inskränkts. Föräldrar som är överens men föredrar att väcka talan i domstol har således möjlighet att göra det. Det kan till exempel inte uteslutas att en domstols dom i vissa internationella sammanhang kan väga tyngre än ett av socialnämnden godkänt avtal.[239] Talan kan väckas genom att föräldrarna skickar en gemensam ansökan till tingsrätten och betalar ansökningsavgift.

Vilken instans tillhandahåller tjänsten?

Socialnämnden

Det är enligt 5 kap. 3 § SoL kommunen, i praktiken socialnämnden, som har skyldighet både att erbjuda samarbetssamtal och att hjälpa föräldrar att upprätta skriftliga avtal. I likhet med vad som gäller för samarbetssamtal får varje kommun själv avgöra hur skyldigheten att hjälpa till med avtal ska fullgöras. Det kan ske inom den egna verksamheten, genom att flera kommuner samarbetar i frågan eller på annat sätt.[240]

Socialnämnden tar ställning till om avtalet ska godkännas men uppgiften kan delegeras till ett utskott, en ledamot eller till en tjänsteman hos kommunen 10 kap. 5 § SoL.

Familjerådgivning m.m.

Många familjerådgivningar erbjuder samarbetssamtal. Vikten av att hålla isär familjerådgivarens roller så att uppgifterna inte blandas samman har betonats i flera sammanhang.[241] Beslut att godkänna eller vägra godkänna avtal kan inte fattas inom familjerådgivningen. Det gäller även ett avtal som har upprättats vid samtal inom ramen för den kommunala familjerådgivnings-verksamheten. Skälet är att familjerådgivningen inte bedriver någon myndighetsutövning. Andra verksamheter som inte bedriver myndighetsutövning kan inte heller pröva om ett avtal ska godkännas.

Ansvarig kommun

Det är socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört som prövar om ett avtal mellan föräldrarna ska godkännas (6 kap. 17 a § andra stycket FB). Det är alltså nödvändigt att barnet är folkbokfört i en svensk kommun för att nämnden ska ha behörighet att godkänna avtalet. För att nämnden på ett tillfredställande sätt ska kunna pröva om avtalet kan godkännas krävs att en utredning om barnets förhållanden och om föräldrarnas lämplighet kan inhämtas.[242]

---

[237] HSLF-FS 2017:51
[238] HSLF-FS 2017:51
[239] Prop. 1997/98:7 s. 88
[240] Prop. 1997/98:7 s. 81
[241] Regeringens proposition 1993/94:4 Om familjerådgivningen s. 7, se även JO 1999/2000 s. 272
[242] Prop. 1997/98:7 s. 82

Om barnet flyttar och folkbokförs i en annan kommun är det den kommunen som ska godkänna avtalet. Socialnämnden i den nya kommunen kan inhämta upplysningar från den gamla hemkommunen, vilket framgår av 6 kap. 17 a § tredje stycket FB.

Skyddade personuppgifter

Om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet är folkbokfört får även socialnämnden i en kommun där någon av föräldrarna är folkbokförd pröva om ett avtal som avses i andra stycket ska godkännas. Om det kan antas att sekretess gäller också för de uppgifter som behövs för att avgöra var föräldrarna är folkbokförda, får ett sådant avtal godkännas av socialnämnden i den kommun som föräldrarna väljer. Detsamma gäller om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet och en förälder är folkbokförda och den andra föräldern inte är folkbokförd i landet (6 kap. 17 a § andra stycket FB).

Bestämmelsen kompletterar vilken kommun som är behörig att godkänna ett avtal när barnet eller föräldrarna har skyddade personuppgifter. I första hand är det således barnets folkbokföring som avgör vilken kommun som är behörig att godkänna avtalet. Går det inte att avgöra var barnet är folkbokfört kan även socialnämnden i någon av kommunerna där föräldrarna är folkbokförda godkänna avtalet. Omfattas även föräldrarnas uppgifter av sekretess får den kommun som föräldrarna väljer godkänna avtalet. Det gäller även när en förälder inte är folkbokförd i landet och den andre föräldern har sekretesskyddade uppgifter. Föräldrarna kan i dessa fall välja en kommun där någon av dem är bosatt eller en helt annan kommun.[243]

Skälet till den sekretessbelagda uppgiften har ingen betydelse för bedömningen. Kraven för att visa att det kan antas att sekretess gäller för en uppgift bör inte ställas alltför högt. Föräldrarna kan t.ex. ge in handlingar som visar att barnet eller de själva beviljats någon form av skyddade personuppgifter.[244]

Anknytning till annat land

Ibland är frågor om vårdnad, boende och umgänge av internationell karaktär. Det kan exempelvis vara så att en förälder eller barnet är utländsk medborgare eller att någon av föräldrarna eller barnet har hemvist utomlands. Om föräldrarna eller barnet har anknytning till ett annat land är det inte tillräckligt att barnet är folkbokfört i Sverige för att barnets folkbokföringskommun ska kunna godkänna avtalet. Socialnämnden måste också pröva vilken anknytning, utöver folkbokföringen, som krävs för att nämnden ska vara behörig att pröva ett avtal. Frågan om sådan behörighet bedöms enligt allmänna internationella processrättsliga principer på familjerättens område. Om barnet är folkbokfört och har sitt hemvist[245] i Sverige är emellertid socialnämnden alltid behörig att pröva avtalet.[246]

Socialnämndens prövning

Föräldrar kan genom samarbetssamtal, familjerådgivning, advokat eller på egen hand ha enats om hur de vill ordna frågor som rör vårdnad, boende eller umgänge. Om överenskommelse mynnar ut i ett avtal kan avtalet överlämnas till socialnämnden för godkännande. Det krävs alltså inte att avtalet upprättats med hjälp av nämnden. Vid denna prövning ska nämnden se till att frågorna om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda (6 kap. 17 a § andra och tredje stycket FB).

När kan ett avtal godkännas?

Ett avtal om gemensam vårdnad ska godkännas om det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa (6 kap. 6 § andra stycket FB). Avtal om ensam vårdnad, boende och umgänge ska godkännas om det är till barnets bästa (6 kap. 14 a och 15 a §§ FB och 6 kap. 2 a § FB).

---

[243] Regeringens proposition 2020/21:150 Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister s. 143-144
[244] Prop. 2020/21:150 s. 162
[245] Om hemvistbegreppet, se information i handboken Att fastställa faderskap och föräldraskap.
[246] Prop. 1997/98:7 s.121

Socialnämnden kan antingen godkänna avtalet eller vägra godkänna det. Nämnden kan inte ändra på innehållet i avtalet. Om avtalet är oklart formulerat kan föräldrarna få hjälp att utforma det på ett sådant sätt att det kan godkännas.

När avtalet inte kan godkännas?

Om nämnden inte kan godkänna föräldrarnas avtal, ska nämnden innan den fattar ett beslut i ett ärende, om det inte är uppenbart obehövligt, underrätta den som är förälder om allt material av betydelse för beslutet och ge parten tillfälle att inom en bestämd tid yttra sig över materialet (25 § FL och 11 kap. 8 § SoL).

Kan nämndens beslut överklagas?

Nämndens beslut att godkänna eller inte godkänna ett avtal kan inte överklagas (6 kap. 17 a § femte stycket FB).

Vilket underlag behöver socialnämnden för sin bedömning?

Av Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (HSLF-FS 2017:51) framgår att innan socialnämnden godkänner ett avtal bör den som utreder ärendet träffa föräldrarna. Föräldrarna behöver styrka sin identitet och visa att de är barnets föräldrar t.ex. med ett personbevis.[247]

I samtalet med föräldrarna bör utredaren ta reda på om barnet eller någon annan i familjen har utsatts för våld eller andra övergrepp eller om barnet olovligen har förts bort, hållits kvar eller på något annat sätt farit illa. Utredaren bör också ta reda på om det förekommit hot, missbruk, psykisk ohälsa eller andra problem i familjen och hur barnet i så fall har upplevt detta. I samtalet bör utredaren låta föräldrarna redovisa hur barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna bäst tillgodoses.[248]

Sekretessbestämmelser

Vid sin prövning av föräldrarnas avtal ska socialnämnden se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda. Utan hinder av sekretess enligt 26 kap. 1 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen, OSL (2009:400) är en annan socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den socialnämnd som ska pröva avtalet (6 kap. 17 a § tredje stycket FB). Socialtjänstsekretess hindrar alltså inte att uppgifter lämnas till den socialnämnd som har att pröva avtalet (10 kap. 28 § OSL). Däremot bryts inte familjerådgivningssekretessen av upplysningsskyldigheten (26 kap. 3 § OSL).

Utredningens innehåll

Utredaren bör informera föräldrarna om avtalets rättsliga verkan samt om de ekonomiska konsekvenser som avtalet kan få.[249]

Av en utredning för bedömningen av om ett avtal kan godkännas eller ej bör det framgå

- vilken uppfattning föräldrarna har,
- hur barnets vilja ser ut,
- om barnet inte har kommit till tals och skälen till det,
- om föräldrarna har vilja och förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet,
- vilka uppgifter från socialtjänstens register som har betydelse,
- vilka andra uppgifter som kan vara relevanta i ärendet och

[247] Numer är det möjligt att inhämta uppgifterna exempelvis genom kommuninvånarregistret.
[248] HSLF-FS 2017:51
[249] HSLF-FS 2017:51

- hur bedömningen av vad som är barnets bästa har gjorts.[250]

Kontakten med barnet

Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Vid nämndens bedömning av vad som är bäst för barnet gäller bestämmelserna i 6 kap. 2 a § första och andra stycket FB. Det innebär bland annat att nämnden vid sin prövning ska fästa avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa och barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Samtal med barnet[251]

Av 6 kap. 2 b § FB framgår att barnet ska få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. En liknande bestämmelse finns i socialtjänstlagen.[252] När en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad (11 kap. 10 § första stycket SoL).

Barnets rätt att få information och komma till tals gäller samtliga frågor som är föremål för prövning. Barnet kan ge uttryck för sina åsikter direkt eller genom en företrädare. Barnets rätt till delaktighet är viktig för att kunna säkerställa barnets bästa. Att barnet får information är en förutsättning för att barnet ska kunna ta tillvara sin rätt att komma till tals. Den information som lämnas ska vara relevant för barnet. Informationen ska inte enbart omfatta faktauppgifter utan även till exempel information om hur uppgifterna som barnet lämnar kommer att användas. Barnet ska få sådan information att han eller hon förstår vad prövningen av frågorna tar sikte på och vilken utgången kan bli. Informationen som lämnas ska vara tydlig. Den ska vara anpassad efter barnet ålder och mognad och lämnas i en sådan miljö att barnet kan ta till sig den. Barnets förmåga att förstå det som han eller hon ska uttrycka sin åsikt om måste bedömas i varje enskilt ärende och informationen ska anpassas utifrån det. Barnet bör även få information om socialnämndens roll och varför samtalet med barnet hålls. Barnet bör också informeras om resultatet av samtalet.[253]

Någon bestämd ålder för när barnet bör ges information och möjlighet att framföra sina åsikter anges inte. Detta får bedömas från fall till fall. Utgångspunkten måste vara att barn kan bilda åsikter även om de kanske inte kan uttrycka dessa åsikter verbalt. Den som hämtar in barnets åsikter måste uppträda varsamt och inte försöka pressa barnet på synpunkter. När det gäller barn som är i stånd att bilda egna åsikter men som inte har förmåga att ge uttryck för dessa får barnets åsikter inhämtas på annat sätt. Det kan exempelvis innebära att uppgifterna hämtas från närstående eller från dokumentation av vad barnet tidigare framfört.[254] Ett annat sätt är att involvera personer som har särskild kunskap om barn med funktionsnedsättningar som till exempel psykolog, logoped, kurator eller arbetsterapeut från habiliteringen. Dessa kan bidra i bedömningen av vilka kognitiva och kommunikativa hjälpmedel som finns för de barn som har mycket stora svårigheter att uttrycka sig utan särskilt anpassat stöd.[255]

Barnet behöver inte ge uttryck för en konkret vilja. Att hänsyn ska tas till barnets ålder och mognad innebär generellt sätt att hänsyn ska tas i högre grad till de äldre barnens åsikter än till de yngre barnens. Hur mycket barnet förstår är dock inte på ett entydigt sätt knutet till barnets ålder. Mognad avser förmågan att förstå och bedöma konsekvenser. Enbart ålder kan alltså inte avgöra vikten av barnets åsikter.[256]

---

[250] HSLF-FS 2017:51
[251] Se även Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd. Samarbetssamtalsutbildning. www.mfof.se Kunskapsdokument om Barnets bästa och barnets rätt att komma till tals.
[252] Prop. 1997/98:7 s. 86
[253] Prop. 2020/21:150 s. 130-131
[254] Prop. 202/21:150 s. 131-132
[255] Springer L. (2005-2021)
[256] Prop. 2020/21:150 s.132

Av 6 kap. 20 a § FB framgår att socialnämnden får, i ett förfarande om vårdnad, boende och umgänge enligt 6 kapitlet i föräldrabalken, höra ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Av förarbetena framgår att det förutsätts att samtal mot föräldrarnas vilja mycket sällan anses bli aktuell i ärenden som rör godkännande av avtal om vårdnad, boende och umgänge. Skälet är att det ofta handlar om föräldrar som i samförstånd och ibland med socialnämndens hjälp frivilligt har träffat en överenskommelse och behovet av att i dessa fall tvinga fram ett hörande av barnet bedöms vara begränsat.[257] Även om barnet får höras utan vårdnadshavares samtycke och närvaro ska nämnden i första hand söka samförstånd kring hur barnets rätt till delaktighet ska tillgodoses och att det sker på ett för barnet bra sätt. Ett samtal med ett barn mot vårdnadshavarens vilja ska därför föregås av noggranna överväganden både i fråga om huruvida barnets ska höras och hur det praktiskt ska gå till. Att barnet får höras utan vårdnadshavarens närvaro innebär inte att samtalet måste genomföras på det sättet. Utredaren behöver vara lyhörd för både vårdnadshavarens och barnets synpunkter.[258]

Av Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds (MFoF) allmänna råd HSLF-FS 2017:51 framgår att utredaren bör, om det inte är olämpligt, samtala med barnet dels för att med utgångspunkt i barnets egna behov och rättigheter ge information och låta barnet berätta om sin situation, dels för att ge barnet möjlighet att förmedla sin inställning.[259] Ett barn som har kontakt med socialtjänsten har alltså rätt att utifrån sin ålder och mognad få relevant information, bli delaktig i det som planeras och har med hans eller hennes situation att göra.[260] Det innebär att ett barn som vill, ska få information och möjlighet att uttrycka sin åsikt. Barnet får för den skull inte pressas på åsikter eller sättas i svåra valsituationer.

Om det inte är möjligt att tala direkt med barnet bör utredaren bilda sig en uppfattning om barnets inställning genom samtalet med föräldrarna.[261] Skulle det komma fram att barnet motsätter sig den lösning som föräldrarna kommit överens om, är det ett skäl att närmare undersöka om överenskommelsen verkligen är till barnets bästa.[262]

Avtalet

Det finns inga formella krav på hur ett avtal om vårdnad, boende och umgänge ska utformas för att det ska kunna godkännas. Men det är viktigt att avtalet utformas på ett sätt som gör att det är verkställbart. På avtalet anges barnets och föräldrarnas personnummer och adress, vilken nämnd som godkänt avtalet samt beslutsdatum. Separata avtal bör upprättas för de olika områdena vårdnad, boende och umgänge. För varje barn i en syskonskara bör separata avtal upprättas.[263] När avtalet godkänts får föräldrarna var sin bestyrkt kopia av avtalet. Originalet sparas i personakten.

Giltighet

Avtalet gäller från den dag det godkänns av nämnden eller den som delegerats uppgiften. Det innebär att fram till dess att avtalet godkänts kan föräldrarna ändra sig och nämnden har inget avtal att godkänna.[264]

Nytt avtal ersätter ett tidigare

Ett godkänt avtal kan ändras genom ett nytt avtal som godkänns av nämnden eller genom ett domstolsavgörande.[265] Genom ett godkänt avtal upphör en tidigare dom eller ett tidigare avtal om samma fråga att gälla, såvida inte det nya avtalet endast delvis ska ersätta eller komplettera det tidigare avtalet.

---

[257] Prop. 2020/21:150 s. 151
[258] Prop. 2020/21:150 s. 151
[259] HSLF-FS 2017:51
[260] Prop. 2006/07:129 s. 38-40
[261] HSLF-FS 2017:51
[262] HSLF-FS 2017:51
[263] HSLF-FS 2017:51
[264] JO beslut 17 april 2009, dnr 926-2008
[265] Prop. 1997/98:7 s. 87

Avtal under pågående domstolsprocess

Lagen besvarar inte uttryckligen frågan huruvida ett avtal om vårdnad som ingås under rättegången hindrar att vårdnadsfrågan prövas av domstolen i det pågående målet. Frågan har varit föremål för prövning i Högsta domstolen.[266] Vårdnadsmål är indispositiva. Det innebär att domstolen har ett ansvar för utgången av ett sådant mål. För det fall en av parterna förklarar sig ovillig att stå fast vid ett träffat avtal måste det därför ankomma på domstolen att ta ställning till vårdnadsfrågan. Avtalet kan därför inte vara bindande i målet på samma sätt som en deldom. Inget hindrar en part som har ingått ett avtal om vårdnad från att väcka talan om ändring i vårdnaden. Om frågan uppkommer i ett pågående mål medför det normalt såväl fördröjning som fördyring om frågan inte skulle kunna prövas förrän efter att talan har väckts i ett nytt mål. Slutsatsen är att ett godkänt avtal om vårdnad som har ingåtts under ett pågående mål inte hindrar ett domstolsavgörande om samma sak i målet. Det kan tilläggas att detta gäller även beträffande avtal om boende och umgänge och utan hinder av att målet i den del som avtalet avser har skrivits av.[267]

Tidsbegränsade avtal

Det finns inget hinder mot att avtalet begränsas i tiden. Avtalet kan vara tidsbegränsat i avvaktan på ett slutligt avtal eller till dess frågan avgjorts i domstol. Ett tidsbegränsat avtal kan också ges utrymme för att pröva hur en överenskommelse fungerar. Om ett tidsbegränsat avtal inte ersätts av ett nytt avtal eller en dom så följer av allmänna rättsprinciper att förhållandena återgår till det som gällde före avtalets tillkomst. För att inga tveksamheter ska uppstå bör det framgå vad som gäller när avtalet upphör att gälla. När det gäller vårdnaden om barnet torde – av hänsyn till barnet – tidsbegränsade avtal i regel inte godkännas.[268]

Avtal om växelvist boende

I ett avtal om växelvist boende bör det klart framgå hur barnets boende ska fördelas mellan föräldrarna samt vid vilken tidpunkt, på vilken plats och av vem barnet ska hämtas och lämnas.[269] Det innebär att barnets växelvisa boende hos föräldrarna under lov och semestrar också tydligt behöver framgå av avtalet. Riktpunkten ska vara att avtalet ska vara så noggrant utformat att avtalet kan verkställas.[270] Vid utredarens bedömning av om ett avtal om växelvist boende är till barnets bästa bör hänsyn särskilt tas till barnets behov av kontinuitet i förskola eller skola, kamratkontakter och fritidsaktiviteter m.m.[271] Växelvist boende ställer krav på att föräldrarnas samarbetsförmåga är särskilt god. Barnets egen inställning har givetvis också stor betydelse vid bedömningen av om ett avtal ska kunna godkännas. Om en överenskommelse framstår som tvivelaktig kan det finnas anledning att kräva in ytterligare underlag för att kunna bedöma vad som är bäst för barnet.[272]

Avtal om umgänge

För att nämnden ska godkänna ett avtal om umgänge krävs att avtalet är klart och tydligt utformat. Risken är annars att avtalet inte kan verkställas.[273] I ett avtal om umgänge bör det klart framgå när umgänget ska äga rum. Det bör även framgå vid vilken tidpunkt, på vilken plats och av vem barnet ska hämtas och lämnas.[274]

---

[266] NJA 2012 s. 933, JO 2001/02 s. 275
[267] NJA 2012 s. 933
[268] Prop. 1997/98:7 s. 109, HSLF-FS 2017:51
[269] HSLF-FS 2017:51
[270] Jfr Prop. 1997/98:7 s. 112 f.
[271] HSLF-FS 2017:51
[272] Prop. 2005/06:99 s. 53
[273] Prop. 1997/98:7 s. 86
[274] HSLF-FS 2017:51, jfr 6 kap. 15 § FB

Av 6 kap. 15 § första stycket FB framgår att barnet och föräldern kan ha annan kontakt med varandra än att träffas. I ett avtal om umgänge kan också regleras att barnet och föräldern ska ha kontakt på annat sätt än genom att träffa varandra, till exempel genom brev eller telefon.[275] Det kan bli aktuellt i situationer där något vanligt umgänge inte i någon egentlig utsträckning kan bli aktuellt. Sådana situationer kan vara när föräldern bor långt ifrån barnet eller när en förälders rörelsefrihet är begränsad.[276] Andra exempel är när en förälder till följd av sjukdom eller funktionsnedsättning inte kan träffa barnet. Det kan också vara ett sätt att återuppta en personlig kontakt som under en längre tid varit bruten eller bristfällig. Avtalet kan således reglera hur barnet och föräldern genom brev, telefon, e-post, sms och andra digitala former ska ha kontakt med varandra. Ett sådant avtal ska godkännas av nämnden om det bedöms vara till barnets bästa (6 kap. 15 a § tredje stycket FB). Ett umgängesavtal kan innehålla villkor av olika slag, till exempel att umgänget bara får ske i närvaro av en kontaktperson.[277] Även sådana villkor kräver socialnämndens godkännande.[278]

Föräldrar kan inte avtala om umgänget om vårdnaden är anförtrodd åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Föräldrarna kan inte heller träffa avtal med bindande verkan om barnets umgänge med andra närstående.

Resekostnad

Krav på nämndens godkännande gäller inte för eventuella ekonomiska uppgörelser, till exempel fördelning av resekostnaderna i samband med umgänge. Detta är en fråga som föräldrarna själva får besluta om. Nämnden kan dock bistå föräldrarna vid beräkningen av resekostnader men föräldrarnas överenskommelse ska inte godkännas av nämnden.[279]

Socialnämndens uppgiftsskyldighet

När socialnämnden har godkänt ett avtal om vårdnad ska enligt 6 kap. 17 b § FB ett meddelande om avtalets innehåll sändas samma dag till Skatteverket, Centrala studiestödsnämnden (om avtalet gäller ett barn som har fyllt 15 år) och Försäkringskassan. Uppgiftsskyldigheten omfattar endast godkända avtal om vårdnad, inte avtal om boende och umgänge. Skyldigheten omfattar även interimistiska (tidsbegränsade) avtal om vårdnad.

Dokumentation och förvaring

De utredningar som ligger till grund för beslut om att godkänna eller inte godkänna ett avtal om vårdnad, boende och umgänge görs med stöd av 11 kap. 1 § SoL. Allmänt gäller att en utredning ska inledas utan dröjsmål. Ett ärende ska handläggas så enkelt, snabbt och kostnadseffektivt som möjligt utan att rättssäkerheten eftersätts (9 § förvaltningslagen (2017:900) FL. Utredningsmaterialet ska tas om hand på ett betryggande sätt så att inte obehöriga får tillgång till det, vilket följer av 11 kap. 5 § andra stycket SoL. Dokumentationen ska innehålla beslut och åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse (11 kap. 5 § SoL). Ärenden som rör godkännande eller inte godkännande av avtal om vårdnad, boende och umgänge förvaras i en personakt som läggs upp för varje barn som berörs. Avtal som godkänts av nämnden får inte gallras förrän barnet fyller 18 år (12 kap. 2 § andra stycket SoL).

---

[275] HSLF-FS 2017:51, prop. 2005/06:99 s. 55
[276] Prop. 2005/06:99 s. 55
[277] En förutsättning för att umgänge ska kunna ske med kontaktperson är att socialnämnden beviljar insatsen.
[278] Prop. 1997/98:7 s. 117
[279] Se även Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd. Samarbetssamtalsutbildning (2022). www.mfof.se Kunskapsdokument Beräkning av resekostnader

Uppföljning

Socialnämnden har ett uppföljningsansvar. Av 5 kap. 1 § 9. SoL framgår att socialnämnden ska tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge avgjorts. Det innebär att socialnämnden har ett särskilt ansvar att vid behov erbjuda råd, stöd och annat bistånd till familjer som behöver det. Det gäller även i de ärenden föräldrar kommit överens. Och det gäller såväl vuxna som barn. Socialnämnden bör föreslå att en tid för samtal skrivs in i avtalet för uppföljning av att föräldrarnas avtal om vårdnad, boende och umgänge fungerar och är till barnets bästa eller om någon förändring behövs.[280] Utredaren bör även erbjuda barnet ett uppföljningssamtal, om det inte är olämpligt.[281]

[280] HSLF-FS 2017:51
[281] HSLF-FS 2017:51

5.4 Vad en domstolsprocess kan åstadkomma

Avsnittets innehåll

Avsnittet innehåller information om processen i domstol. Avsikten är att den som håller i ett informationssamtal ska kunna ge föräldrar information om hela domstolsprocessen samt den process som äger rum hos socialnämnden då rätten inhämtar upplysning eller utredning. Till dokumentet finns en bilaga med en skiss över rättsprocessen, en skriftlig beskrivning av domstolsprocessen som riktar sig till föräldrarna samt domstolsverkets film om en vårdnadstvist.

Domstolens behörighet

Om föräldrarna inte kan enas om barnets vårdnad, boende eller umgänge kan de vända sig till domstolen för ett avgörande. Frågorna tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist (6 kap. 17 § första stycket föräldrabalken, FB). Om det inte finns någon behörig domstol tas målet upp av Stockholms tingsrätt (6 kap. 17 § tredje stycket FB).

Om det förekommer skyddade personuppgifter i ett mål eller ett ärende, det vill säga om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet har sin hemvist, får frågor om vårdnad, boende eller umgänge tas upp även av rätten i den ort där någon av föräldrarna har sin hemvist (jfr 6 kap. 17 § andra stycket FB).

Om även föräldrarna har skyddade personuppgifter får också Stockholms tingsrätt ta upp frågan. Detsamma gäller om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra barnets och en förälders hemvist om den andra föräldern saknar hemvist i landet (jfr 6 kap. 17 § andra stycket FB).

Även om bestämmelserna anger ytterligare behöriga forum utesluter det inte att ett ordinarie forum väljs. Bestämmelserna är alltså fakultativa på så sätt att en förälder, trots att det kan antas att sekretess gäller för aktuella personuppgifter, kan välja att lämna in en ansökan vid rätten i den ort där barnet har sin hemvist, om föräldern känner till denna. På motsvarande sätt

är det, när båda föräldrarna har skyddade personuppgifter, möjligt för en part att vända sig till tingsrätten i den ort där någon av dem har hemvist, i stället för att använda sig av Stockholms tingsrätt.

I likhet med den grundläggande regleringen i första stycket är bestämmelserna dispositiva. Domstolen ska alltså pröva sin behörighet endast efter invändning från svaranden eller när svaranden har uteblivit från ett sammanträde eller underlåtit att ge in ett svaromål.[282]

Stämningsansökan

Genom stämningsansökan inleds processen i domstol. Av 42 kap. 1 § rättegångsbalken, RB framgår att den som vill inleda en rättegång ska skriftligen ansöka om stämning hos rätten. Stämningsansökan är en handling som i korthet innehåller vad en part/förälder önskar att domstolen ska döma i den uppkomna tvisten. Den som skickar in ansökan om stämning och begär att domstolen ska döma på ett särskilt sätt kallas för käranden. Den som stämningsansökan riktas mot, alltså den andra parten/föräldern i målet, kallas för svaranden.

---

[282] Prop. 2020/21:150 s. 142 f

Av 42 kap 2 § 1-4 punkterna RB framgår vad en ansökan om stämning ska innehålla. Av ansökan ska ett bestämt yrkande framgå, det vill säga vad vill föräldern ha avgjort av domstolen, en redogörelse för de omständigheter som åberopas som grund för detta yrkande, uppgifter om de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis samt uppgifter om sådana omständigheter som gör rätten behörig (se även 33 kap. 1 § RB). Om målet kan tas upp till prövning utfärdar domstolen stämning och svaranden får möjlighet att besvara käromålet (jfr 42 kap. 5 § RB).

Muntlig förberedelse

Om stämning har utfärdats ska förberedelse äga rum (42 kap. 6 § första stycket RB). Under förberedelsen deltar en domare och en notarie/protokollförare. Förberedelsen kan ske skriftligt och/eller muntligt (42 kap 9 § RB). Under förberedelsen av ett tvistemål brukar tingsrätten kalla föräldrarna till ett möte, det vill säga en muntlig förberedelse. Syftet med den muntliga förberedelsen är att alla inblandande ska få klart för sig vad tvisten handlar om och vilka ståndpunkter parterna har. Under förberedelsen går domaren tillsammans med föräldrarna och deras eventuella ombud igenom föräldrarnas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som föräldrarna vill lägga till grund för sin talan. Vidare undersöks vad parterna inte är överens om och vilka bevis de vill lägga fram samt om det är möjligt för föräldrarna att nå en samförståndslösning. Domaren tar också ställning till om det behövs ytterligare upplysningar eller utredning för att avgöra målet (42 kap. 6 § andra stycket 1-5 punkten RB).

Samförståndslösningar vid domstol

Av 42 kap. 17 § första stycket RB framgår att rätten ska, om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter, verka för att parterna når en samförståndslösning. Det innebär att om föräldrarna inte lyckats komma överens inom ramen för samarbetssamtal eller medling har domstolen ett ansvar för att klarlägga om det finns förutsättningar för någon annan form av samförståndslösning. Det är nästan alltid bäst om det går att nå en samförståndslösning eftersom det normalt inte främjar barnet att det finns en konflikt mellan föräldrarna. Om en samförståndslösning nås är förutsättningarna för att den ska hålla på sikt betydligt större än om föräldrarna överlåter beslutsfrågan till någon annan. Domstolen ska därför verka för att parterna når en samförståndslösning när det kan antas vara bäst för barnet.[283] När det gäller samförståndslösningar inom ramen för vårdnad, boende och umgängesfrågor gör rätten alltid en prövning av om överenskommelsen är till barnets bästa, innan beslut fattas (6 kap. 2 a § FB).

Domstolens beslut om yttrande m.m.

Under förberedelsen kan rätten besluta om samarbetssamtal (6 Kap. 18 § FB) eller medling (6 Kap. 18 a § FB) om det finns förutsättningar för att föräldrarna ska kunna hitta en gemensam lösning för barnet. Rätten kan också om ett interimistiskt beslut är aktuellt inhämta upplysningar från socialnämnden (6 kap. 20 § andra stycket FB) eller inhämta en utredning (6 kap. 19 § tredje stycket FB).

Beslut om samarbetssamtal

Samarbetssamtal kan begäras av föräldrar själva men rätten kan också uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetssamtal (6 kap. 18 § FB).

Domstolen kan, om det är motiverat, besluta om samarbetssamtal. En förutsättning för att domstolen ska kunna initiera samarbetssamtal är att föräldrarna inte motsätter sig samtal. Föräldrarna behöver inte samtycka – det räcker med att de inte är emot. Rättens beslut om samarbetssamtal kan enbart innehålla ett förordnande om samarbetssamtal. Det kan inte innehålla något direktiv om inriktningen av samtalet eftersom det saknas en uttrycklig regel som ger domstolen möjlighet att ge riktlinjer för samtalen.[284] JO har mot bakgrund av det uttalat att det ligger

[283] Prop. 2005/06:99 s. 62-63
[284] Sjösten M. (2020)

närmast till hands att dra den slutsatsen att lagstiftaren inte avsett att domstolen ska kunna styra inriktningen på samtalen.[285] Det finns även goda sakskäl mot att domstolen lämnar sådana direktiv. Sannolikheten för att samtalen leder till det önskade resultatet är antagligen större om samtalen är förutsättningslösa.

När domstolen förordnar om samarbetssamtal, eller när samtal redan inletts mellan parterna, kan beslutet förenas med att målet ska vila under viss tid (6 kap. 18 § tredje stycket FB). För att samtalen inte ska bli för utdragna i tiden, och därmed fördröja målets fortsatta handläggning, ska domstolen vid vilandeförklaringen bestämma en tid när målet ska tas upp på nytt. I regel bör inte ett mål förklaras vilande längre än tre till fyra månader. Om samtalen inte är slutförda när tiden gått ut, och fortsatta samtal kan antas vara till nytta, kan domstolen dock förlänga tidsfristen.[286]

Socialnämndens ansvar

Kommunen är skyldig att se till att samtal kommer till stånd när domstolen beslutat om det. Men föräldrarna är inte skyldiga att delta.

Beslut om medling

Medlarens utbildning

Rätten kan också uppdra åt en medlare att försöka få föräldrarna att nå en samförståndslösning som är förenlig med barnets bästa. Medlaren ska ha relevant utbildning och yrkeserfarenhet och vara lämplig för uppdraget (6 kap 18 a § första stycket FB). Detta innebär att medlaren måste ha god kunskap om barn, om familjerättslig lagstiftning och erfarenhet av tvister som rör barn. En medlare ska ha kunskap i att prata med barn och kunskap om hur våld och övergrepp inom familjen påverkar familjemedlemmarna. Normalt sett innebär det att medlare är familjerättssekreterare, advokater, beteendevetare, psykologer eller i vissa fall domare.[287]

Vad innebär medling

Att arbeta med familjemedling innebär att man i kontakt med föräldrarna hjälper dem att hitta konstruktiva överenskommelser runt de gemensamma barnen. Medlaren väljer lämpligt arbetssätt för att nå en samförståndslösning. Samtidigt har den som är berörd av föräldrarnas överenskommelse, dvs barnet, rätt att göra sin röst hörd inför viktiga beslut som berör barnet.

Det framgår av 6 kap. 2 b § FB att även en medlare ska se till att barnets rätt att komma till tals och rätt till information uppfylls inom medlingsförfarandet.

Rätten kan lämna närmare anvisningar till medlaren om vad som ska iakttas när uppdraget utförs (6 kap. 18 a § första stycket FB). Rätten beslutar om tid för uppdraget, normalt fyra veckor men tiden kan förlängas om det finns förutsättning för att nå en samförståndslösning (6 kap. 18 a § andra stycket FB). Efter slutfört uppdrag lämnas en medlingsrapport till rätten om resultat av medlingen.

---

[285] JO 1995/96 s. 74
[286] Prop. 1990/91:8 s. 29 f. och s. 64 f.
[287] Prop 2020/21:150 s. 79

Beslut att bereda socialnämnden tillfälle att lämna upplysningar

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge, ska den ge socialnämnden tillfälle att lämna upplysningar. Bestämmelserna gäller både när föräldrarna är oeniga och när de är överens. Möjligheten att lämna upplysningar enligt 6 kap. 19 § andra stycket FB är avsedd som ett skydd för barnet, och avsikten är att socialnämnden ska reagera om föräldrarnas överenskommelse inte framstår som förenlig med barnets bästa. Nämnden ansvarar för att uppgiften tilldelas en handläggare och för att upplysningarna lämnas till rätten när dessa kan påverka rättens bedömning.

Socialnämndens ansvar

När socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar, bör uppgifter om barnet och föräldrarna alltid hämtas in från socialtjänstens register.[288] Om socialnämnden har upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna dessa till domstolen (6 kap. 19 § andra stycket FB). Domstolen avgör om det är tillräckligt att socialnämnden fått tillfälle att lämna upplysningar eller om ytterligare utredning är nödvändig.

Beslut att inhämta upplysningar inför ett interimistiskt beslut

Innan rätten beslutar om vårdnad, boende eller umgänge för tiden intill dess att frågan slutligen har avgjorts genom dom eller beslut som vunnit laga kraft eller genom att föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av nämnden, kan rätten inhämta upplysningar (så kallade snabbupplysningar) från nämnden (6 kap 20 § första och andra styckena FB).

Domstolen kan inhämta upplysningar från socialnämnden innan ett interimistiskt (tillfälligt) förordnande meddelas men är inte skyldig att göra det. En begäran om sådana upplysningar sker vanligen när frågorna om vårdnad m.m. är tvistiga, för att säkerställa att domstolen får tillgång till den information som kan vara av betydelse för beslutet. Något ytterligare beslutsunderlag har domstolen oftast inte tillgång till.[289] Innan domstolen meddelar ett interimistiskt beslut ska dock motparten få tillfälle att yttra sig (6 kap. 20 § andra stycket FB).

Domstolen får således fatta interimistiska beslut i mål om vårdnad, boende eller umgänge om det behövs. Eftersom det interimistiska beslutet gäller en relativt begränsad tidsperiod, och när som helst kan ändras, torde det många gånger vara motiverat att inte lösa upp den gemensamma vårdnaden interimistiskt, utan att i stället begränsa det interimistiska beslutet till vem av föräldrarna barnet ska bo tillsammans med.[290]

Ett interimistiskt yrkande ska handläggas skyndsamt av domstolen. Det kan vara nödvändigt att domstolen beslutar interimistiskt i ett ärende för att barnet inte ska fara illa i avvaktan på dom. Det kan exempelvis vara aktuellt om det framkommit uppgifter om våld, andra övergrepp eller, om det finns risk för att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar. Det kan också vara aktuellt när föräldrarna bor långt ifrån varandra och frågor om exempelvis barnets skolgång behöver lösas.[291] Det är domstolen som avgör om det interimistiska beslutet ska gälla vårdnaden eller endast vem barnet ska bo tillsammans med.[292] Det interimistiska beslutet kan även gälla barnets umgänge med en förälder. Interimistiska beslut ska, liksom övriga beslut, fattas utifrån vad som är bäst för barnet och domstolen ska ta hänsyn till barnets åsikter med beaktande av barnets ålder och mognad (6 kap. 2 b § FB).

---

[288] HSLF-FS 2017:51
[289] Prop. 2005/06:99 s. 65
[290] Prop. 1997/98:7 s. 124 f
[291] Prop. 2005/06:99 s. 65-66, se även JO 1986/87 s. 65
[292] Prop. 1990/91:8 s. 46 f och 67 f och prop.1997/98:7 s. 124

Ett interimistiskt beslut får när som helst ändras av rätten eller genom ett avtal mellan föräldrarna som godkänts av socialnämnden. Även avtal kan göras interimistiska, och utformas så att de gäller till dess att frågan avgörs slutligt. Detta anges inte uttryckligen i lagen, men det framgår av att avtalsmöjligheten inte är begränsad till avtal som ska gälla slutligt, se 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § tredje stycket FB.[293]

För att det ska vara möjligt för domstolen att meddela ett interimistiskt beslut krävs att det finns ett huvudyrkande i målet. Målet måste alltså innehålla ett yrkande om vårdnad för att domstolen ska kunna förordna interimistiskt om vårdnaden.[294] Tingsrättens interimistiska beslut får överklagas till hovrätten vars beslut i frågan inte får överklagas (20 kap. 12 § tredje stycket FB). För att målet ska tas upp till prövning krävs att hovrätten meddelar prövningstillstånd.

Socialnämndens ansvar

Den socialnämnd som erhållit rättens begäran om upplysningar ansvarar för uppgiften. Även i detta fall ansvarar nämnden för att uppgiften tilldelas en handläggare, för att upplysningarna genomförs och lämnas till rätten i enlighet med domstolens begäran samt för att det finns resurser för att genomföra uppgiften.

Bor barnet och båda föräldrarna i samma kommun är det i allmänhet socialnämnden i den kommunen som får i uppdrag att lämna upplysningar. Om föräldrarna bor i olika kommuner kan domstolen ge uppdraget till den kommun där barnet är folkbokfört eller till båda kommunerna. Om det inte framgår av rättens beslut vilka upplysningar rätten önskar från respektive kommun kan frågan behöva klarläggas med rätten. Kommunerna kan också behöva samråda med varandra kring handläggningen av ärendet. (Se även avsnittet om sekretessregler.)

Det kan ibland gå lång tid från domstolens interimistiska beslut om vårdnad, boende och umgänge till dess att frågan slutligt avgörs av domstolen. Ofta överensstämmer domstolens slutliga ställningstagande med det interimistiska beslutet. Det är därför angeläget att även domstolens interimistiska bedömning grundas på ett så fylligt underlag som möjligt. Det interimistiska beslutet kan få en styrande inverkan på det slutliga avgörandet eftersom domstolen många gånger är försiktig med att flytta barnet från den invanda miljön eller förändra en ordning som fungerar. När socialnämnden ska lämna upplysningar är det dock inte meningen att nämndens rapport ska vara omfattande. Tanken är exempelvis inte att lika många personer ska höras som vid en sedvanlig vårdnadsutredning.[295] Oftast är det tillräckligt om utredaren, efter kontroll av myndighetens register, hör föräldrarna och barnet, om det inte bedöms vara olämpligt (6 kap. 20 § andra stycket FB).[296]

Om rätten vill ha upplysningar inför ett interimistiskt beslut, bör den som handlägger ärendet alltid inhämta uppgifter från socialtjänstens register om barnet, föräldrarna och föräldrarnas nya partner. Vidare bör handläggaren överväga om det finns skäl att hämta in uppgifter från Rikspolisstyrelsens belastnings- och misstankeregister.[297]

Samtal med föräldrarna

Av MFoFs allmänna råd framgår att handläggaren i regel bör ha ett samtal med var och en av föräldrarna och att samtalet bör handla om:

- barnets situation,
- barnets relation till vardera föräldern, syskon och respektive förälders partner,
- föräldrarnas möjligheter att samarbeta, och
- vilka möjliga lösningar föräldrarna ser med utgångspunkt i barnets behov.[298]

---

[293] Prop. 1997/98:7 s. 125
[294] RH 1991:71
[295] Prop. 1981/82:168 s. 55 f.
[296] Prop. 1981/82:168 s. 55 f och s. 80 se även prop. 2005/06:99 s. 65
[297] Se även Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (HSLF-FS 2017:51)
[298] HSLF-FS 2017:51

Handläggaren bör i samtalen med föräldrarna ta reda på om barnet eller någon annan i familjen har utsatts för våld eller andra övergrepp eller om barnet olovligen har förts bort, hållits kvar eller på något annat sätt farit illa. Handläggaren bör också ta reda på om det har förekommit hot, missbruk, psykisk ohälsa eller andra problem i familjen och hur barnet i så fall har upplevt detta. I samtalet med föräldrarna bör också tas upp om det föreligger risk för att barnet kan fara illa.[299] Många gånger är det antagligen mest lämpligt att föra samtalet genom ett möte med var och en av föräldrarna eller med föräldrarna tillsammans. Om det inte är möjligt är ett alternativ att föra samtalet per telefon. I upplysningarna till rätten beskrivs hur samtalen ägt rum.

Om det kommer fram något som ger utredaren anledning att anta att någon av föräldrarna brister i omsorgen om barnet, behöver utredningen ibland utvidgas, till exempel genom ytterligare samtal med föräldrarna eller referenspersoner.

I samtalet med föräldrarna bör handläggaren ta reda på barnets nuvarande situation. Det kan till exempel handla om barnets boende och umgänge med den andra föräldern. Hur har föräldrarnas oenighet påverkat barnet? Vilken relation har barnet till föräldrar, syskon, övrig släkt och andra personer i barnets omgivning? Var någonstans har barnet sin förskola eller skola och förhållandena där? Om barnet har en funktionsnedsättning är det något särskilt föräldrarna behöver ta hänsyn till? Vilka är föräldrarnas möjligheter att samarbeta med varandra och samarbetet med andra för barnet viktiga personer? Hur har de tidigare försökt att lösa samarbetsproblemen? Har de prövat samarbetssamtal och vilka erfarenheter har de i så fall av detta? Hur ser de på möjligheten att nå en samförståndslösning? Vilka möjliga lösningar kan föräldrarna se med utgångspunkt i barnets behov?

Kontakten med barnet

Som tidigare sagts är barnets rätt till delaktighet är en grundläggande princip i barnkonventionen och det framgår även av föräldrabalken. De barn som är i stånd att uttrycka egna åsikter har rätt att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Barnet ska beredas möjlighet att antingen höras direkt eller genom en företrädare.[300]

För att barnet ska komma till tals och uttrycka sin åsikt behöver barnet ha fått den information som krävs för att han eller hon ska kunna sätta sig in i frågan och överblicka konsekvenserna. Informationen ska inte begränsas till faktauppgifter utan även beskriva hur uppgifterna som barnet lämnar kommer att användas och vilken betydelse som åsikterna kan få för bedömningen i ärendet. Informationen ska anpassas till barnets ålder och mognad.[301]

Utgångspunkten är att barnet ska höras om det inte är olämpligt. Bedömningen av i vilka fall ett barn ska höras och i vilka fall det av ett eller annat skäl är olämpligt får göras ifrån fall till fall. Rätten för barnet att få framföra sina åsikter får inte sammanblandas med förmågan att kunna tala eller uttrycka sig. Enbart det faktum att det är fråga om ett yngre barn är således inte tillräckligt för att det ska anses olämpligt att höra barnet. Barn ska dock inte utsättas för press att uttala sig men ska inte heller på grund av sin låga ålder fråntas möjligheten att komma till tals.[302] Det ska inte heller anses olämpligt med hänvisning till att barnet har en omfattande funktionsnedsättning. En individuell bedömning behöver göras av varje barns förutsättningar att med rätt stöd komma till tals.

I samtalet med föräldrarna bör utredaren bilda sig en uppfattning om det är lämpligt att även tala med barnet. I bedömningen av om det är lämpligt att tala med barnet bör också ingå att ta reda på om det finns utrymme för att samtala med barnet under godtagbara former och med den försiktighet som krävs.[303] När socialnämnden bedömer att ett samtal med ett barn bör äga rum och barnet har uppnått den ålder och mognad som krävs för att själv bestämma om sin medverkan, är det barnet som råder över frågan om huruvida ett samtal ska hållas. Det innebär att vårdnadshavarens samtycke till samtalet inte krävs och att samtalet till och med kan äga rum mot vårdnadshavarens vilja.[304]

---

[299] HSLF-FS 2017:51
[300] Prop. 2020/21:150 s. 44
[301] Prop. 2020/21:150 s. 46
[302] Prop. 2020/21:150 s. 49
[303] HSLF-FS 2017:51
[304] Prop. 2020/21:150 s. 50-51

Om handläggaren har bedömt att det är lämpligt att tala med barnet, bör han eller hon först tala om varför samtalet förs. Därefter bör handläggaren låta barnet berätta eller på annat sätt åskådliggöra hur han eller hon ser på sin situation samt ge honom eller henne möjlighet att förmedla sin inställning.[305]

Många gånger blir det frågan om ett enda samtal som får en mer informerande och avlastande karaktär för barnet än ett formellt utredande samtal. En del kommuner har olika former av hjälpmedel under samtalet med barnet. Om handläggaren gör bedömningen att det inte är lämpligt att tala med barnet, bör orsaken till detta redovisas för domstolen. I sådana fall kan det ibland vara lämpligt att låta barnet komma till tals genom personer i barnets omgivning som känner barnet väl.[306]

Eftersom barnets vilja av praktiska skäl inte kan utredas och redovisas lika utförligt vid snabbupplysningar som i en fullständig vårdnads- eller umgängesutredning, finns det ingen garanti för att barnet kommer till tals fullt ut inför ett interimistiskt beslut. Ett interimistiskt beslut måste med nödvändighet fattas utan att en fullständig utredning kan göras. Socialnämnden bör dock, så långt det är praktiskt möjligt, vara lyhörd för att barnet kan vilja komma till tals samt i ett yttrande redovisa vad som kommit fram om barnets inställning.[307]

Att lämna upplysningar till rätten

Socialnämnden behöver inte i snabbupplysningarna till domstolen ha någon uppfattning i tvistefrågan, utan det handlar om att bredda underlaget för domstolens bedömning genom att upplysa om sakförhållanden. Om handläggaren gör bedömningen att det inte är lämpligt att ha ett samtal med föräldrarna, bör orsaken till detta redovisas för domstolen.[308]

Om det blir fråga om ett ställningstagande är det nämnden som ska yttra sig – inte den enskilda tjänstemannen. Av 10 kap. 5 § SoL framgår när ett ärende kan delegeras till en tjänsteman. Om handläggaren vid inhämtandet av upplysningar gör den bedömningen att det utifrån barnets bästa är viktigt att förmedla ett förslag till beslut, är det således nämnden som beslutar om och vilket förslag till beslut som ska lämnas till rätten. I vissa fall kan det vara lämpligt att redovisa en viss uppfattning i ärendet. Det gäller till exempel om en lösning kan vara direkt olämplig för barnet. Nämnden är i dessa situationer inte endast oförhindrad att ge uttryck för sin egen uppfattning till domstolen utan har även en skyldighet att göra det (6 kap. 19 § FB).

Många gånger uppkommer frågan om nämnden som svar på domstolens begäran om upplysningar enligt 6 kap. 19 § andra stycket FB kan ge in en tidigare barnavårdsutredning, det vill säga en utredning enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL.

JO har i uttalande angett följande: En barnavårdsutredning ligger till grund för bedömningen om det är påkallat med en åtgärd från socialnämndens sida. Det är inte ovanligt att en utredning innehåller känsliga uppgifter om andra personer än föräldrarna. Sådana uppgifter kan vara relevanta när det gäller att bedöma ett barns behov av stöd från socialtjänsten men har inte alltid samma betydelse när det gäller att ta ställning till vem av föräldrarna som ska ha vårdnaden om barnet. Det är därför påkallat med en viss försiktighet om nämnden, som svar på ett yttrande eller upplysningar, ger in en barnavårdsutredning till domstolen. JO går dock inte så långt att förfarandet behöver anses som helt uteslutet. I vissa fall kan det vara ändamålsenligt att nämnden såsom upplysningar ger in en utredning som nämnden tidigare utfört beträffande barnet. Om nämnden väljer att besvara en begäran från domstolen på det sättet är det angeläget att nämnden kontrollerar att utredningen inte innehåller i sammanhanget ovidkommande uppgifter, inte minst om de är känsliga för någon utomstående.[309]

---

[305] HSLF-FS 2017:51
[306] HSLF-FS 2017:51
[307] Prop. 1994/95:224 s. 36 f.
[308] HSLF-FS 2017:51
[309] JO 2007/08 s. 285

Kommunicering innan upplysningarna överlämnas till domstol

JO har i ett uttalande angett att om det i upplysningarna redovisas ett förslag till lösning av tvisten, bör parterna som regel få information om upplysningarna innan de ges in till tingsrätten. Upplysningarna är dock i allmänhet mindre ingående än vårdnads-, boende- eller umgängesutredningar och brukar inte heller ha karaktären av klara ställningstaganden. Om upplysningarna inte innehåller något ställningstagande får det enligt JO avgöras från fall till fall bedömas om kommunikation bör ske med parterna. Även tidsaspekten bör enligt JO beaktas.[310]

Som exempel på fall där nämnden särskilt bör överväga om upplysningarna ska kommuniceras är, enligt JO, när upplysningarna innehåller grannars, daghemspersonals eller andra utomståendes redogörelser för händelser eller iakttagelser med personliga omdömen. Däremot behöver man inte kommunicera yttrandet om det exempelvis endast återger uppgifter som redan är kända för parterna, och som har hämtats från myndigheters register eller andra handlingar.[311]

Upplysningarna bör således kommuniceras med parterna om de innehåller ett ställningstagande i sakfrågan eller personliga omdömen från andra än parterna.

Sekretessbestämmelser

Av 8 kap. 1 § OSL följer att en uppgift för vilken sekretess gäller enligt OSL inte får röjas för enskilda eller för andra myndigheter om inte annat anges i OSL eller lag eller förordning som denna lag hänvisar till. Som exempel på regler som innebär att uppgift hos en myndighet får lämnas till en annan myndighet, kan nämnas en socialnämnds skyldighet att på begäran lämna ut vissa uppgifter till en annan socialnämnd i samband med att nämnden ska lämna upplysningar om vårdnad, boende eller umgänge (6 kap. 20 b § FB). Sekretess hindrar inte att en uppgift lämnas till en annan myndighet, om uppgiftsskyldigheten följer av lag eller förordning (10 kap. 28 § första stycket OSL). Sekretessen hindrar således inte att nämnden lämnar upplysningar till rätten.

Beslut att inhämta utredning

Domstolen avgör om det är tillräckligt att socialnämnden får tillfälle att lämna upplysningar eller om ytterligare utredning är nödvändig. Om så är fallet får domstolen uppdra åt socialnämnden eller åt något annat organ att utse någon att verkställa en utredning (6 kap. 19 § tredje stycket FB). Vårdnads-boende- och umgängesutredningar ska inte inhämtas slentrianmässigt. Sådana utredningar bör göras endast när det fordras ytterligare uppgifter och endast när det är nödvändigt för att tvisten ska kunna avgöras.

När domstolen beslutar om en utredning får den även fastställa riktlinjer för utredningen samt bestämma när den ska vara slutförd. Tiden för utredningens slutförande får inte vara mer än fyra månader (6 kap. 19 § tredje stycket FB). Huruvida det finns anledning att från domstolens sida lägga fast vissa ramar för utredningen får bedömas från fall till fall. Det kan till exempel redan från början stå klart att utredningen kan göras mer begränsad än vanligt och inriktas på vissa förhållanden eller, omvänt, att det är nödvändigt att utvidga utredningen genom att hämta in upplysningar från viss expertis.[312] Domstolen avgör självständigt vilket värde utredningen ska tillmätas vid bedömningen och domstolen kan också vid behov begära att den ska kompletteras.[313] Om någon av föräldrarna anser att det finns fel eller brister i utredningen har de möjlighet att påpeka detta för domstolen eftersom domstolen innan den fattar ett beslut skickar utredningen för kännedom till föräldrarna.

---

[310] JO 1995/96 s. 309
[311] JO 1996/97 s. 297
[312] Prop.1990/91:8 s. 66
[313] JO 2000/01 s. 285

Socialnämndens ansvar

Socialnämnden är huvudman för utredningen. Nämnden ansvarar för att uppgiften tilldelas en tjänsteman, för att utredningen genomförs i enlighet med domstolens begäran samt för att det finns resurser för att genomföra den. JO har uttalat att nämndens val av utredare ska komma till uttryck i ett beslut, där det tydligt ska framgå vem som utses till utredare, när beslutet har fattats och vem som har fattat beslutet.[314] Den handläggare som socialnämnden utser som utredare ska själv svara för utredningen och sända den direkt till domstolen.

När barnet och båda föräldrarna bor i samma kommun är det socialnämnden i den kommun som får i uppdrag att utse någon att verkställa utredningen. Om föräldrarna bor i olika kommuner ger domstolen vanligtvis uppdraget att utse en utredare åt socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört. I vissa fall kan domstolen dock ge uppdraget åt två socialnämnder.

Av förarbetena framgår att domstolen normalt bör vända sig till socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört. Om någon av föräldrarna är bosatt i en annan kommun, kan det vara lämpligt att domstolen kontaktar även socialnämnden i den kommunen. En annan möjlighet är att socialnämnden i barnets hemkommun inom ramen för sin utredning tar kontakt med den andra socialnämnden. Denna samordningsfråga bör domstolen lösa från fall till fall på det sätt som bäst kan antas tillgodose intresset av att utredningsfrågan blir allsidigt belyst. Det bör exempelvis undvikas att två skilda socialnämnder utan föregående samråd avger yttrande om var sin förälders lämplighet.[315]

Utredare som hållit i samarbetssamtal

Samarbetssamtal kan hållas med såväl socialtjänstsekretess som familjerådgivningssekretess.[316] (Se kapitlet Samarbetssamtal.) Om samarbetssamtal hållits med familjerådgivningssekretess kan sådant som framkommit i samarbetssamtalen inte tas med i en utredning utan föräldrarnas godkännande. I regel innebär det att en handläggare som har hållit i samarbetssamtal med föräldrarna inte kan göra utredningen, såvida inte föräldrarna samtycker till det. JO har uttalat att samtalsledarna inte bör göra en efterföljande utredning i samma ärende, oavsett om samtalet hållits med familjerådgivningssekretess eller med socialtjänstsekretess. JO anser att det bör råda vattentäta skott mellan samarbetssamtal och utredning. Föräldrar som riskerar att uppgifter som de lämnat under samarbetssamtal används i en eventuell kommande utredning kan komma att inta en avvaktande hållning gentemot samtalsledaren. Det finns också en risk att en förälder anpassar sin hållning i saken till vad som uppfattas som bäst, med hänsyn till att samtalsledaren även är vårdnadsutredare.[317] I mindre kommuner med få eller en enstaka familjerättshandläggare kan det vara svårt att tillgodose önskemålet om en annan utredare. Många gånger är det också så att föräldrarna föredrar att fortsätta kontakten i utredningen med samma familjerättssekreterare som hållit i samarbetssamtalen.

Om en förälder har skyddade personuppgifter

I de fall en förälder har skyddade personuppgifter kan rätten vända sig till socialnämnden i den kommun där den förälder som inte har skyddade personuppgifter bor. Andra möjligheter är att socialnämnden i en kommun där barnet är kvarskrivet får uppdraget. Ytterligare en möjlighet är att en socialnämnd i en kommun där familjen tidigare bott och som har kännedom om den gör utredningen. Syftet med att ärendet inte handläggs i barnets hemvistkommun är naturligtvis att orten där den med skyddade personuppgifter bor, inte ska avslöjas. En socialnämnd kan alltid samråda med domstolen om vilken socialnämnd som är lämplig för utredningsuppdraget. Vilken socialnämnd som verkställt utredningen kan aldrig hemlighållas, då detta enligt JK inte är förenligt med grundläggande rättssäkerhetskrav.[318] Även om en förälder har skyddade personuppgifter innebär det inte att det alltid är gentemot den andra föräldern, utan det kan finnas andra skäl, vilket måste vägas in i bedömningen av i vilken kommun som ärendet ska handläggas.

---

[314] JO 2000/01 s. 332
[315] Prop. 1981/82:168 s. 78, se även handboken Vårdnad, boende och umgänge s. 206
[316] Prop. 1997/98:7 s. 94 f.
[317] JO 1985/86 s. 273
[318] JK:s beslut 2003-03-31, dnr 2967-01-21

Innehållet i utredningen

Lagstiftningen innehåller inga tydliga bestämmelser om vad en utredning om vårdnad, boende eller umgänge ska innehålla. Det finns inte heller någon entydig kunskap från forskning, uppföljningar etc. om vad en utredning ska omfatta och hur olika omständigheter ska bedömas.

Metoder och synsätt utvecklas och förändras över tid, och med det också underlaget och förutsättningarna för domstolarnas beslut i dessa frågor. I takt med att barnperspektivet allt mer betonas i lagstiftning och tillämpning har utredningar om vårdnad, boende och umgänge fått en ökad fokusering på barnen och på föräldrarnas förmåga att ta hänsyn till barnens behov.

I olika sammanhang har det konstaterats att utredningar om vårdnad, boende och umgänge måste kunna se olika ut från fall till fall, och därför lämpar sig inte själva förfarandet för lagstiftning.[319] Innehåll och utformning kan skilja sig åt både på grund av omständigheterna i det enskilda fallet och vilken fråga som ska utredas: vårdnad, boende eller umgänge. Hur utredningen närmare ska bedrivas är alltså utredarens ansvar, utifrån vad som kommer fram i det fortlöpande utredningsarbetet och kontakterna med berörda parter, oavsett om domstolen lämnat riktlinjer eller inte.[320] Utredaren bör begränsa utredningsrapporten till sådant som kan vara relevant för frågans bedömning.[321] Hur utredningsarbetet i övrigt ska bedrivas måste bedömas från fall till fall, utifrån de specifika omständigheter som råder och ärendets svårighetsgrad.

Barnets bästa

Barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska fästas särskilt avseende vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och
- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna (6 kap. 2 a § FB).

Barnet ska också få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (6 kap. 2 b § FB).

Det innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa, till exempel rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders behov av kontakt med barnet. Det gäller såväl för domstolens avgöranden som för socialnämndens beslut. Även om annan hänsyn kan finnas med i övervägandena är det barnets bästa som slutligen ska vara bestämmande för beslutet.[322] Det är barnets tillvaro och framtid som regleras. Visserligen är det som är bra för föräldrarna också oftast bra för barnet. För att tillvaron ska fungera för barnet på bästa sätt måste den också fungera någorlunda för föräldrarna. Frågor om vårdnad, boende och umgänge har inte med rättvisa mellan föräldrarna att göra. Det är barnets intressen som måste stå i fokus. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. Bedömningen ska bygga på kunskap och beprövad erfarenhet i kombination med att barnet självt får komma till tals. Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas.[323]

Eftersom syftet med en utredning om vårdnad, boende och umgänge är att ge underlag till domstolens beslut om en lösning till barnets bästa, blir de omständigheter som domstolen ska beakta i sitt beslut också utredarens utgångspunkt för innehållet i utredningen. I 6 kap. FB anges dock inte vad som närmare bestämt ska anses vara barnets bästa, eftersom det då finns risk för att nödvändig flexibilitet i det enskilda fallet går förlorad. Vissa omständigheter som ska beaktas framhålls emellertid i 6 kap. 1 och 2 §§ FB.

---

[319] Prop. 1997/98:7 s. 91
[320] Prop. 1990/91:8 s. 46, 66 f. och prop. 1997/98:7 s. 90 f.
[321] HSLF-FS 2017:51
[322] Prop. 2005/06:99 s. 85
[323] Prop. 2005/06:99 s. s. 39 f.

Vid bedömningen av barnets bästa ska särskild uppmärksamhet riktas mot risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort, hålls kvar eller annars far illa samt barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Att omständigheter nämns särskilt är i första hand ett uttryck för att de aldrig får glömmas bort vid bedömningen.[324] Härmed understryks att båda föräldrarna har betydelse för barnets välbefinnande. Barnet måste dock inte under alla förhållanden leva med eller umgås med en förälder. Ett barn måste ha absolut rätt att inte själv bli utsatt för våld, övergrepp eller andra kränkningar.[325] För att domstolen ska få en uppfattning om vad som är bäst för barnet är det viktigt att barnets egen uppfattning och egna önskemål kommer fram och blir beaktade. Hänsyn ska därför tas till barnets åsikter, med beaktande av barnets ålder och mognad (jfr 6 kap. 2 a och 2 b § § FB).

Inledande utredningssamtal med föräldrarna

Utredaren bör se till att arbetet med utredningen bedrivs på ett strukturerat sätt.[326] Hur många samtal och möten som behövs med föräldrar och barn samt referenter beror på vilken information som kommer fram. Det är utredaren som avgör vad som behöver fördjupas och när underlaget för bedömningen är tillräckligt.

Den eller de som utsetts till att göra en utredning om vårdnad, boende eller umgänge tar så snart som möjligt kontakt med föräldrarna. I regel sker detta per brev till respektive förälder, med information om utredningsarbetet och förslag till tid för samtal. En del handläggare brukar föreslå att det första samtalet ska vara gemensamt, medan andra vill inleda med enskilda samtal för att låta varje förälder tala fritt och bygga upp ett förtroende för utredaren.

Utredaren bör informera föräldrarna om:

- utredningens syfte,
- utredarens, ombudets och rättens olika roller,
- det skriftliga material som utredaren redan har tillgång till,
- planen för utredningen,
- barnets och föräldrarnas delaktighet i utredningen,
- vilka kontakter som med stöd av 10 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) kan komma att tas med referenspersoner och
- att utdrag kan hämtas in från socialtjänstens register samt från Rikspolisstyrelsens belastnings- och misstankeregister.[327]

Utredaren behöver också informera föräldrarna om varför han eller hon kommer att träffa barnet och att hembesök kommer att göras.

Det är också viktigt att utredaren får kunskaper om föräldrarnas förmåga att:

- se barnets behov och skilja dem från sina egna,
- se barnets behov av och rätt till eget livsrum,
- se och erkänna barnets behov av den andra föräldern,
- hålla barnet utanför sin egen konflikt.

Utredaren behöver också få information om föräldrarnas inställning till att låta barnet ha fortsatt kontakt med andra viktiga personer.

[324] Prop. 1997/98:7 s. 103 – 105 och prop. 2005/06:99 s. 39 – 43, 85 – 86
[325] Prop. 2005/06:99 s. 42
[326] HSLF-FS 2017:51
[327] HSLF-FS 2017:51

Respektive förälders grundinställning i de frågor som diskuteras blir avgörande för vilka förutsättningar som finns för olika lösningar. Utredaren bör fråga föräldrarna vilka olika lösningar de själva kan se och vilka konsekvenser de anser att dessa kan få för barnet.[328] Olika lösningar kan exempelvis vara gemensam eller ensam vårdnad, boende hos mamma, pappa eller växelvist boende, omfattning och utformning av umgänget samt förutsättningarna för att ett umgänge ska fungera.

Samtal med ny partner

Om en förälder lever i ett nytt förhållande, bör utredaren ha samtal med den nya partnern och ta reda på vilken relation denna har till barnet. Utredaren bör också ta reda på den nya partnerns syn på föräldrarnas förmåga att samarbeta om barnet.[329] JO har uttalat att, med tanke på att en utredning om vårdnad, (boende och umgänge) görs för att utröna vad som är bäst för barnet, måste möjligheten att hämta uppgifter ur polisens belastnings- och misstankeregister även finnas beträffande föräldrarnas sambor.[330]

Kontakten med barnet

Om det inte är olämpligt ska utredaren försöka klarlägga barnets åsikter och redovisa dem för rätten (6 kap. 19 § fjärde stycket FB). Hänsyn ska tas till barnets åsikter med beaktande av barnets ålder och mognad. (6 kap. 2 b § FB) Barnet har rätt, men ingen skyldighet, att självt komma till tals. Utredaren bör inte pressa barnet att lämna synpunkter eller ta ställning i sak.[331] Samtalsledaren kan låta barnet självt berätta om sin situation och hur det ser på denna. Barn får dock aldrig forceras att tala eller svara på frågor, utan utredaren behöver i en dialog med barnet göra det tydligt att barnet kan välja att inte berätta. Därmed kan barnet också uppleva en frihet att tala.

Referenter

Utredaren bör vara återhållsam med att ta in uppgifter från släktingar och vänner.[332] I stället kan utredaren nöja sig med att kontakta personer som står utanför konflikten och som har särskilda kunskaper om barn. Utredaren bör i första hand ta in uppgifter från personer som genom sin professionella roll känner barnet väl, till exempel personal vid förskola, skola och fritidshem[333] och som därmed kan ge viktiga upplysningar om barnet. Det kan också gälla information från exempelvis barnavårdscentral (BVC) och barn- och ungdomspsykiatrin (BUP). I regel intervjuas referenspersonerna vid en personligt sammanträffande.[334] När det gäller ett barn med funktionsnedsättning kan även habiliteringen behöva kontaktas.

Intervjun med referenspersonerna bör inriktas på

- barnets fysiska och psykiska hälsa och utveckling och
- referenspersonernas bild av till exempel relationer och samspel mellan barnet och vardera föräldern.[335]

Registeruppgifter

Utredaren bör alltid hämta in uppgifter om föräldrarna och nya partner från socialtjänstens register.[336] Om familjen har haft en sådan kontakt med sociala myndigheter som kan anses vara relevant i det pågående ärendet, redovisas det i utredningen. Det kan exempelvis vara fråga om insatser enligt SoL, placering enligt SoL, åtgärder enligt LVU, stödkontakter på grund av missbruksproblem eller andra svårigheter, till exempel omfattande ekonomiska svårigheter som föranletts av oförmåga eller oaktsamhet. I vissa situationer kan det även finnas anledning för utredaren att ta kontakt med handläggande socialsekreterare som referent. Det kan gälla såväl pågående som avslutade ärenden.

---

[328] HSLF-FS 2017:51
[329] HSLF-FS 2017:51
[330] JO 1989/90 s. 234
[331] HSLF-FS 2017:51
[332] HSLF-FS 2017:51
[333] HSLF-FS 2017:51
[334] HSLF-FS 2017:51
[335] HSLF-FS 2017:51
[336] HSLF-FS 2017:51

Utredaren bör i regel hämta in uppgifter om föräldrarna och nya partner från Rikspolisstyrelsens belastnings- och misstankeregister.[337] Socialnämnden har rätt att i begränsad omfattning ta del av information i belastningsregistret (11 § 8 punkten förordningen (1999:1134) om belastningsregister) samt misstankeregistret (4 § 9 punkten förordningen (1999:1135) om misstankeregister), även om en förälder motsätter sig det.

Utredningsrapport

De uppgifter som är relevanta för bedömningen sammanfattas i en utredningsrapport.

Utredaren bör i utredningsrapporten bland annat redovisa

- vilka personer ärendet avser,
- vad ärendet gäller,
- de juridiska förhållandena för barnet vad gäller vårdnad, boende och umgänge,
- de faktiska förhållandena vad gäller barnets vårdnad, boende och umgänge och
- om barnet har särskilda insatser.[338]

Av rapporten bör det också framgå uppgifter om

- när utredningen påbörjades och avslutades,
- antalet samtal med föräldrar och barn,
- när och var samtalen ägde rum samt i vilka konstellationer och
- vilka referenspersoner som har kontaktats och deras relation till barnet eller föräldrarna.[339]

Utredaren bör redovisa om det finns brister i utredningen, till exempel att någon av föräldrarna eller barnet inte har medverkat.[340] Om det av andra skäl inte förekommit några utredningssamtal eller om handläggaren inte fått föräldrarnas samtycke till att hämta in relevanta upplysningar från skolhälsovården, hälso- och sjukvården eller liknande, framgår det också av rapporten. I utredningen anges även datum för kommunicering. Utredaren bör begränsa rapporten till sådant som kan vara relevant för frågans bedömning.[341]

Utredningar om vårdnad, boende och umgänge syftar till att bedöma vad som är till barnets bästa. Analysen och bedömningen bygger på en sammanvägning av det material som hämtats in, en bedömning av allmänna risk- och skyddsfaktorer, en konsekvensanalys och en särskild riskbedömning. Riskbedömning och konsekvensanalys handlar om att försöka förutse framtida risker och konsekvenser, på både kort och lång sikt, för barnets utveckling och välfärd.[342] Det handlar om att bedöma sannolikhet och att göra prognoser. Det handlar i utredningen både om en sammanvägning av allmänna risk- och skyddsfaktorer och om att särskilt bedöma risker för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa.

Utredaren bör, efter att ha beaktat eventuella riktlinjer från rätten, särskilt lyfta fram sin bedömning av

- om det finns en risk för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller andra övergrepp eller att barnet olovligen förs bort, hålls kvar eller på något annat sätt far illa,
- hur barnets behov av en nära och god kontakt med föräldrarna bäst kan tillgodoses,
- barnets känslomässiga anknytning och relation till respektive förälder,
- barnets möjligheter att få sina behov och rättigheter tillgodosedda,
- innebörden och vikten av barnets egen inställning och

[337] HSLF-FS 2017:51
[338] HSLF-FS 2017:51
[339] HSLF-FS 2017:51
[340] HSLF-FS 2017:51
[341] HSLF-FS 2017:51
[342] Rasmusson, B. Analys och beslut i utredningar enligt BBIC, Socialstyrelsen (2009)

- föräldrarnas vilja och förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet.[343]

I utredarens bedömning bör också ingå

- föräldrarnas förmåga att hålla barnet utanför sina konflikter,
- föräldrarnas förmåga att skilja på egna behov och barnets samt att prioritera barnets behov
- framför sina egna,
- övriga individuella förhållanden, till exempel om barnet har behov av särskilt stöd och
- respektive förälders lämplighet som vårdnadshavare, boförälder eller umgängesförälder.[344]

Utredarens samlade kunskap om barnet och föräldrarna är värdefull för domstolen. Det är av stort värde att de som är väl insatta i ärendet och har träffat de aktuella barnen resonerar om vad olika alternativ kan innebära för barnet. Det faktum att en separation alltid innebär svårigheter kan bli till ett hinder, när det gäller att hitta den för barnet "bästa lösningen". Eftersom det finns nackdelar med de flesta alternativ, får det ofta bli fråga om att bedöma i vilket fall som nackdelarna är mindre och fördelarna överväger, det vill säga hitta den minst dåliga lösningen.[345]

Den ansvariga utredaren ska om det inte är olämpligt lämna förslag till beslut (6 kap. 19 § fjärde stycket FB). Ett förslag till beslut som lämnas till domstolen bör vara väl motiverat och beskriva vilka konsekvenser det får för barnet.[346] En konsekvensbeskrivning innebär att utredaren för ett resonemang om vad olika alternativ kan innebära för barnet på kort och lång sikt; detta bör redovisas i rapporten.[347] Utredarens bedömning och slutsatser är av stor betydelse eftersom han eller hon är den som är bäst insatt i barnets situation och den som objektivt kan se till vad som är bäst för det enskilda barnet.[348] Det normala är alltså att utredaren ska lämna ett förslag till beslut men det kan finnas särskilt känsliga situationer då det kan vara olämpligt.[349] Om det är olämpligt att lämna ett förslag till beslut bör utredaren ange skälen för detta.[350] Att utredaren lämnar ett förslag till beslut innebär inte att domstolen kan låta bli att göra en egen analys av de omständigheter som kommit fram i utredningen. Det är domstolen som slutligen ska ta ställning till vad som är bäst för barnet.[351] Ett förslag till beslut som lämnas till domstolen bör vara väl motiverat och beskriva vilka konsekvenser det får för barnet. Ett resonemang om vad olika alternativ kan innebära för barnet på kort och lång sikt bör alltid redovisas.[352] Om utredningen omfattar flera barn, bör utredaren redovisa förslag till beslut för varje barn för sig.[353]

Kommunicering

Ett ärende hos socialnämnden får inte avgöras utan att den som är sökande, klagande eller annan part har underrättats om en uppgift som tillförts ärendet genom någon annan samt fått tillfälle att yttra sig över den (11 kap. 8 § första stycket SoL och 25 § FL).

Kommuniceringskravet gäller allt material som har tillförts ärendet – oavsett när under handläggningen som uppgiften lämnats. Det ankommer på myndigheten att bestämma om underrättelsen ska lämnas muntligt, genom vanligt brev, genom delgivning eller på annat sätt. När det gäller utredningar om vårdnad, boende eller umgänge kan kommunicering till exempel ske genom att utredningsrapporten skickas till parterna, vilka sedan får skäligt med tid för att komma in med synpunkter. Respektive parts synpunkter skickas sedan till den andra parten för kännedom. Om två kommuner har gjort var sin vårdnads-, boende- och umgängesutredning ska enligt reglerna för kommunicering (underrättelse) parterna ges tillfälle att yttra sig över båda utredningarna.

---

[343] HSLF-FS 2017:51
[344] HSLF-FS 2017:51
[345] SOU 1995:79 s. 325
[346] HSLF-FS 2017:51
[347] HSLF-FS 2017:51 och prop. 2005/06:99 s. 92
[348] SOU 2005:43 del A s. 250–251, prop. 2005/06:99 s. 59 och s. 92
[349] Prop. 1990/91:8 s. 66, prop. 2005/06:99 s. 59
[350] HSLF-FS 2017:51
[351] Prop. 2005/06:99 s. 60
[352] HSLF-FS 2017:51
[353] HSLF-FS 2017:51

När utredningen kommunicerats och utredaren tagit ställning till de synpunkter som inkommit skickas utredning till domstolen för vidare handläggning.

För ytterligare information om regelverket och socialnämndens handläggning av upplysningar och utredningar hänvisas till handboken Vårdnad, boende och umgänge samt Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (HSLF:FS 2017:51).

Huvudförhandling

Om parterna inte har kommit överens tidigare under domstolsprocessen håller tingsrätten en huvudförhandling. Det innebär alltså att om parterna inte kan nå en frivillig överenskommelse, kallar tingsrätten parterna, vittnen och andra som ska höras till en huvudförhandling (jfr 42 kap. 12, 18 och 21 §§ RB). I ett tvistemål om vårdnad, boende och umgänge består rätten i allmänhet av en ordförande som är en domare med juridisk utbildning och tre nämndemän (20 kap. 1 § andra stycket FB). En notarie är protokollförare. Förhandlingar vid svenska domstolar hålls alltid på svenska men om någon part eller ett vittne behöver tolk har den rätt till det (jfr 5 kap. 6 § RB). Tolken ska vara opartisk och avlägger en ed vid domstolen (jfr 5 kap. 7 § RB. Allt som sägs ska översättas så korrekt som möjligt. Ersättning för tolkningen utgår ur allmänna medel (5 kap. 8 § RB).

Ordföranden inleder förhandlingen med att kontrollera vilka som är närvarande och om det finns hinder mot att rättegången hålls (43 kap. 1 § RB). Om det finns anledning till det kan ordföranden också undersöka så att eventuella åhörare inte är vittnen som ska höras senare i målet. Ett vittne ska inte påverkas av det som sägs i rättssalen och ropas in i rättssalen när det är dags för vittnesförhöret (jfr 36 kap. 9 § RB).

Ordföranden redogör om det är lämpligt kort för tvisteläget och vad som ska behandlas vid förhandlingen. Därefter lämnas ordet till käranden som är den som har begärt att tingsrätten ska avgöra tvisten. Käranden framställer sina yrkanden och svaranden får därefter uppge sin inställning till yrkandena (43 kap. 7 § RB). I allmänhet företräds parterna av var sitt ombud (12 kap. 1 § RB). Efter detta gör båda parterna en så kallad sakframställning där de berättar om bakgrunden till tvisten och vilka skriftliga bevis de åberopar (43 kap. 7 och 8 § RB). Även om domstolen har ett utredningsansvar är det i första hand parterna som ansvara för den bevisning som tillförs målet.

Rätten skall också se till att målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver och att inget onödigt dras in i målet. Genom frågor och påpekanden skall rätten försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i de uttalanden som görs (6 kap. 19 § första stycket FB och 43 kap. 4 § andra stycket RB).

I mål som avgörs efter en huvudförhandling får domstolen bara döma över det som sagts vid förhandlingen (17 kap. 2 § RB). Parterna kan därför begära att det vid huvudförhandlingen ska hållas förhör med olika personer. Det kan vara parterna själva som ska höras men det kan också vara vittnen och sakkunniga.

Ibland hörs parterna under sanningsförsäkran. Det innebär att om personen medvetet ljuger eller undanhåller sanningen kan personen dömas för brottet osann partsutsaga (15 kap 2 § BrB). Det är dock vanligast att parterna hörs genom fria partsförhör.

Ett vittne avlägger innan förhöret en vittnesed (36 kap. 11 § RB) vilket innebär att rättens ordförande läser upp eden och vittnet säger efter. Ett vittne som medvetet talar osanning under ed, eller låter bli att berätta det som han eller hon vet, kan dömas för brottet mened (15 kap. 1 § BrB). I vissa situationer kan tingsrätten höra vittnen via video eller telefon (5 kap. 10 § RB). Rätten ringer då upp vittnet på en i förväg bestämd tid. Den som har kallats att vittna inför rätten har rätt att få ersättning för sina kostnader för resa och förlorad arbetsinkomst. Ersättningen betalas i regel av den part som har begärt förhöret (36 kap. 24 § RB).

Förhör med en sakkunnig som är expert inom ett visst område hålls när det är viktigt att få fram specifik information i ett mål (40 kap. 1 § RB). Även en sakkunnig avlägger vittnesed vid förhör (40 kap. 9 § RB). En sakkunnig som inte inom sitt yrke har skyldighet att lämna yttrande till rätten har rätt till ersättning för kostnad som uppstått för uppdragets fullgörande samt för arbete och tidsspillan efter vad rätten prövar är skäligt. Sakkunnig som anlitats av part ersättes i allmänhet av part (40 kap. 17 § RB). Frågan är dock mer komplicerad än vad som kan beskrivas i detta kunskapsstöd.[354]

Barnet kommer normalt till tals genom de utredningar som genomförs av socialnämnden. Barn får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras (6 kap. 19 § femte stycket FB)

Samtliga förhör spelas in med ljud och bild som förstörs när målet är avgjort och inte längre kan överklagas.

När alla bevis har lagts fram får parterna slutföra sin talan (43 kap. 9 § RB). De beskriver då vad de anser vara bevisat och hur de tycker att domstolen ska döma. Detta kallas för plädering eller slutanförande. Oftast meddelas domen vid ett senare tillfälle. Rättens ordförande meddelar vilken dag och vid vilket klockslag som domen kommer att meddelas (17 kap. 7 och 9 §§ RB).

Den part som förlorar ett tvistemål ska i de flesta fall betala motpartens rättegångskostnader (18 kap. 1 och 8 §§ RB). När det gäller frågor om vårdnad, boende och umgänge ska dock vardera parten bära sin egen rättegångskostnad. En part kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han eller hon har förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § RB eller om det annars finns särskilda skäl (6 kap. 22 § FB). En part som vill få ersättning för sina rättegångskostnader måste begära det särskilt innan huvudförhandlingen avslutas (18 kap. 14 § RB). Har parterna ombud lämnar dessa in en kostnadsräkning.

En förälder som vill överklaga tingsrättens interimistiska beslut eller dom ska göra detta skriftligen. Skrivelsen skickas till tingsrätten men adresseras (ställs) till hovrätten. Den ska ha kommit in till tingsrätten inom tre veckor från den dag då beslutet eller domen meddelades, eller i vissa fall från den dag då parten fick del av beslutet (50 kap. 1 § RB). Det framgår av beslutet eller domen hur man gör om man vill överklaga. För att hovrätten ska pröva beslutet eller domen krävs att hovrätten meddelar prövningstillstånd. Beviljas prövningstillstånd, ska överklagandet delges motparten med föreläggande att svara skriftligen inom en viss tid (50 kap. 8 § RB).

Interimistiska beslut kan inte överklagas till Högsta domstolen (20 kap. 11 och 12 §§ FB). Hovrättens dom kan däremot överklagas men för att Högsta domstolen ska pröva domen krävs prövningstillstånd (54 kap. 9 § RB).

Bilagor till Information om domstolsprocessen - Hur går den till och vad kan den resultera i

Bilaga 1: Skriftligt information till föräldrarna om rättsprocessen. Finns översatt till olika språk samt finns i en lätt läst version.

Bilaga 2: Bild av rättsprocessen inkluderar handläggningen hos familjerätten

Länkar

Domstolsverkets film om en vårdnadstvist - Youtube

Barnets bästa i vårdnadstvister - jubileumswebbinarium 29 oktober 2021 - YouTube

Domare i tingsrätten - YouTube

[354] För ytterligare information hänvisas till Domstolsverket. www.domstol.se

5.5 Hur en föräldrakonflikt och en domstolsprocess kan påverka barnet

Avsnittets innehåll

Avsnittet inleds med några exempel på faktorer som inverkar på barnet såväl vid föräldrars separation som vid föräldrars tvist i domstol. Avsnittets beskrivna exempel på faktorers inverkan på barn utesluter inte att andra åldersgrupper far minst lika illa. Där finns också en kortfattad beskrivning om våldet som ett allvarligt samhällsproblem mot barn och vuxna. Innehållets fortsättning består i frågor om kunskap och kompetens hos socialnämnden och domstolen. Avsnittet avslutas med barns behov av relevanta stödinsatser.

Faktorer som inverkar på barnet vid föräldrars separation

Det är flera faktorer som påverkar det enskilda barnets reaktioner på kort och på lång sikt i samband med föräldrars separation. Även barnets förmåga att hantera föräldrars separation och förhålla sig till den nya situationen som uppstår påverkas av flera faktorer.

En faktor som påverkar barnet är den egna personligheten och livssituationen innan föräldrarnas separation. Det som ofta är avgörande för barnets del handlar om föräldrarnas sätt att bemöta barnets reaktioner och barnets omsorgsmiljö. Vuxna kan många gånger söka stöd utanför familjen, men barnet har inte samma möjlighet utan är ofta utelämnat till familjen. Det finns forskning som tyder på att de barn som klarar krisen bäst är barn vars föräldrar haft mycket lite konflikter och som givit en förklaring till skilsmässan på ett sätt som barnet förstår.[355]

Känslan av sammanhang och kontroll är viktig för att barnet ska kunna hantera tillvaron. Barnets egna resurser som mildrar eller minskar negativ påverkan av föräldrars skilsmässa handlar om kombinationen individuella sårbarhetsfaktorer som självkänsla, temperament, intelligens, den egna tron på att kunna kontrollera sitt eget liv, humor, copingstrategier, dvs förmågan att hantera och bemöta knepiga situationer som kan dyka upp i livet, social kompetens och det sociala stödet.[356]

Barnets anknytning är en annan viktig faktor. Anknytningsforskningen har haft stor betydelse för att förklara kärnan till barnets utveckling av en grundläggande känsla av trygghet och tillit. Det är samspelet mellan barn och vårdnadshavare som i första hand avgör anknytningens kvalitet. Barn med anknytning präglad av trygghet, d.v.s. ett barn med förutsägbara, tillgängliga och lyhörda föräldrar, och ett barn som har förmåga att ge respons, har lättare att hantera både krisen som skilsmässan ger upphov till, och den nya situationen.[357]

---

[355] Ahlberg J. (2008), Huurre T., Junkkari H. & Aro H. (2006) och Ängarne-Lindberg T. (2010)
[356] Ibid
[357] Bris rapport - Lyssna på mig (2013)

Föräldrar i kris har ofta svårt att ge barnet stöd

Efter en separation har föräldrar inte sällan fullt upp med sin egen kris och har svårt att ge det stöd som barnet behöver. Den stress som föräldrarna själva upplever kan leda till depression, en känsla av ensamhet, brist på kontroll och ilska hos barnet. Det kan innebära att föräldrarnas förmåga att stödja barnet känslomässigt och att tillgodose barnets behov i samband med den kris som skilsmässan ger upphov till reduceras.

I en svår situation gör föräldrarna ofta sitt yttersta för att inte oroa barnet utöver det som situationen/händelsen i sig kräver. Föräldern vill skydda barnet. Barnet har i sin tur behov av lugna och trygga föräldrar och gör allt vad det kan för att inte oroa dem. Barnet uppfattar att föräldrarna har nog med sina egna problem. Barnet kan känna att om det håller tyst om sina egna känslor så kan detta ge föräldrarna större möjlighet att visa omsorg. På så sätt kan både föräldrar och barnets eget agerande bidra till att barnet känner sig lämnat och ensamt.[358] Detta utesluter dock inte att föräldrars separation även kan resultera i utåtagerande och aggressiva barn.

Föräldrar kan ha fullt upp med sökandet efter en ny egen identitet. Ofta har förälderns eller föräldrarnas beslut om skilsmässa fattats efter en längre betänketid, men för barnet kommer beslutet många gånger oväntat, och beskedet upplevs som chockartat. När barnet väl står inför det faktum att föräldrarna ska separera har föräldrarna kommit så mycket längre i sin bearbetningsprocess. En eller båda föräldrarna kanske redan är på väg vidare i livet med en ny boendesituation eller och ny partner (red. anm.) eller är fullt upptagna med att lösa den känslomässiga (red. anm.) situationen. Föräldrar och barn är helt enkelt i otakt, och den situationen kan finnas kvar en längre tid.[359]

Barnet befinner sig i en varaktig kris när föräldrarna är i konflikt

Tidigare betraktades skilsmässor i allmänhet som något som per automatik kunde störa barnets utveckling. Vuxna som upplevt skilsmässa i barndomen ansågs löpa större risk att utveckla känslomässiga problem såsom svårigheter att lita på andra, närhetsproblematik och låg självkänsla. Senare tids forskning och långtidsuppföljningar som gjorts visar dock att erfarenhet av föräldrars skilsmässa i barndomen (före 18 års ålder) för en majoritet av barnen inte utgör en bestämmande faktor för mental eller fysisk ohälsa som ung vuxen.[360]

Forskare inom området skilsmässa och barn är ense om att den största riskfaktorn inom kontexten skilsmässa är separationer som präglas av osämja, konflikter, förlust av kontakt med en förälder samt dålig kommunikation mellan föräldrarna.[361]

Föräldrars konflikter är det allra svåraste för barn. För många barn kan separationen innebära en lättnad om den innebär ett slut på föräldrarnas konflikter. Ibland förvärras dock föräldrars konflikter i samband med en separation. Föräldrakonflikter som pågår över tid, konflikter som direkt involverar barnet, konflikter som upplevs hotfulla, och konflikter där barnet hamnar mitt emellan har störst negativ påverkan på barnets utveckling och välbefinnande. Barn vittnar om konflikter mellan föräldrar som förvärras och som pågår över lång tid vilket för barn kan innebära att de befinner sig i en långvarig psykisk påfrestning. Om krisen som skilsmässan gett upphov till inte går över, befinner sig barnet i en varaktig eller stabil kris.[362]

Barnets livssituation kan definieras som symptom på trauma

Ibland är inte skilsmässan i sig den största påfrestningen för barnet, utan den miljö och kontext som omgärdar den. Det finns barn som beskriver symptom som kan definieras som symptom på trauma. Dessa är ofta tydligt kopplade till den livssituation som barnet befinner sig i. Det handlar framför allt om utdragna konflikter mellan föräldrarna, men kan också röra sig om annan utsatthet i familjen exempelvis missbruk, psykisk ohälsa eller våld. [363]

---

[358] Bris rapport - Lyssna på mig (2013)
[359] Ibid
[360] Ängarne-Lindberg T. (2010), Rejmer A. (2003) och Rhoades (2008)
[361] Hetherington E. M. (2003), Huurre T., Junkkari H. och Aro H. (2006), Kelly J.B (2003), Ängarne-Lindberg T. (2010)
[362] Bris rapport - Lyssna på mig (2013)
[363] Bris rapport - Lyssna på mig (2013)

Vad som blir traumatiskt för ett visst barn behöver inte bli det för ett annat, därför pratar en om potentiellt traumatiserande händelser. Graden av medfödd sårbarhet, förmågan att bearbeta och integrera stress som uppkommer samt stödet barnet får från främst föräldrar, men också från omgivningen har betydelse för vad som blir traumatiserande. När den negativa känslonivån blir en beständig del av barnets uppväxtvillkor och därigenom en styrande faktor för barnets utveckling kan det definieras som ett potentiellt trauma.[364]

En enskild händelse kan beskrivas som potentiellt traumatiserande, men ett trauma kan också byggas upp över tid. När flera påfrestande svåra händelser upprepar sig och bildar en kedja av upplevelser som barnet inte kan hantera kan det leda till att barnet känner sig hjälplöst och sårbart. Ett exempel är barnet som berättar om långvariga konflikter där barnet hamnar mitt i. Barnet beskriver både fysiska och psykiska symptom som är direkt kopplade till konflikterna. Det beskriver också föräldrar som på grund av konflikterna är otillgängliga och oförutsägbara i sin relation till barnet; föräldrar vars kris är varaktig och föräldrar som befinner sig i ett näst intill permanent tillstånd av konflikt. En del barn beskriver att de ständigt känner rädsla och oro. De beskriver också känslor som är så starka och har funnits under så långt tid att de blivit omöjliga att hantera och stå ut med.[365]

Barn upplever och hanterar sin livssituation på olika sätt. En överenskommelse eller ett beslut om exempelvis växelvis boende kan för många barn upplevas som en "vanlig miljö". Men för barn med funktionsnedsättning, exempelvis barn som har autism och eller intellektuell funktionsnedsättning, kan denna "vanliga miljö" istället upplevas som särskilt påfrestande. Påfrestningen beror på att ett växelvis boende innebär återkommande förändringar som ofta rubbar barnets behov av rutiner, vilket i sin tur, innebär att barnet kommer att behöva få stöd med att klara av att ha två olika boendesituationer. Stödet kan exempelvis bestå av en ökad tydlighet för barnet om dess vardagsrutiner. Kognitiva hjälpmedel som exempelvis så kallat bildstöd eller schema hjälper därmed barnet att få en överblick över sin boendesituation. Om inte hänsyn tas till de särskilda behov av stöd och anpassning som barn med funktionsnedsättning har kan det resultera i att barnet får en tilläggsproblematik (ångest/depression) samt PTSD symtom.[366]

Barn utsätts för psykiska övergrepp när föräldrar inte kan samarbeta

Föräldrar som skiljer sig utan att kunna samarbeta utsätter barnet för psykiska övergrepp. Det kan exempelvis handla om att barnet pressas till att välja sida i föräldrarnas konflikt. Genom att befinna sig i en permanent lojalitetskonflikt riskerar barnet att tvingas förneka delar av sig självt, vilket kan leda till förvirring och ångest. Barnet får inte heller stöd i att sörja den eventuellt frånvarande föräldern. Detta sammantaget kan komma att påverka utveckling och förmåga till nära relationer.[367]
I samband med skilsmässokriser kan fyra förhållanden identifieras som psykiska övergrepp på barnet:

- När kronisk separationsångest och skuldkänslor läggs på barnet för att barnet ska ta ställning för den ena eller den andra föräldern.
- När ett barn medvetet eller omedvetet utnyttjas för att fylla en funktion för en förälder, exempelvis som budbärare, spion och liknande. I sådana situationer utvecklar barnet ofta beteendestörningar och psykosomatiska problem.
- När ett barn förs bort eller hålls borta från föräldrarna.
- När föräldrarna utsätter varandra för fysiska övergrepp i barnets åsyn.[368]

[364] Ibid
[365] Bris rapport - Lyssna på mig (2013)
[366] Springer L. (2005-2021)
[367] Killén K. (1998)
[368] Ibid

En känsla av sammanhang

Barnet önskar, inte sällan, mer kommunikation med föräldrar om den förändring som separationen innebär och de vill förstå situationen som sådan. Barnet behöver förstå vad som händer med barnet självt och med föräldrarna – och varför. Inom det salutogena synsättet används begreppet känsla av sammanhang, begreppet myntades av Aaron Antonovsky (professor i medicinsk psykologi). En barns hälsa påverkas positivt om barnet kan känna sig delaktig i ett sammanhang som är förståeligt och meningsfullt. Detta innebär att människor kan anses ha god hälsa trots att de exempelvis är fysiskt sjuka. Om en person uppfattar tillvaron som begriplig, hanterbar och meningsfull leder det till att chanserna ökar till ett bra liv och tilltron till den egna förmågan att skapa goda relationer. För att uppnå känsla av sammanhang i tillvaron behöver människor kunna förstå situationen, tro att det är möjligt att hitta lösningar och tycka att det är meningsfullt att försöka. Behovet av att kunna påverka sitt eget liv är allmänmänskligt. För att barn ska få ökad förståelse för sin situation har de uttryckt att de vill och har behov av att kunna påverka sin situation och att de vill vara delaktiga i de förändringar som till exempel en skilsmässa innebär.[369]

Våld mot barn och vuxna

Våld mot barn och vuxna av närstående är ett omfattande och allvarligt samhällsproblem. Våldet kan få fysiska och psykiska konsekvenser för den utsatta [370] och kan även leda till svåra sociala problem.[371] Barn som utsätts för våld riskerar att utveckla bland annat posttraumatisk stress, ångest, depression och relationssvårigheter. Barn kan också få sömnsvårigheter, somatiska problem och problem i skolan.[372] [373] Vad gäller våld mot barn visar en nationell kartläggning från 2016 att 14 procent av eleverna i årskurs 9 och på gymnasiet någon gång utsatts för fysisk barnmisshandel av en förälder.[374] När det gäller utsatthet för psykisk misshandel uppgav 11 procent att de utsatts för våld av en förälder och 14 procent att de hade upplevt våld mellan vuxna i familjen. Barn i familjer med dålig ekonomi och barn vars föräldrar är oense om vårdnad, boende och umgänge löper ökad risk att utsättas för våld. Även barn med kronisk sjukdom eller en funktionsnedsättning och barn som varken identifierar sig som pojke eller flicka är särskilt utsatta för olika typer av våld.[375]

Faktorer som inverkar på barnet vid föräldrars tvist i domstol

En del barn vars föräldrar tvistar vittnar om en vardag fylld av både fysisk och psykisk misshandel och övergrepp

Utredningar om vårdnad, boende och umgänge har fortsatt att öka. Under 2020 var totalt 6 969 barn i åldern 0 –17 år aktuella för utredning om vårdnad, boende eller umgänge. Detta motsvarar 32 barn per 10 000 i denna åldersgrupp.[376] En vårdnadstvist kännetecknas ofta av att den pågår under en lång tid vilket i sig leder till en emotionell osäkerhet och en ihållande stress hos barnet.

---

[369] Bris rapport - Lyssna på mig (2013)
[370] Våld och hälsa – Nationellt centrum för kvinnofrid Uppsala Universitet; (2014)
[371] Socialstyrelsen. Att vilja se, vilja veta och våga fråga (2014)
[372] Cook A., Spinnazzola J., Ford J., Lanktree C., Blaustien M., Cloitre M. och van der Kolk B. (2005)
[373] Våld och hälsa – Nationellt centrum för kvinnofrid Uppsala Universitet; (2014)
[374] Jernbro C. och Janson S. (2016) Stiftelsen Allmänna Barnhuset. (2017)
[375] Lysell H., Runesson B., Lichtenstein P. och Långström (2014)
[376] MFoFs faktablad om den officiella statistiken (2021)

Under en vårdnadstvist utsätts barn för många påfrestningar, både känslomässiga, praktiska och sociala. Barn blir ofta indragna i konflikten och hamnar mitt emellan de stridande föräldrarna.[377] En del barn som befinner sig i en vårdnadstvist vittnar om en vardag fylld av både fysisk och psykisk misshandel och övergrepp.[378]

Tvist i domstol innebär ofta ytterligare en långvarig känslomässig påfrestning för barnen

När en fråga om vårdnad, boende och umgänge når domstol, är föräldrar inte sällan, sedan en tid tillbaka, oeniga i frågor som handlar om barnet. När föräldrar till sist valt att gå vidare till domstolen finns det risk för att deras meningsskiljaktigheter fördjupas. En tvist i domstol innebär även en långvarig känslomässig påfrestning för såväl barn som föräldrar. En domstolsprocess är dessutom begränsad när det gäller möjligheter att möta föräldrars och barns behov av olika sorters hjälp- och stödinsatser. Mot den bakgrunden är det av stor vikt att föräldrar som överväger en tvist om sina barn i domstol har kunskap om vad en domstolsprocess faktiskt kan åstadkomma.

Barn i skolåldern som lever med föräldrar i vårdnadstvist

De flesta barn som har hälsoproblem och som lever med föräldrar i vårdnadstvist är barn i skolåldern. Det är också framförallt barn i skolåldern som föräldrarna uttrycker sin oro över. Det kan delvis bero på att det är först i skolåldern som barn kan göra jämförelser och se sina hemförhållanden med andras ögon samt förstå vad som uppfattas som ett "normalt" familjeliv och en god föräldrarelation. Först i skolåldern kan barn, med språkets hjälp, förmedla sitt perspektiv, sina tankar och erfarenheter. Det är också först i den åldern som barn kan analysera sina föräldrars mående. Barn i skolåldern kan dessutom värdera föräldrarnas argument.

Barn i skolåldern vill vanligtvis gå in i konflikten för att hjälpa föräldrarna med konfliktlösning. Barn i mellanstadieålder går däremot gärna in för att stoppa konflikterna, medan tonåringar vanligtvis undviker dem.[379]

Barns hälsoproblem i vårdnadstvister

Barn som är involverade i en vårdnadstvist visar flera olika symtom. Barnens hälsoproblem handlar bland annat om internaliserade problem, det vill säga problem som vänds inåt. Mest förekommande är uppgifter om oro, rädsla, otrygghet, sömnproblem, mardrömmar samt nedstämdhet. [380]

I en studie, som utgår dels frånrättsakter och dels från intervjuer med föräldrar framgår att 25 av 34 barn som omnämns i tingsrättsakter som rör tvister om vårdnad, boende och umgänge finns exempelvis beskrivningar om oro/ångest/otrygghet. Externaliserande symtom framkommer för nio barn, varav fler är pojkar än flickor. Lika många barn visar någon form av fysiska symtom såsom magvärk, huvudvärk eller andra sjukdomstecken. Kombinationer av olika typer av problem förekommer också hos ett flertal barn, till exempel anges att barn har såväl utagerande symtom eller skolproblem som internaliserande symtom.[381] I en kunskapsöversikt visar det sig att ett och samma barn kan visa flera symtom enligt uppgifter som framkommer sammantaget från barnen själva, föräldrarna, skolpersonalen och socialtjänsten.[382] I den omnämnda studien med tingsrättsakter och intervjuer med föräldrar uppges 4 av de 34 barnen ha någon funktionsnedsättning såsom neuropsykiatrisk diagnos, autism, intellektuell funktionsnedsättning (red. ant.) vilket är omständigheter som ställer särskilda krav i föräldraskapet.[383]

[377] Bris rapport - Lyssna på mig (2013)
[378] Bris rapport - Lyssna på mig (2013)
[379] McIntosh J. (2003)
[380] Bergman A.S och Rejmer A. (2017)
[381] Ibid
[382] Hallberg U. & Hallberg L. (2014)
[383] Bergman A.S och Rejmer A. (2017)

I samma studie ingår även mål där det uttrycks att barnen mår bra. Det finns också intervjuer där föräldrar beskriver att deras barn mår bra trots att föräldrarna är i konflikt. Detta gäller i första hand de yngsta barnen. Uppgifter om att barnen mår bra trots konflikten kopplas i vissa fall till deras låga ålder och kognitiva utveckling. Samtidigt indikerar tidigare forskning att barn under sju års ålder kan ta skada av högintensiva konflikter utifrån ett livsloppsperspektiv, eftersom deras utveckling av en anknytning till föräldrarna och förmågan att reglera känslor påverkas av föräldrarnas konflikter. Dessutom kan konflikterna ge upphov till en försämrad föräldraförmåga vilket de yngsta barnen drabbas mest av utifrån att de är helt beroende av sina omsorgspersoner.[384]

Barn med föräldrar som tidigare varit i tvist

Många av de barn som uppges visa symtom på ohälsa lever med föräldrar som är i långvarig konflikt med varandra om barnens vårdnad, umgänge och boende. I tio av 21 tingsrättsmål där det finns uppgifter om barns hälsoproblem har det gått mer än fyra år sedan separationen mellan föräldrarna. I sex av dessa tio mål har föräldrarna tidigare varit i tvist. Resultatet kan förstås som att långvariga konflikter har en särskilt negativ påverkan på barnens hälsa. Barnen har i dessa fall levt med föräldrakonflikten under större delen av sina liv. [385]

Barn lever med tvistande föräldrar som brister i omsorgen

Många barn som uppges ha hälsoproblem har någon förälder vars föräldraskap har ifrågasatts.
I 18 tingsrättsakter där det finns uppgifter om barns hälsoproblem har någon förälders föräldraskap ifrågasatts av den andre föräldern och/eller av andra. I 15 av dessa 18 tingsrättsakter finns uppgifter om anmälan till socialtjänsten och/eller att en barnavårdsutredning vid socialtjänsten är aktuell. Dessa barn är alltså i allmänhet kända av socialtjänsten. Flera barn med hälsoproblem uppges också leva med våld, antingen genom att en förälder har utsatts för våld av den andra föräldern eller genom att barnet själv har blivit utsatt för våld av en förälder.[386]

Verkställighetsmål drabbar barn i hög grad

Den kunskap som finns om tvister inom familjerättens område är oftast koncentrerad till vårdnadsutredningar och rättsliga beslut om vårdnad, boende och umgänge. Studier som genererar kunskap specifikt om verkställighet av dessa mål är sällsynta, men i vissa studier nämns verkställighetsmål som en liten del av domar om vårdnad, boende och umgänge. Verkställighetsmål är exempel på när den rättsliga tvisten fortsätter då de "ursprungliga" besluten om vårdnad, boende och umgängesfrågorna inte följs. Det innebär att konfliktnivån i de flesta av dess fall är hög. Det har också framkommit att verkställighetsmål i stor utsträckning handlar om komplicerade fall där annan utsatthet, som t. ex våld och missbruk, också är en fråga att ta hänsyn till.[387] Detta drabbar barn i ännu högre grad.

Kunskap och kompetens

Socialnämnden och domstolarna behöver ha kunskap om våld

Barn som lever i familjer där det har förekommit och kanske fortfarande förekommer våld är mycket utsatta. [388] Dessa barn måste hela tiden förhålla sig till att ha en eller två föräldrar som är våldsamma samtidigt som de själva eller någon annan i familjen utsätts för våld. Samtidigt kan det pågå en ibland utdragen rättsprocess där föräldrarna är oense om var barnet till exempel ska bo. Barn är ofta lojala mot båda sina föräldrar och kan ha svårt att hantera alla dessa känslor och

[384] Ibid
[385] Bergman A.S. och Rejmer A. (2017)
[386] Ibid
[387] Röbäck K. (2012)
[388] Röbäck K. (2012)

upplevelser. Det finns brister i barnperspektiv när det gäller regler, beslut och metoder som rör barn som är föremål för tvister när det gäller vårdnad, boende eller umgänge. Domar i frågor om vårdnad, boende eller umgänge får stor betydelse för barn och kommer att prägla deras uppväxt och även deras vuxenblivande. Barn som har föräldrar som är våldsamma är särskilt utsatta och samhället har ansvar för att skydda dem, samtidigt som barnets övriga rättigheter ska tillgodoses.[389]

Både socialnämndens utredare och domstolarna behöver ha kunskap om det samband som finns mellan våld mot en förälder och risken att barnet far illa exempelvis vid umgänge. Kunskapen behöver utgå både från risken att barnet självt riskerar att bli utsatt för olika former av fysisk misshandel och sexuella övergrepp, men också hur barnet psykiskt påverkas av att bevittna våld i familjen och vilka konsekvenser det kan få för barnet på såväl lång som på kort sikt.

Kompetens hos domare som handlägger vårdnadsmål

Frågor som rör domares kompetens att handlägga vårdnadsmål har diskuterats i olika sammanhang. I 1998 års lagstiftningsarbete uttalades till exempel att det självfallet är viktigt att domare som handlägger vårdnadsmål har den kompetens och erfarenhet som krävs för att handlägga vårdnadsmål. Även 2002 års vårdnadskommitté behandlade frågan om domares kompetens. Den föreslog en bestämmelse i lag om att domare som handlade ett vårdnadsmål skulle vara särskilt utsedda av domstolen (SOU 2005:543 s. 286).

Inför vårdnadsreformen 2006 betonades även i propositionen att det är nödvändigt att domare som handlägger mål om vårdnad, boende och umgänge och verkställighetsärenden har den kompetens och erfarenhet som krävs. Bland annat behövs kunskaper om barns utveckling och förmåga att sätta det enskilda barnet i fokus och analysera vilka följder olika beslutsalternativ kan få för barnet. Det underströks att domaren alltid ska ha ett barnperspektiv. Men det ansågs vara mest ändamålsenligt att låta domstolarna själva bestämma om sin organisation och någon bestämmelse om specialiserade domare infördes inte (prop. 2005/06:99 s. 69).

Domstolsakademin ansvarar för all kompetensutveckling som riktar sig till ordinarie domare och som gäller domarens juridiska kompetens. Från och med år 2022 ges en introduktionsutbildning för nyutnämnda domare 3-4 gånger per år. I utbildningspaketet ingår en familjerättslig kurs.[390]

Det är Domstolsakademin som även har ansvar för en rad utbildningar på familjerättens område varje år. Domstolsakademin har också ansvaret för de centrala notarie- och fiskalsutbildningarna samt för utbildningarna för föredragande och beredningsjurister.[391] Inom ramen för fiskalsutbildningen ingår utbildning i familjerätt.

Domstolsakademin anordnar återkommande speciella utbildningsdagar för domare med särskilt intresse för familjemål, så kallade Familjerättsdagar. Kursen som vanligtvis hålls en gång per år riktar sig till såväl erfarna som oerfarna domare. Kursen tar upp aktuella frågor inom familjerätten och syftar till att ge fördjupade kunskaper inom området.[392] Dessutom erbjuds följande kurser varje år.

- Barnets bästa,
- vägval i mål om vårdnad, boende och umgänge,
- handläggning av familjemål,
- internationell familjerätt och verkställighet.

Utöver dessa kurser ges bland annat kurser om barnkonventionsdagen och i hederns namn.[393]

[389] Ibid
[390] Uppgifter från Domstolsakademin
[391] Ibid
[392] Uppgifter från Domstolsakademin
[393] Uppgifter från Domstolsakademin

Barn som lever med föräldrar i vårdnadstvist har behov av relevanta stödinsatser

I Sverige har det uppmärksammats att den självskattade psykiska ohälsan har ökat bland barn och unga under senare tid. Det gäller särskilt unga från 15 år och uppåt.[394] Av tidigare barnpsykologisk forskning framgår att det är väsentligt att utreda och ta hänsyn till föräldrarnas faktiska föräldraförmåga i bedömningen av risk och barnets bästa.[395] När konflikter uppstår eller pågår parallellt med föräldrars psykiska ohälsa, våld, missbruk, låg utbildning, arbetslöshet och fattigdom ökar risken ytterligare för att barn kommer att utvecklas ogynnsamt och utveckla hälsoproblem.[396]

En implikation av dessa resultat är att det finns behov av relevanta stödinsatser till barn som lever med föräldrar i vårdnadstvist och hög konfliktnivå. Inte minst de yngsta barnen behöver insatser i syfte att förebygga att de utvecklar egna problem.[397] För mer information om insatser se avsnitt 5.6 om hjälp- och stödinsatser särskilt vid våld i en nära relation.

[394] Hagquist C. (2013), Socialstyrelsen (2013)
[395] McIntosh J. (2002)
[396] Crockenberg S. och Langrock A. (2001)
[397] Bergman A.S. och Rejmer A. (2017)

5.6 Vilken form av stöd och hjälp som kan erbjudas

Avsnittets innehåll

Avsnittet innehåller en kortfattad beskrivning av föräldrars upplevelse av en separationsprocess. Därefter följder ett mindre avsnitt om att uppgifter om våld eller andra övergrepp visat sig vara vanligt förekommande för föräldrar som tvistar om vårdnad, boende och umgänge. Det förefaller dessutom som att barn med funktionsnedsättningar har en ökad risk för att utsättas för våld i denna kontext.

Innehållet i avsnittet innehåller vidare ett par exempel på hjälp-, stödinsatser som kan vara lämpliga för barn och föräldrar som överväger en tvist i domstol. Begreppet insats i detta avsnitt avses åtgärder och program som syftar till att förebygga eller behandla olika problem hos barn och föräldrar.

Flera av avsnittets omnämnda exempel på insatser uppfattas oftast som välfungerande för såväl familjer som erhållit insatsen som för utövare. Även om några insatser utvärderats lokalt eller nationellt kvarstår behovet av nationella indikatorer och uppföljningar.

Mot bakgrund av nämnda behov beskrivs några exempel på identifierade behov av nationella uppföljningar, utvärderingar samt behov av utvärderingar i en randomiserad kontrollerad studie.

Domstolsprocessens begräsningar av insatser

En domstolsprocess är begränsad när det gäller möjligheterna att möta barns och föräldrars behov av olika sorters hjälp- och stödinsatser. Det är av den anledningen angeläget att kommuner ger föräldrar som överväger en tvist i domstol, information om vilka insatser som finns tillgängliga inom den egna kommunen och regionen för denna målgrupp.

Föräldrar behöver också få information om i vilka situationer det kan vara lämpligt att erbjuda dessa insatser och även vilka utvärderingar av effekter som finns av insatsen. Informationen som lämnas till föräldrar ska särskilt innehålla insatser vid våld eller hot i en nära relation samt hur misstankar om våld och hot i en nära relation kan hanteras.

Konflikter, svårigheter och uppgifter om våld

Separationen en känslosam och svår process

Alla skilsmässor och separationer skiljer sig givetvis åt men för de flesta föräldrar är separationen en känslomässig och svår process – såväl inom individerna som i relationen mellan dem. En del föräldrar som separera har under en lång tid haft konflikter och svårigheter. Kanske har de försökt hitta lösningar på problemen utan att lyckas och kanske har de sedan tillsammans bestämt att en skilsmässa eller en separation är den bästa lösningen. I andra förhållanden kommer separationen plötsligt för en av parterna. Starka och svåra känslor kan väckas hos den part som inte är förberedd, särskilt om den andre föräldern träffat en ny partner.[398] Förutom de känslor som aktualiseras i den aktuella situationen kan separationen väcka obearbetade känslor från tidigare händelser i livet. Dessa känslor kan försvåra den nuvarande krisbearbetningen. Den förälder som haft en otrygg barndom kan få det svårare att klara av en separation än den förälder som levt i trygghet.[399]

När föräldrar tvistar är våld vanligt förekommande

I Jämställdmyndighetens kartläggning, "Uppgifter om våld", förekommer uppgifter om våld eller andra övergrepp mot förälder eller partner eller barn i 64 procent av mål om vårdnad, boende och umgänge. Det framgår tydligt att i mål där föräldrar tvistar om vårdnad, boende, umgänge så är uppgifter om våld eller andra övergrepp vanligt förekommande och utgör inget undantag. Resultatet från omnämnda kartläggning visar på högre förekomst än tidigare genomgångar som skett inom ramen för offentliga utredningar och som visat på att uppgifter om våld framkommer i minst en tredjedel av målen. I en svensk studie framkommer uppgifter om att förekomst av våld kan vara så hög som runt hälften av dessa mål. I andra studier har omfattningen av uppgifter om våld och övergrepp i familjerättsliga mål i domstol uppskattats till mellan 50 och 60 procent. [400]

Barn som lever i familjer med våld

Barn som lever i familjer där våld ingår i vardagen far mycket illa. Vart tionde barn har någon gång sett eller hört en förälder – oftast mamma – bli slagen.

I Jämställdhetsmyndighetens kartläggning framkommer vidare att uppgifter om våld eller andra övergrepp mot barn åberopas i högre utsträckning i de mål där ett eller flera barn har en funktionsnedsättning. Det förefaller gå i samma linje som tidigare studier som visat att barn med funktionsnedsättningar har en ökad risk att utsättas för våld.[401]

---

[398] Wallerstein J. S. och Blakeslee S. (1989)
[399] Se även Kunskapsdokumentet Separation – En kris för alla i familjen. Se samarbetssamtalsutbildningen (2022). www.mfof.se
[400] Uppgifter om våd är inget undantag. Jämställdhetsmyndigheten (2022)
[401] Eriksson M. et al, Barn som upplever våld. (2020)

Exempel på insatser som kan vara lämpliga för barn och föräldrar som överväger en tvist i domstol

Kommunal familjerådgivning för par och familjer för bearbetning av samlevnadskonflikter

Enligt 5 kap. 3 § tredje stycket socialtjänstlagen (2001:453), SoL avses med familjerådgivning, en verksamhet som består i samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer. Enligt 5 kap. 3 § andra stycket SoL ska en kommun sörja för att familjerådgivning genom kommunens försorg eller annars genom lämplig yrkesmässig rådgivare kan erbjudas dem som begär det. Familjerådgivningens uppgift är bland annat att genom samtal medverka till att bearbeta samlevnadsproblem och konflikter i familjerelationer. Samlevnadsbegreppet används ofta om parförhållanden, men inom familjerådgivning ska begreppet också kunna omfatta vidare familjerelationer. Kortsiktiga effekter kan vara bättre mående, lägre konfliktnivå eller högre grad av upplevt samförstånd. Långsiktiga effekter kan vara förbättrade uppväxtvillkor för barn eller minskat behov av andra samhällsinsatser.[402]

Samarbetssamtal för föräldrar att nå enighet

Frågan om föräldrars möjlighet att genom kommunens samarbetssamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge regleras i 5 kap. 3 första stycket 1 § SoL. Samarbetssamtalen har även till syfte att föräldrarna ska nå enighet i frågor som gäller barnets försörjning. Samarbetssamtal kan begäras av föräldrar men även domstolen kan uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse ordna samtal vilket framgår av 6 kap. 18 § föräldrabalken, FB.

Under 1970-talet startade flera kommuner olika försök att genom samtal hjälpa föräldrar som separerat att komma överens i frågor om det fortsatta föräldraansvaret. Det var ett försök att undvika långa domstolsprocesser som inte sällan ledde till konflikter och svårigheter för föräldrarna att samarbeta om barnen. Forskare hade sett att föräldrar behövde hjälp att bearbeta den kris de hamnade i vid separationen och att barnen kunde påverkas negativt om föräldrarna var i fortsatt konflikt. 1991 blev det, som tidigare nämnts, obligatoriskt för samtliga kommuner att kunna erbjuda föräldrar samarbetssamtal i syfte att under sakkunnig ledning nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge.[403]

Samarbetssamtal hjälper en stor grupp föräldrar att nå samförståndslösningar och domstolsprocesser undviks men många föräldrar ser ett behov av ytterligare stöd för både sig och barnet.[404]

Socialnämndens ansvar för tillgång till insatser

Varje kommun svarar för socialtjänsten inom sitt område, och har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver. Detta innebär ingen inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän (2 kap.1 § SoL).

Socialnämnden ansvarar för att det finns tillgång till öppna insatser för att kunna möta barns, ungas och vårdnadshavares olika behov. För barn som har fyllt 15 år får nämnden besluta om öppna insatser även utan vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet begär eller samtycker till det (3 kap. 6 a § SoL).

---

[402] Vägledning familjerådgivning MFoF (2022)
[403] Kunskapsdokumentet om Samförståndslösningar. Se samarbetssamtalsutbildningen (2022). www.mfof.se
[404] Samarbetssamtal - kartläggning av föräldrars och samtalsledares erfarenheter MFoF (2016)

Kontaktperson eller kontaktfamilj

Socialnämnden får utse en särskild person (kontaktperson) eller en familj (kontaktfamilj) med uppgift att hjälpa den enskilde och hans eller hennes närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär eller samtycker till det. För barn som inte har fyllt 15 år får kontaktperson utses endast om barnets vårdnadshavare begär eller samtycker till det. Har barnet fyllt 15 år får kontaktperson utses endast om barnet självt begär eller samtycker till det (3 kap. 6 b § första stycket SoL).

Om en person som inte har fyllt 21 år har behov av särskilt stöd och särskild vägledning för att motverka en risk för missbruk av beroendeframkallande medel, för brottslig verksamhet eller för något annat socialt nedbrytande beteende, får nämnden utse en särskilt kvalificerad kontaktperson för den unge om denne begär eller samtycker till det. För barn som inte har fyllt 15 år får en sådan kontaktperson utses endast om barnets vårdnadshavare begär eller samtycker till det. Har barnet fyllt 15 år får en särskilt kvalificerad kontaktperson utses endast om barnet självt begär eller samtycker till det. (3 kap. 6 b § andra stycket SoL)

Föräldraskapsstöd

Föräldraskapsstöd är insatser, aktiviteter och verksamheter riktade till föräldrar som stärker föräldraförmågan och relationen mellan förälder och barn. Det kan handla om att ge föräldrar kunskap om barnets rättigheter, hälsa och utveckling, att stärka föräldrars relation till varandra eller deras sociala nätverk. MFoF publicerar en sammanställning av tillgängliga program och metoder i Sverige. Urvalet är gjort av program som enligt Socialstyrelsens Öppna jämförelser av social barn- och ungdomsvård användes i Sveriges kommuner året 2020.[405]

Stöd för föräldrar i familjerättsliga konflikter

Barn i föräldrars fokus (BiFF) riktar sig till föräldrar som befinner sig i familjerättsliga konflikter är en metod vars syfte är att synliggöra barnets situation och behov vid en familjerättslig konflikt. Utgångspunkten är FN:s barnkonvention. Metodens innehåll bygger på anknytnings- och kommunikationsteorier. Uppföljning av föräldrarnas upplevelse av utbildningen och resultat genomförs efter varje avslutad gruppträff.

Identifierade behov

Få kommuner och regioner har utvecklade system och strukturer för att följa upp och mäta sitt arbete med föräldraskapsstöd. Många upplever detta som en svår utmaning. MFoF har inlett ett samarbete med Research Institute of Sweden, RISE, för att ta fram och visa på enkla verktyg, indikatorer som kan användas för att kunna följa upp och mäta insatserna över tid.

Resultat från genomförda studier avseende metoden BiFF visar att föräldrar upplever en ökad förståelse för deras barns behov vid familjerättsliga konflikter. Metoden har utvärderats men omnämns inte i en metaanalys eller systematisk översikt. Metoden har inte utvärderats i en randomiserad kontrollerad studie (RCT).[406]

---

[405] Program och metoder för föräldraskapsstöd MFoF (2022)
[406] Program och metoder för föräldraskapsstöd MFoF (2022)

Exempel på insatser relaterade till våld i nära relation

Socialnämnden ska särskilt beakta kvinnor som är eller har varit utsatta för våld i nära relation

Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp. Socialnämnden ska särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. (5 kap. 11 § andra stycket SoL). Denna bestämmelse lyfter särskilt fram brottsoffer, våldsutsatta kvinnor och barn som utsatts för brott. Bestämmelsen klargör även att barn, som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående, är brottsoffer (5 kap. 11 § fjärde stycket SoL).

Nedan följer exempel på skydd, stöd och hjälp enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer.[407]

Socialnämnden ska erbjuda våldsutsatta vuxna och personer under 18 år som utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner eller personer under 18 år som utsatts för hedersrelaterat våld insatser akut och på kort och lång sikt med utgångspunkt i behov av skydd, stöd och hjälp.[408]

Socialnämnden bör kunna erbjuda stöd och hjälp i form av bland annat information och råd, stödsamtal, hjälp att ordna stadigvarande boende, stöd i föräldraskap, förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer, och hjälp vid kontakt med hälso-och sjukvården och andra myndigheter t.ex. Polisen och Skatteverket.[409]

Socialnämnden bör ha beredskap att kunna handlägga ärenden om ekonomiskt bistånd som gäller en våldsutsatt som är akut.[410]

Identifierade brister i arbetet med våldsutsatta

I en granskning av 14 kommuner saknas mål och kartläggning av arbetet med våldsutsatta. Förhandsbedömningar och utredningar har visat på varierande kvalitet och även brister. Flera nämnder saknar tillräckligt med personal samtidigt som befintlig personal ibland saknar nödvändig kompetens.[411]

Socialnämnden ska särskilt beakta barn som bevittnat våld eller andra övergrepp

Socialnämnden ansvarar för att ett barn, som utsatts för brott, och dennes närstående får det stöd och den hjälp som de behöver (5 kap.11 § tredje stycket SoL).

Socialnämnden ska också särskilt beakta att ett barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvara för att barnet får det stöd och den hjälp som barnet behöver. (5 kap. 11 § fjärde stycket SoL)

Socialtjänstens centrala roll vad gäller skyldighet att ge insatser till barn som upplever våld handlar både om att upptäcka utsatta barn, utreda barnens situation, skydda dem och att förhindra att de utsätts igen, och om insatser för att begränsa skada, det vill säga motverka våldets negativa effekter på kortare eller längre sikt. Det handlar också om att bedöma vilken typ av stöd eller behandling som kan behövas för att förbättra föräldrars omsorgsförmåga i samband med våld.

---

[407] HSLF-FS 2020:59
[408] HSLF-FS 2020:59
[409] HSLF-FS 2020:59
[410] HSLF-FS 2020:59
[411] IVO:s iakttagelser och slutsatser om vårdens om omsorgens brister (2018)

Exempel på skydd, stöd och hjälp enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer[412]

Om ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld behöver stöd och hjälp med anledning av våldet, akut eller på kort eller lång sikt, ska socialnämnden erbjuda barnet insatser med utgångspunkter i dess olika behov av

1. skydd,
2. råd och stöd och
3. vård och behandling.[413]

Definition av våld mot barn

FN:s barnrättskommitté tillämpar en vid definition av våld som innefattar alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försummelse, misshandel eller utnyttjande, däribland sexuella övergrepp. Våld mot barn kan delas upp i olika kategorier. Samma barn drabbas ofta av olika former av våld vilket kan innebära att de olika kategorierna överlappar varandra. Ett barn som växer upp med en våldsam förälder kan utsättas för fysiskt våld, kränkningar och hot och dessutom tvingas bevittna våld mot andra familjemedlemmar. Ett barn som utsätts för våld i hemmet löper dessutom större risk att utsättas för våld utanför familjen. Våld mot barn kan ha en förödande effekt på utvecklingen, på lång och kort sikt. Alla barn som utsätts för våld påverkas och reagerar, men alla utvecklar inte symtom eller svårigheter. Att vara utsatt för våld vid många tillfällen eller att vara utsatt för många olika våldshändelser ökar risken för att barn ska utveckla en mängd olika svårigheter och symtom. Många barn i Sverige har erfarenheter av att utsättas för våld. Andra barn växer upp nästan helt skyddade från våld.[414]

Modell för barn som upplevt våld i sin familj

Trappan är en modell för krissamtal med barn som upplevt våld i sin familj. Den utvecklades av Rädda Barnen i slutet av 1990-talet. Samtalen med barn utgör en del av socialtjänstens och organisationers större arbete med våldsutsatta familjer.

Identifierade behov

Några av de verksamheter som arbetar med Trappanmodellen ingår i en nationell utvärdering av stödinsatser till barn som bevittnat våld mot mamman. Utvärderingen är en observationsstudie som jämför flera typer av verksamheter med varandra. Verksamheterna skiljer sig åt på flera sätt och de som arbetar med Trappanmodellen har även använt andra arbetssätt parallellt. Sammantaget gör detta att det blir svårt att säga något om insatsens enskilda effekter.[415]

Trappanmodellen i Uppsala har utvärderats av Örebro universitet i en okontrollerad en gruppstudie s.k. single-group.[416]

Upplysningstjänsten på SBU har inte funnit några systematiska översikter eller kontrollerade studier som publicerats i vetenskapliga tidskrifter där effekter av samtal enligt Trappanmodellen har studerats. Det saknas därför evidens för metoden. Det betyder inte att insatsen saknar effekt utan att det inte finns studier som ger ett tillräckligt starkt vetenskapligt underlag för att göra en bedömning.

Endast ett fåtal insatser riktade till familjer där det förekommer våld och försummelse av barn har undersökts i forskningsstudier som gör det möjligt att bedöma effekterna av insatserna. Bättre kunskap om insatsernas effekter skulle ge förutsättningar för att färre barn utsätts för våld och försummelse.[417]

---

[412] HSLF-FS 2020:59
[413] HSLF-FS 2020:59
[414] Barnafrids webb https://liu.se/forskning/barnafrid
[415] Broberg A. m.fl. (2011)
[416] Källström Cater Å. (2009)
[417] Öppenvårdsinsatser för familjer där barn utsätts för våld och försummelse SBU Utvärderar (2018)

Insats för våldsutövare

Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp ska ändra sitt beteende. När socialnämnden fullgör uppgiften ska nämnden särskilt beakta säkerheten för den som utsätts eller har utsatts för våld eller andra övergrepp och dennes närstående (5 kap.11 a § SoL).

Området insatser för våldsutövare är fortfarande i stark utveckling och nya lovande resultat publiceras löpande. Det har exempelvis på senare år gjorts olika försök att förbättra insatsernas effekter bland annat genom en tydligare anpassning till enskilda män.[418]

Det finns exempelvis nio metoder inom socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens behandlingsarbete med våldsutövare i nära relationer med visst vetenskapligt stöd och metoder som används i Sverige utan sådant stöd som har flera likheter.

Vanliga inslag är

- allmän kunskapsförmedling om våld i nära relationer och psykiska och interpersonella processer
- detaljerad analys av individens eget våldsbeteende och vad som framkallar det
- träning av färdigheter att hantera tankar och känslor som leder till våld och att kommunicera i en nära relation.[419]

Identifierade behov

Det saknas tillräckligt vetenskapligt stöd i forskningslitteraturen för att någon behandlingsmetod ska kunna rekommenderas som den som i första hand bör användas.[420]

Det är angeläget att få fler våldsutövare att söka behandling. Ett medel kan vara att använda lågtröskelmetoder i verksamheter som primärvård, familjerådgivning och ungdomsmottagningar.[421]

Många våldsutsatta kvinnor som söker stöd och skydd hos socialtjänsten har utsatts inte bara för fysiskt våld utan också för omfattande kontroll och förtryck som inskränker deras frihet och livsutrymme. Våldsutövare med sådant beteende söker sällan frivillig behandling, och det är oklart om beteendet påverkas av någon av de redovisade behandlingsmetoderna. Socialstyrelsen kommer att låta experter bedöma behovet av att utveckla nya metoder för denna typ av våld och förtryck.[422]

Hedersrelaterat våld och förtryck skiljer sig från våld i nära relationer bland annat genom att det ofta utövas av flera personer och har stöd i gruppens normsystem. Olika former av familjearbete har utvecklats för att arbeta med utövare av hedersvåld. Det är angeläget att den formen av familjearbete följs upp och utvärderas. Det är av yttersta vikt att familjearbetet inte har familjeåterförening som överordnat mål utan de utsattas säkerhet och välmående. Arbetet måste också utföras av personal med god kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck.[423]

Kommunernas beskrivning av insatser särskilt insatser vid våld i nära relation

Kapitlet beskriver endast ett axplock av alla de olika insatser som tillhandahålls av kommuner och regioner. Insatserna uppfattas oftast som välfungerande och många interventionsmodeller är också under uppbyggnad. Även om insatser utvärderats lokalt eller nationellt finns ett stort behov av nationella indikatorer och uppföljningar.

---

[418] Socialstyrelsen. Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. (2020)
[419] Socialstyrelsen. Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. (2020)
[420] Ibid
[421] Ibid
[422] Ibid
[423] Ibid

Mot bakgrund av det finns många olika insatser och bland annat avsaknad av tillräckligt vetenskapligt stöd i forskningslitteraturen för att någon behandlingsmetod ska kunna rekommenderas som den som i första hand bör användas när det gäller insatser till våldsutövare, att formen av familjearbete avseende hedersrelaterat våld följs upp och utvärderas, ett fåtal insatser riktade till familjer där det förekommer våld och försummelse av barn har undersökts i forskningsstudier som gör det möjligt att bedöma effekterna av insatserna och att få kommuner och regioner har utvecklade system och strukturer för att följa upp och mäta sitt arbete med föräldraskapsstöd bedöms en nationell beskrivning inom ramen för informationssamtal inte vara hjälpsam.

Varje kommun behöver därför ansvara för sin egen beskrivning av olika hjälp- och stödinsatser som kan finnas tillgängliga och i vilka situationer som kan vara lämpligt att erbjuda dessa. Beskrivningen behöver särskilt uppmärksamma insatser vid våld eller hot i en nära relation och hur misstanke om våld och hot i en nära relation kan hanteras.

För en likvärdig form av beskrivning av respektive kommun och regions hjälp- och stödinsatser föreslås MFoFs webbaserade sammanställning av program och metoder för föräldraskapsstöd användas som stöd. Sammanställningen består av tillgängliga program och metoder i Sverige.

- Program/Metod
- Målgrupp
- Utformning av programmet
- Nivå på programmet
- Komponenter
- Vilka kan använda sig av programmet?
- Uppföljningar och utvärderingar
- Svenska studier gjorda på programmet
- Ägare, kostnad, kontaktuppgifter och webbplats[424]

[424] Program och metoder för föräldraskapsstöd - söksida - Startsida (mfof.se)

Referenser

Statens offentliga utredningar och propositioner

Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m. (SOU 1979:63)

Vårdnad, boende, umgänge (SOU 1995:79)

Vårdnad-boende-umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar. Del A och B (SOU 2005:43)

Se barnet (SOU 2017:6)

Ett säkert statligt ID-kort – med e-legitimation. (SOU 2019:14)

Vårdnad och umgänge (Prop. 1990/91:8)

Om familjerådgivningen (Prop.1993/94:4)

Om vårdnadshavarens skadeståndsansvar (Prop. 1993/94:57)

Barns rätt att komma till tals (Prop. 1994/94:224)

Ändring i socialtjänstlagen (Prop. 1996/97:124)

Vårdnad, boende och umgänge (Prop. 1997/98:7)

Ny socialtjänstlag m.m. (Prop. 2000/01:80)

Nya vårdnadsregler (Prop. 2005/06:99)

Offentlighets- och sekretesslag (Prop. 2008/09:150)

Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare (Prop. 2009/10:142)

Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn (Prop. 2009/10:192)

Medling och förlikning – ökade möjligheter att komma överens (Prop. 2010/11:128)

Barns möjlighet att få vård (Prop. 2011/12:53)

Förstärkta samarbetssamtal (Prop. 2012/13:189)

En ny och rättssäker förvaltning – ny förvaltningslag (Prop. 2017/18:180)

Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister (Prop. 2020/21:150)

Lagstiftning m.m.

Arkivlagen (1990:782)

CRC/GC/4 (2003) Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 4 Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter. Reviderad mars 2014CRC/C/GC/13 p. 49 CRC/C/GC/12 Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12. Barnets rätt att bli hörd. CRC/C/GC/13 Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13. Barnets rätt till frihet från alla former av våld. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 18 april 2011.

Folkbokföringslagen (1991:481), FOL

Förvaltningslagen (2017:900) FL

Förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, SoLPuF

Förordningen (1999:1134) om belastningsregister

Förordningen (1999:1135) om misstankeregister

Föräldrabalken, FB.

Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), HSL

Kommunallag (2017:725) KL

Lag (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten,

Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter

Lag (2021:530) om informationssamtal. LoI

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (HSLF-FS 2017:51)

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om informationssamtal (HSLF-FS 2022:18)

Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) OSL.

Passlagen (1978:302).

RA-FS 2002:3 Riksarkivets allmänna råd om bevarande och gallring av handlingar rörande den kommunala socialtjänsten, färdtjänsten/riksfärdtjänsten, LSS-verksamheten, flykting och invandrarverksamheten, tillståndsgivningen i alkoholfrågor, konsumentvägledning samt budgetrådgivningen och skuldsaneringen.

Rättegångsbalken, RB.
Socialtjänstlagen (2001:453) SoL.

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2014:5 ändrad HSLF-FS 2018:24)

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (SOSFS 2014:4 ändrad HSLF-FS 2020:59)

Litteratur

Ahlberg J. *Efter kärnfamiljen. Familjepraktiker efter skilsmässa.* Örebro universitet; 2008.

Att vilja se, vilja veta och våga fråga. Vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet. Socialstyrelsen; 2014.

Linköpings Universitet. Institutionen för biomedicinska och kliniska vetenskaper på medicinska fakulteten. Avdelningen för barnafrid. Kunskapscentrum för våld och andra övergrepp mot barn och unga. https://liu.se/forskning/barnafrid

Barns röster i vårdnadsutredningar Barn som talar eller omtalade barn? Stockholms Universitet, 2010.

Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020.

Bergman A.S. och Rejmer A. *"Det är klart att barnen blir lidande": Om barns mående när föräldrar är i vårdnadstvist*, Socialmedicinsk tidskrift 4/2017.

Broberg A., Almqvist L., Axberg U., Grip K., Almqvist K., Sharifi U., Cater P., Forsell A., Eriksson M. &

Cook A, Spinazzola J, Ford J, Lanktree C, Blaustien M, Cloitre M, van der Kolk B. *Complex trauma in children and adolescents.* Psychiatric Annals, 2005.

Iversen C. *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering.* Psykologiska institutionen Göteborgs universitet. 2011.

Crockenberg, S., & Langrock, A. *The role of emotion and emotional regulation in children's responses to interparental conflict.* In (eds.) Grych, J. & Fincham, F., Interparental conflict and child development. Cambridge University Press. New York; 2001.

Domstolsverket. https://www.domstol.se/amnen/familj/foraldrar-och-barn/vardnad-boende-och-umgange/

Edwards R. C. & Hans S. L. *Infant risk factors associated with internalizing, externalizing, and cooccurring behavior problems in young children.* Developmental Psychology, 51, 4, 489–499 2015.

Funktionsrätt Sverige, *Från snack till verkstad ett projekt som drivits av Funktionsrätt Sverige med stöd av Allmänna Arvsfonden mellan 2015-2018.*

Grönkvist S. *Lyssna på mig. Barnets upplevelse av skilsmässa och föräldrars konflikter.* BRIS Barnens rätt i samhället Redaktör Sisask A. Edita, Västerås 2013.

Hagquist C. *Ungas psykiska hälsa i Sverige – komplexa trender och stora kunskapsluckor.* Socialmedicinsk Tidskrift, 5, 671–683 2013.

Hallberg U. & Hallberg L. *Barn med särskilda behov: En kunskapsöversikt om funktionsnedsättning.* Studentlitteratur, Lund; 2014.

Handläggning och dokumentation. Handbok för socialtjänsten. Socialstyrelsen; 2021.

Huurre T., Junkkari H. & Aro H. *Long-term psychosocial effects of parental divorce: A follow up study from adolescence to adulthood.* European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience, 2006.

Hydén M, Hydén L-C. *Samtal med den nya familjen och det eviga föräldraskapet.* Natur och kultur. Stockholm; 2002.

Vad har IVO sett 2018? Iakttagelser och slutsatser om vårdens och omsorgens brister för verksamhetsåret 2018. Artikelnr IVO 2019-6; 2019.

Jernbro C, Janson S. *Våld mot barn 2016 - en nationell kartläggning.* Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2017.

Jämställdhetsmyndigheten. *Uppgifter om våld är inget undantag. Redovisning av kartläggning av våld eller andra övergrepp i mål om vårdnad, boende och umgänge.* Rapport 2022:1.

Kelly J.B. & Emery R.E. *Children's adjustment following divorce: risk and resilience perspective. Family Relations*, 4, 352–362. 2003.

Killén K. *Svikna barn. Om bristande omsorg och vårt ansvar för de utsatta barnen.* W& W, Stockholm; 1998.

Källström Cater Å. *Trappanmodellen för samtal med barn som upplevt våld i familjen - en utvärdering för metodutveckling.* Regionförbundet Uppsala län, FoU- rapport 2009/3.

Lamb M.E. *Parenting and child development in "nontraditional" families.* Mahwah, N.J.: L. Erlbaum Associates, Publishers 1999.

Lysell H, Runeson B, Lichtenstein P, Långström N. *Risk factors for filicide and homicide: 36-year national matched cohort study.* The Journal of Clinical Psychiatry; 2014.

McIntosh J. *Thought in the face of violence: A child's need. Child Abuse and Neglect:* The International Journal, 26, 229-241 2002.

McIntosh J. *Entrenched conflict in parental separation: Pathways of impact on child development.* Journal of Family Studies, 9(1), 63–80. 2003.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd. *Samarbetssamtalsutbildning.* www.mfof.se

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd. *Program och metoder för föräldraskapsstöd.* www.mfof.se

Nordhelle G, *Mekling – Konfliktforståelse och konflikthandtering.* Gyldendal, Norge; 2007.

Nordhelle G, *Mekling II - Sentrale temaer i konflikthåndtering.* Gyldendal, Norge; 2007.

Norman J., Öhman L. *Medling och andra former av konflikthantering.* Iustus förlag. Stockholm; 2011.

När tryggheten står på spel Barnombudsmannen rapporterar BR2005:02.

Rejmer A. *Vårdnadstvister. En rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa.* Lund: Studentlitteratur 2003.

Rejmer A. et al. *Föräldrar i vårdnadstvist: vilka är de, vad handlar konflikten om och hur upplever de samhällets interventioner?* 2017. Slutrapport kommande.

Rhoades K.A. *Children's response to interparental conflict: a metaanalysis of their associations with child adjustment*. Child Development, 79, 1942–1956. 2008

Röbäck K. *Barns röster i vårdnadstvister – om verkställighet och professionellas riskbedömningar*. Göteborgs universitet Ineko AB, Kållered; 2012.

Samarbetssamtal – socialt arbete med föräldrar. Socialstyrelsen; 2000.

Samarbetssamtal. Kartläggning av föräldrars och samtalsledares erfarenheter. MFoF, 2016.

Eriksson M. et al, *Barn som upplever våld. Att stödja barn och bedöma föräldrars omsorgsförmåga*. Sveriges Kommuner och Regioner 2020.

SBU. *Samarbetssamtal och medling vid vårdnadstvist eller konflikt*. Publikationstyp: SBU:S

Upplysningstjänstraport. UT202112. Publicerade: 21 Juni 2021.

Singer A. *Barnets bästa. Om barns rättsliga ställning i familj och samhälle.* Norstedts juridik, Stockholm; 2019.

Sjösten M. *Vårdnad, boende och umgänge: samt verkställigheten av sådana avgörande och överenskommelser.* Femte upplagan. Norstedts juridik, Stockholm; 2020.

Socialstyrelsen *Psykisk ohälsa bland unga: Underlagsrapport till barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013*.

Törnqvist T. *Familjerättsliga frågor inom socialtjänsten: En översikt över bestämmelser, ärenden och handläggning.* Norstedts juridik, Stockholm; 2021.

Wallerstein J.S. och Blakeslee S. *Lyckligt skild?* Bonnier Fakta AB. Stockholm; 1989.

Wickström A. *1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten.* Norstedts juridik, Stockholm; 1998.

Våld och hälsa – En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid Uppsala Universitet; 2014. NCK-rapport 2014:1.

Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpningen och handläggning inom socialtjänstens familjerätt. Socialstyrelsen; 2012.

Vägledning för familjerådgivning. Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd; 2022.

Ängarne-Lindberg T. *Grown-up children of divorce. Experiences and Health.* Doktorsavhandling, Linköpings universitet, Avdelningen för barn- och ungdomspsykiatri, Institutionen för klinisk och experimentell medicin, Hälsovetenskapliga fakulteten. Linköping; 2010.

Öberg G. och Öberg B. *Samarbetssamtal – en väg till fortsatt föräldraskap.* Mareld. Stockholm; 2006.

Öppenvårdsinsatser för familjer där barn utsätts för våld och försummelse. En systematisk översikt och utvärdering inklusive ekonomiska och etiska aspekter. Statens beredning för medicinsk och social utvärdering. SBU-rapport nr 280. Stockholm; 2018.